ПОНЕДЕЛНИК

СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ, ПОЛИТИКА И КУЛТУРА

година осемнадесета

9/10

София, 2015

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА

София, Позитано 20
Тел./факс: 02/944-39-22
www.ponedelnik.bg
e-mail: ponedelnikcsi@abv.bg

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов“,
фондация „Академия Европа“
ISSN 0861–6620

Ръкописи се приемат в обем до 15 страници и не се връщат.

Този брой, както и предишни книжки могат да бъдат намерени
в редакцията на списанието.

Печат ЕКСПЕРТПРИНТ ЕООД

Съдържание

ПОНЕДЕЛНИК

СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ, ПОЛИТИКА И КУЛТУРА

Съдържание

Култура

Рецензии

Органическата омраза на Благоева към всякакви компромиси, отстъпки и споразумения с противника, неговият революционен жар му позволи заедно с цялата партия лесно и скоро да се ориентира в епохата на социалните революции, която биде открита от войната и зарегистрира първата си решителна победа чрез болшевишката революция в Русия. Това е една безценна заслуга, която изтъква в приятна светлина стария ратник на социализма. Докато повечето, за да не кажем почти всички, от изпъкналите фигури на Втория интернационал омрачиха залеза на своите дни с изпадане в социалпатриотизъм и опортюнизъм, голяма чест прави на Дядо Благоева, че тръгна в такт с младите.

Прозорлив и смел, трезвен и упорит, той не отрече на старини делото на своите младини, както за жалост мнозина други направиха, а с младежки жар в немощно тяло вървеше все напред и напред. Той не напусна своите чеда, българските пролетарии, дори когато сетните пламъчета на живота едва крееха в него. И пред самия гроб той се издигна за последен път в пълния си ръст, за да протестира против разтурването на Комунистическата партия и да защити правото на пролетариата да се бори и победи. Сякаш библейският Мойсей, който след изнемогата на пустинята сочи близостта на обетованата земя. И той като древния пророк не биде щастлив да влезе в нея. Но в мъчителната дълга агония го озаряваше светлината на идеала; той знаеше, че целта на неговия живот е близка; той виждаше, макар и временно разпилени, кадрите на борбата, които ще победят въпреки всичко!

Лебедната песен на Стареца е прекрасен завършък, цвете на един живот, изпълнен с мисъл, труд и борба.

Георги Бакалов

(Избрани произведения. 2007, с. 314)

„Крадецът на праскови", 1964 г.

НЕОЛИБЕРАЛНИТЕ ГЛОБАЛИЗИРАНИ ИДЕОЛОГИЧЕСКИ АПАРАТИ

Васил Проданов

Васил Проданов *– професор, доктор на философските науки, член-кореспондент на БАН. Работи в областта на философията, социологията, етиката, политическите науки. Автор е на над 400 научни труда. Издал е над 20 книги, между които: „Познание и ценности" (1979), „Личност и политика" (1988), „Глобалните промени и съдбата на България" (1999), „Гражданското общество и глобалният капитализъм" (2003), „Насилието в модерната епоха" (2003), „Теория на българския преход" (2012), „Социология на философията" (2012). Бил е 20 години директор на Института за философски науки и на Института за философски изследвания към БАН.*

Мястото и ролята на т.нар. идеологически апарати са анализирани в класическата си форма от Луи Алтюсер, който се опира на идеите за идеологията на Карл Маркс и за идеологическата хегемония на Антонио Грамши[1]. Той тръгва от факта, че възпроизводството на определени социални отношения е възможно по два начина – единият е репресивният апарат на държавата, другият е доброволното съгласие на гражданите, когато мнозинството от населението приема съществуващата система и не е готово да ѝ се съпротивлява, независимо от неравенството, бедността, експлоатацията. Доброволното съгласие се формира чрез идеологическите апарати на държавата, които представляват реалности, изглеждащи в очите на непосредствения наблюдател като специфични институции. Алтюсер изброява като такива религиозните идеологически държавни апарати, образователните идеологически държавни апарати (системата от различни публични и частни училища), институцията на семейството, правните институции като идеологически държавни апарати, политическите държавни апарати (политическата система, включваща различните партии), профсъюзните идеологически държавни апарати, комуникационните идеологически държавни апарати (преса, радио, телевизия и пр.), културните идеологически държавни апарати (литература, изкуства, спорт и пр.). Чрез тях се налага приемането от основната част от населението на съответна интерпретация, език, начин на осъзнаване на социалните отношения. Те не трябва да се бъркат с репресивния държавен апарат. Между идеологическите и репресивния държавен апарат има две основни различия. *Първо*, има един репре-

сивен държавен апарат и множество идеологически държавни апарати, които налагат общо идеологическо съзнание, но външно изглеждат различни. *Второ*, докато репресивният държавен апарат е изцяло към държавата, идеологическите апарати може да нямат външно тази характеристика и да изглеждат отделени от нея – свързани с пазара, с гражданското общество, семейството, сферата на потреблението. Това ги прави като че ли различни от нея и улеснява действието им. Чрез тях се налага съответна идеологическа хегемония, която легитимира съществуващите социално-икономически и политически отношения. Така се маскират съществуващите отношения на несправедливост, неравенство, експлоатация. Колкото по-силни са идеологическите апарати и налаганата от тях хегемония, толкова по-малка е съпротивата срещу съществуващата система. Хората смятат, че действат свободно, а всъщност тяхното съзнание е в една или друга степен формирано от идеологическите апарати[2].

Когато оценяваме идеята на Алтюсер за идеологическите апарати, следва да имаме предвид, че капитализмът изминава три етапа в тяхното развитие и усъвършенстване.

Първият етап е през XVIII–XIX век, когато по времето на Наполеон Дестют дьо Траси формулира за първи път понятието за идеология, което се използва и от Наполеон в пейоративен смисъл. След това през 1846 г. Маркс ще напише своето съчинение „Немска идеология", в което ще говори за идеологията като „фалшиво съзнание", представящо интересите на определена социална група като интереси на цялото общество, за „илюзии на идеолозите въобще" и по-специално на „юристите", „политиците" и т.н., за техните „догматични фантазии и извращения". Главна задача на идеолозите е „разработването на илюзиите на… класата за самата себе си"[3]. „Господстващите мисли не са нищо друго освен идеален израз на господстващите материални отношения, изразените в мисли господстващи материални отношения"[4]. Маркс има съзнанието, че класите, които притежават средствата за производство, притежават и средствата за производство и разпространение на идеология, но той пише тези работи в епохата на ранния капитализъм на неограничена експлоатация, индустриализация и поява на индустриална работническа класа. Голяма част от тази класа е неграмотна или полуграмотна, работи по 16–18 часа на ден. Това е времето, когато ускорено се развива печатната култура и постепенно вестниците ще станат ключов идеологически инструмент. За Маркс обаче водещо е значението на материалните условия.

Вторият етап в развитието на идеологическите апарати на капитализма е от края на XIX до 60-те години на XX век, когато във възход е втората индустриална революция. Ще се появят радиото и масовата пропаганда върху масовия човек, при което в условия на изключително тежка криза и влошаване на положението на милиони хора след Първата световна война в различни страни на Европа вместо очакваното от класическия марксизъм олевяване на работническата класа се налагат фашизмът в Италия, нацизмът в Германия и в редица други държави. Само за няколко години Хитлер ще успее да надмогне пропагандно мощната социалдемократическа партия на Германия и да получи гласовете на мнозинството германци. Бидейки в затвора по времето на

Мусолини и разсъждавайки за станалото, в своите „Затворнически тетрадки" Антонио Грамши ще формулира идеята за идеологическата хегемония като самостоятелен проблем, относително независим от материалните отношения, и ще отчете, че сами по себе си промените в материалните условия не само не са достатъчни за антикапиталистическите сили и антикапиталистическата борба, но с помощта на идеологическите апарати могат да доведат до противоположния тип националистическа и фашистка реакция и съзнание. Именно поради мощните идеологически апарати кризите на капитализма раждат не антикапиталистическа борба, а кризисни авторитарни форми на неговото съхранение, подчиняващи съзнанието и на бедстващите маси. Фашизацията на масите в условията на криза е инструмент за спасението на капитализма. След Втората световна война възможностите на развиващите се идеологически апарати на този тип капитализъм в Западна Европа и в САЩ допълнително ще нараснат. Това е времето на кейнсианския социален и потребителски капитализъм, когато ще се засили възможността му да интегрира дори противоположни идеологии и политически сили и неслучайно Херберт Маркузе ще заговори за появата на „едноизмерния човек", който не може да излезе от хоризонтите, очертани от капитализма. Новите моменти на този етап ще бъдат свързани с рязкото увеличаване на свободното време в резултат на регулацията на труда и поставянето в центъра на човешкия живот на потреблението, тъй като то в най-висока степен подчинява на себе си логиката на функционирането на този капитализъм. Потребителският капитализъм на социалната държава рязко засилва, умножава, повишава ефективността на идеологическите апарати, добавяйки нови и нови елементи в тях – цялата съвкупност от културни индустрии от киното до популярната музика, рекламата, цялостното функциониране на стоковия пазар и начин на живот, които носят със себе си съответни значения. При тях човекът е експлоатиран и в свободното си време – чрез цялата развлекателна индустрия, рекламна и медийна пропаганда, масова култура, в които създаваният през работното време продукт се консумира и тази консумация е такава, че човек трябва да взема кредити, за да може да си я осигури. Шоу индустрията, модата като идеологически инструменти, които се глобализират още през 60-те години, достигат през „желязната завеса" дори до бившите социалистически страни, където Бийтълсите, рокендролът, късите поли, дългите коси, тесните панталони ще почнат да влияят върху начина на живот и върху възприятието на западния капитализъм сред младите поколения в тези страни. Цялата рекламна, маркетингова, имиджова, символна аура, създавана от стоките на потребителския капитализъм, въздейства непосредствено чрез пазарната среда, т.е. функционират пазарни идеологически апарати. Този именно феномен е описан от Жак Елюл като „социологическа пропаганда" – въздействие чрез потребителския начин на живот, чрез дрехите, облеклото, прекарването на времето и така нататък[5].

Третият етап в развитието на идеологическите апарати на капитализма настъпва след 70-те години на ХХ век, когато ще се разгърнат новите комуникационни технологии на третата индустриална революция и ще започне глобализацията. Това ще даде две важни нови възможности на идеологическите апарати на капитализма.

(а) Едната е създаването на глобални идеологически апарати, които да могат да въздействат интензивно върху целия свят. Особено важна роля в това отношение ще има глобализацията на телевизията и формираната с нея нова имиджова култура на възприятие и въздействие, която е много по-ефективна, отколкото предходната култура чрез книгите и вестниците от т.нар. Гутенбергова епоха. Неолибералният капитализъм допълнително разширява възможностите и придава много по-глобализиран обхват на идеологическите апарати с помощта на технологиите на третата индустриална революция и на глобализирания пазар, задаващ съответен начин на живот и потребителско поведение. Глобализацията се превръща в мощно предимство на потребителския капитализъм от центъра на световната система в сравнение с начина на живот в бившите социалистически страни, където поради закъснялата модернизация на преден план е изведено ускореното индустриално развитие, а не потребителският начин на живот. Възходът на т.нар. културни индустрии, сред които особена роля играят телевизията, маркетингът, пиарът, рекламата и културата като цяло, осъществяващи своеобразна колонизация на индивидуалното и колективното въображение, превръщат идеологическата обработка на масовото съзнание не в самостоятелна, отделена от икономиката дейност, а в част от цялостното пазарно функциониране на този капитализъм. Ти си купуваш съответен културен продукт, за да бъдеш обработван от него. Обемът на тези маркетизирани културни продукти е по-голям от всякога в историята, той формира нарастваща част от БВП.

(б) Разгръща се и става особено важен един нов идеологически апарат, на който Алтюсер през 1970 г. не обръща голямо внимание, но в условията на неолиберална глобализация той става изключително важен: по съвсем нов начин е преформулирано и препакетирано съдържанието на т.нар. гражданско общество. Добре известно е, че през XIX и първата половина на XX век идеята за гражданско общество няма съществено значение за разбирането и функционирането на либералната представителна многопартийна демокрация. То ще стане много важен идеологически инструмент в процеса на глобализация на капитализма. Към идеята за либерална демокрация от 70-те години на XX век насам се добавя нов ключов компонент – т.нар. гражданско общество със съответната му интерпретация като неправителствени организации. Броят на неправителствените организации рязко се увеличава, все повече от тях се глобализират, като в огромната си част са финансирани от САЩ и играят ролята на информационно-аналитични структури, идеологически апарати, които създават агентура на влияние в публичното пространство, използват я за „цветни революции" за смяна на съответните политически режими, т.е. това не става вече както по-рано – чрез военни заговори и преврати. Гражданското общество става основен инструмент за глобализиране на американската хегемония, използваща НПО-тата навсякъде по света за генериране на неолиберално идеологическо съзнание и неолиберална идеология. Самият аз няма да забравя един разговор през 1992 г., по времето, когато бях гост професор в САЩ и се срещнах с Уил Маршал, тогава директор на Прогресив полиси институт – мозъчния център на Демократическата партия. Той отбеляза, че в САЩ десните тинк

танкове и неправителствени организации получават от корпорациите десет пъти повече средства, отколкото левите, и това осигурява тяхното господство и предимство. Глобализираният капитализъм лесно може да финансира и поставя под контрол НПО-тата като идеологически механизми и така да се налагат идеологическо съзнание и политики. Той разполага със свръхмощни глобализирани, главно принадлежащи на световния хегемон, идеологически апарати и идеология на меката сила – с НПО-тата, холивудския тип културни продукти, монопола над информационните агенции и глобалните медии.

Върховият етап на развитие на този капитализъм през 90-те години на XX век е свързан с факта, че САЩ станаха водещата страна, разгърнала третата индустриална революция, която дава възможност да се глобализират културни индустрии и идеологически апарати изобщо и така – пропагандно-идеологически или чрез това, което на либерален език се нарича „мека сила", да се налага в глобален план тоталната американска идейна хегемония, съответстваща на и подпомагаща икономическата и военна роля на глобален хегемон на тази страна. Както американските компании действат в целия свят и американските военни бази или военни присъстват в около 150 държави в света, така и американските идеологически апарати, като се започне от холивудската индустрия, мине се през Си Ен Ен, глобалните американски медийни корпорации, пиар и маркетинговата машина и се стигне до хилядите НПО-та, финансирани по света от САЩ, се оказаха глобален феномен, ускорено променящ идеологическото съзнание, превръщащ в ревностни „западници" и поддръжници на „евро-атлантическите ценности" големи маси от хора по целия свят. В бившите социалистически страни милиони някогашни членове на комунистическите партии или просто поддръжници на социализма се преродиха в идеологически, пропагандни и политически еничари на неолибералния хегемон, предлагащ им ново светло неолиберално бъдеще, върха на развитието на човечеството, „края на историята". Някои от тях се преродиха в пещерни антикомунисти, пренаписаха биографиите си, пренаписаха миналото на своите страни в духа на неолибералната глобализирана хегемония, очертаваща новото „светло" неолиберално капиталистическо бъдеще на човечеството.

Първоначалното налагане на неолибералното мислене става в резултат на специална организация на мощни неолиберални идеологически апарати през 70-те и 80-те години на XX век. Тяхното развитие е реакция, от една страна, на ляворадикалните вълни в края на 60-те години, а, от друга страна, е израз на интереса на капитала в САЩ и в други най-развити западни държави в условията на стагфлацията през 70-те години да излезе от ограниченията на националните държави. Това е времето, когато големите корпорации в САЩ започват масирано да създават фондации и мозъчни тръстове, които да налагат съответното неолиберално икономическо мислене. През 1973 г. американските тайни служби ще организират преврат в Чили срещу законно избрания президент Салвадор Алиенде, разглеждан като заплаха за американските компании в тази страна. Ще бъде поставен начело генерал Пиночет, който ще избие хиляди хора, включително и Алиенде, а САЩ ще го използват, за да направят Чили първа лаборатория за апробиране на неолибералния модел на тотална прива-

тизация и либерализация. Ще му изпратят екип от неолиберални икономисти от Чикагския университет и това ще бъде направено, а след това повторено много пъти в други страни, включително и в бившите социалистически държави през 90-те години. За ролята на съответните идеологически механизми във Франция за налагане на неолибералното икономическо мислене Пиер Бурдийо пише следното: „Имам предвид едно изследване върху ролята на списание *Preuves,* което, финансирано от ЦРУ, е покровителствано от големи френски интелектуалци и в продължение на 20–25 години – за да стане нещо невярно, очевидно се изисква време – неуморно е създавало идеи, отначало срещу течението, които постепенно са станали очевидни. Това нещо се е случило и в Англия – тачъризмът не се е родил с г-жа Тачър. Той бе подготвян дълго време от групи интелектуалци, повечето от които имаха за трибуни най-големите вестници. Пръв принос на изследователите би могла да бъде работата по разпространяване на тези анализи във вид, достъпен за всички.

Тази дейност по налагане, започнала отдавна, днес продължава… Ето как по този начин неолиберализмът се представя, в крайна сметка, под маската на *неизбежност.*"[6]

Така се легитимира неолибералният тип демокрация, рязко намаляваща социалната роля на държавата в интерес на пазара и транснационалния капитал, подчиняващ тази държава и използващ я в нарастваща степен за своите цели. За да стане успешно това, той преустройва тази държава в две особено важни посоки.

Първата е засилване на нейната репресивност, за да овладее евентуални конфликти и кризи в условията на нарастващо неравенство и разминавания на интересите на различните социални групи.

Втората е създаване и налагане на нови и много по-мощни и разнообразни, несъществували преди това идеологически механизми, които да натрапват в глобален план идеологията, че ако отделен човек или народ са в ужасяващо и мизерно състояние, за това са си виновни самите те, а не системата, създадена от капитала. Това е улеснено от комуникационната революция, която прави възможен достъпът до гигантски потоци от информация, заливащи отделния човек от всички страни – от вестниците и телевизията до интернет и социалните мрежи. Мащабите на тази информация и противоположните обяснения на едни и същи събития, разноречието в съобщаването и прочита на факти правят невъзможна ориентацията на обикновения човек в този океан от информация. Получава се синдромът, описан още от Сократ – колкото повече знаеш, толкова по-малко знаеш. Неспособният да се ориентира в океана от информация човек се характеризира с две особености на поведението. От една страна, той има все по-ниско доверие към медиите и е склонен да обяснява все повече неща с конспирации. От друга страна, той е много по-лесно манипулируем от насочени потоци от информация.

Днешните идеологически апарати и тяхното въздействие, характеризирано чрез дискурса „мека сила", са по-мощни от всякога преди това в историята. Неолибералната демокрация се опитва да постигне легитимност на универсализиращия неолиберален дискурс, зад който се крие глобализираният капитал,

опирайки се не просто на предходните национални идеологически машини, а на глобализирани идеологически апарати, създавани от глобалния хегемон и корпорациите, които по този начин глобализират своето господство. Повече от всякога се потвърждават идеите за идеологията, за властването на идеологията на господстващата класа, за идейната хегемония и за идеологическите апарати днес, развивани от К. Маркс, А. Грамши и Л. Алтюсер. Томас Майер, един от най-известните германски политически мислители днес, водещ теоретик на ГСДП, оценява по следния начин ситуацията в това отношение сега в Германия: „На първо място трябва да признаем, че медиите често са склонни да изопачават и да предават повърхностно политическите и обществените събития в желанието си да привлекат внимание. Трябва също да признаем, че в много случаи медиите ни представят политическия и обществения живот в криво огледало, което изменя картината, включително и съобразявайки се с критериите на развлекателната индустрия. Второто нещо е, че медиите междувременно са станали страшно избирателни по отношение на обществото. Определени теми, например социални въпроси като бедност, неравенство, изключване, битието и страданията на нисшите класи, практически вече не намират място в новините и репортажите им. И ако все пак по някакъв повод се обърне внимание на ощетените в нашето общество, това се прави тенденциозно от неолиберална гледна точка... Днес в медиите имат силно присъствие средите на новозабогателите, новособствениците или на хората, търсещи пътища за издигане. Следователно става дума за обществени кръгове, ориентирани изключително към интересите на собствения си статус, към високите постижения и света, който им съответства."[7] Самите журналисти се страхуват да проявяват значителни различия, защото не знаят какво ще стане, ако се смени главният редактор, ако утре медията ги прогони или бъде погълната от друга медийна група. Именно така след започването на световната икономическа криза през 2008 г. избирателите по-масово подкрепят десните политически сили при европейските избори и на два пъти дадоха най-голям процент на партиите, свързани с Европейската народна партия, т.е. на същите политици, с чието съучастие е предизвикана съответната криза.

Може би най-мощният културен или идеологически апарат, действащ глобално в историята, е Холивуд. Той влияе върху възприятията на голямата част от хората в регионите, където доминира неговата продукция. Факт е, че между 60 и 90% от филмите в различните страни на ЕС са американски. Така например изследвания на Френския институт за обществено мнение за Втората световна война показват, че през 1945 г. 57% от французите смятат, че Германия е победена в тази война благодарение на СССР, 20% – на САЩ и 12% – на Великобритания. През 1994 г. след половинвековно консумиране на холивудски филми за войната вече само 25% от французите смятат, че Хитлер е победен благодарение на СССР, а 58% мислят, че това е станало от САЩ и 16% – от Великобритания. Това е обяснимо, като се има предвид, че Пентагонът и американското правителство подпомагат филми и телевизионни продукции само ако представят по съответен начин американската външна политика[8].

След 70-те години протича процес на глобализация на медиите и концентрация на медии в малко количество транснационални медийни корпорации,

притежаващи медии в десетки държави в света, като водеща роля играят американските медийни корпорации. Най-големите и глобализирани медийни корпорации са американски – като се почне от вестникарски и телевизионни гиганти като *Comcast, Time Warner, The Walt Disney Company* и *News Corp* и се стигне до дигитални гиганти като *Google* и *Facebook*. През 1983 г. 90% от американските медии са били притежание на 50 корпорации, през 2011 г. 90% от американските медии са под контрола на шест корпорации – *General Electric, News Corp, Disney, Viacom***,** *Time Warner* и *CBS***,** които същевременно обаче са глобални корпорации, владеещи огромна собственост по целия свят и паралелно обработващи съзнанието на няколко милиарда души, включително и в България – най-мощната пропагандна машина, създадена в историята на човечеството[9].

Най-голямата глобална медийна компания по класациите на сп. „Форбс" през 2015 г. е американската *Comcast* със 139 000 служители в целия свят, с пазарна капитализация през май 2015 г. от 147.8 млрд. долара, което е няколко пъти колкото БВП на България. На пето място е „Тайм Уорнър" с пазарна капитализация по това време от 43.5 млрд. с 54 800 човека, работещи в стотици нейни подразделения в целия свят[10], която владее водещите медии в България и е един от ключовите инструменти за американска неолиберална хегемония в страната.

Основната част от телевизионните канали в света са обвързани с американски интереси и корпорации, притежаващи собственост в повечето от държавите в трите континента. Но дори и необвързаните с такива интереси, действайки по пазарната логика на неолибералния капитализъм, в крайна сметка налагат хегемонно съзнание, в което неолибералният пазар изглежда като неизбежна природна сила и основното, което трябва да се прави, за да се подобри положението, е да се осъществяват „реформи", което на неолиберален език означава даване на повече правомощия на пазара – приватизация, намаляване на регулации, намаляване на ангажименти на държавата.

Неолибералното медийно публично пространство е силно маркетизирано. Неговата логика на функциониране не е свързана с истините и лъжите, с научността или високото изкуство, показвано по медиите, а с търсенето и предлагането на съответния продукт. Пазарният начин на функциониране блокира или маргинализира алтернативни визии за света в съвременния телевизионен свят. Ключов елемент на пазарното поведение на една медия е рейтингът, измерен ѝ от пипълметричната агенция, защото от това зависят рекламите и приходите ѝ. Три са основните инструменти да се постигне това – чрез предавания, базирани на страховете на хората, чрез забавлението и чрез скандала, свързан с фрапантни нарушения на морални или правни норми. Оттук и паническият страх да не бъдеш скучен, да забавляваш, да възбуждаш, да намираш начин да привлечеш аудитория на всяка цена, при което на преден план се извеждат повърхностни скандали, страхове, слухове, сплетни, трансгресия на едни или други морални норми в съдържанието на предаването – и се стига до цялостно пожълтяване на медийното пространство. В него водещи са рейтингите на предаванията, носещи реклами, а те се постигат с ток и реалити шоута, с дразнене на инстинкти. „Като цяло, медиите са фактор за деполитизиране, въздействащ

най-вече върху най-деполитизираните части от публиката… Много повече, отколкото вестниците, телевизията предлага една все по-деполитизирана, все по-очистена, все по-безцветна визия за света, все повече увлича вестниците в приплъзване към демагогия и подчиняване на комерсиалните принуди.”[11] Самото деполитизиране по същество е неолиберална идеологическа среда, в която се налага представата, че политиката и държавата не са важни, че същественото е пазарът. Собствената неолиберална логика на функциониране на медиите създава гигантска публична среда, в която остава само пазарът, а политиката е все по-маргинализирана, за да не пречи на пазара. И появяващите се в тези медии неолиберални „експерти” непрекъснато призовават за по-нататъшна „реформа” на държавата, с която тя максимално да се отдели и да спре да възпрепятства пазара.

Изключително важен неолиберален идеологически механизъм, чрез който се налага и действа глобализираният пазар, стават безброй неправителствени организации и компании със задача да създават индекси на най-различни аспекти в държавната дейност и да класират държавите съобразно с тези индекси, които обаче са свързани с налагането на универсалистичен ценностно-нормативен маркетизиран идеологически хоризонт на разбирането и обяснението на всяко явление. Това дава основание съответните държави да се класират съобразно с глобален нормативен модел, който е наложен от глобалния хегемон като модел на най-добрия възможен свят. Типичен пример в това отношение са безброй правозащитни организации, които бдят и играят ролята на агенти за влияние на либералните визии за правата. Особено важна е ролята на рейтинговите класации на различни свободи – например световните класации на икономическа свобода, според които колкото повече си оставил икономиката на глобализирания пазар, толкова си по-свободен и по-близко се намираш до най-добрия възможен свят в историята. Те се публикуват и препечатват в безброй медии и са представяни като неутрални, обективни измерители на състоянието на една страна, валидни за всички, обективни като законите на Нютон, влизащи в аргументите и на леви, и на десни партии в зависимост дали са на власт или в опозиция. Тъй като огромната част от тези рейтинги се правят от организации, финансирани и контролирани или от корпорации и бизнес субекти, или от американското правителство, това предопределя и начина, по който се правят йерархиите. Има и още нещо много важно – съвременните глобализирани финансови пазари се крепят на такава характеристика като доверието към едни или други ценни книжа и перспективите за промяна на доходността им, затова се създават доминиращо американски рейтингови агенции, които генерират индекси на доверие към държави, градове или други субекти, правещи такива рейтинги. Неслучайно при започването на валутните и икономическите войни между големите сили с кризата на американската хегемония Русия, Китай, БРИКС започнаха да създават свои алтернативни рейтингови агенции.

С такива нови глобализирани инструменти фактически се задава идеологически нормативен модел за най-доброто възможно неолиберално общество, а отделните показатели, които се мерят от различните неправителствени и бизнес

организации, са всъщност приложение на този модел към една или друга сфера. По този начин глобализираният капитал превръща локалната зависимост на неолибералната демокрация от външни сили в инструмент за въздействие върху политическия живот във всяка отделна страна и това улеснява господството му над тази страна, тъй като под маската на „свободата на словото" се налага именно неговата идейна хегемония. Върховият период и най-големият успех на глобализираните американски неолиберални идеологически апарати беше победата им в идеологическата борба с източноевропейския социализъм. Подхранването и разгръщането на перестройката и разпадът на този социализъм, бързото овладяване на идеологически пространства в бившите социалистически страни и налагането на своята хегемония там, ускорената смяна на идеологическата идентичност на милиони хора в тези страни, превърнали се от поддръжници на предходния социализъм в активни участници в разрушаването му и в реставрацията на капитализма.

Предходните интелектуалци в това публично пространство са заместени от шоу звезди и неолиберални „експерти". Затова по българските телевизионни канали присъства десетки пъти повече например Азис, отколкото председателят на БАН или ректорите на водещите университети в България. В разговор на знаменития френски антинеолиберален философ Пиер Бурдийо с немския писател нобелов лауреат Гюнтер Грас той отбелязва, че „такива разговори като нашия рядко или почти никога не се показват по телевизията – най-малкото по водещите канали", а евентуално по малки радиостанции или късно вечер по второстепенни телевизионни канали. Ако известни интелектуалци искат да кажат нещо на широката аудитория по голям телевизионен канал, веднага биха били цензурирани от водещия. „Днес ние имаме работа – казва Бурдийо – с мощни транснационални медиагиганти, притежаващи чудовищна власт. Те решават да оставят ли жив един или друг остров от „независими средства за масова информация". Да вземем издателското дело. Погледнете колко е трудно днес да се издаде сложно критично произведение! Аз мисля, че на нас ни е нужно нещо от рода на Интернационал на книгоиздателите."[12] Е, ако издаването на критично произведение е трудно във Франция, страната, в която се раждат лозунгите за свобода на словото, то какво остава за останалия свят.

Там, където евентуално съществуващите идеологически апарати не работят, се прилага директно военна сила. Както отбелязва обаче Джон Пъркинс, в повечето случаи когато лидерите на една или друга страна трябва да бъдат принудени от глобалните корпорации или от глобалния хегемон да направят нещо, не е нужен даже куршум, както се справиха със Саддам Хюсеин, Муамар Кадафи или се опитват да го направят с Ануар Садат. „Някакъв скандал – сексуален скандал или свързан с наркотици, може да сложи край на лидера… виждали сме го много пъти. Тези лидери напълно разбират, че са в много уязвимо положение; ако се обявят против или вървят твърдо против съществуващото състояние на нещата, ще ги махнат по един или друг начин. Те знаят това…"[13].

Либералната пълна свобода на словото е илюзия в един свят, в който могъщи корпорации и финансирани с милиарди долари инструменти за „мека сила" обработват масовото съзнание по съответния начин. Ноам Чомски,

знаменитият автор на „Медиите под контрол", саркастично отбелязва, че западните либерални приказки за пълната свобода на словото, с която се вдигат лозунги „Аз съм Шарли", се разминават с реалните действия на западните правителства и типичен пример в това отношение е натовското нападение над Югославия. На 23 април 1999 г. НАТО атакува и разруши сръбската държавна телевизия, изби намиращи се там журналисти, само часове след като Белград направи мирно предложение да се позволи „международно присъствие" под контрола на ООН в разкъсваното от война Косово. Това съобщение на 24 април 1999 г., казва Чомски, не излезе с големи букви на първа страница на „Ню Йорк таймс", а беше сбутано на шеста страница и по същество бе оправдание за убийството на журналисти, като и на ум не им идваше да говорят за свобода на словото. Сега се говори за ужасите на тероризма, а онова се оказва, че не е било тероризъм. Т.е. тероризмът не е тероризъм, когато се върши от „Праведните, благодарение на превъзходството в силата, с което разполагат"[14].

На определен етап съществуват очаквания, че интернет и социалните мрежи може да се превърнат в територия на свободното слово, но се оказа, че те може също да бъдат използвани не само като инструмент за наблюдение и контрол на всеки жител на земята, но и да бъдат манипулирани по най-различен начин. Особено важна е ролята на търсачката Гугъл. Робърт Епщайн и Роналд Робъртсън правят специално изследване в това отношение и показват как не чрез традиционните пиар реклами и предизборни речи, а чрез Гугъл може да се избере следващият президент на САЩ и може никой да не разбере как ще се случи това. Проучванията показват, че той има огромна власт да контролира изборите и разнообразието от мнения чрез данните, подавани от тази търсачка. Чрез алгоритъм, чрез който подрежда новините, търсенето на една или друга проблематика, тема, човек, и чрез бройката, която дава в това отношение, той може да насочва мисленето в една или друга посока, да контролира какво се чете с предимство, кое се предпочита от повечето хора. В лабораторни и онлайн експерименти в САЩ изследователите успяват да увеличат подкрепата например за даден кандидат за президент между 37 и 67% в съвсем кратък срок. Като се има предвид, че в нарастваща степен именно интернет се превръща в източник на информация, това рязко увеличава и възможностите за манипулация, и то на изборите не само в САЩ, а и навсякъде другаде по света[15].

Независимо от гигантската мощ на идеологическите апарати, те дават засечка. Социологическите изследвания навсякъде показват, че хората все по-малко вярват на медии и журналисти. Ако вземем дори най-развитата и давана за пример капиталистическа страна в света – САЩ, ще открием, че преобладаващата част от американците не вярват в либералната „свобода на словото", поради което медиите са институцията, която се ползва с най-голямо недоверие там. Изследване на „Галъп" през септември 2014 г. показва, че 60% от американците нямат доверие на медиите и това е най-ниското равнище на доверие, измервано някога там.[16] И то при положение, че САЩ са създали най-голямата глобална идеологическа машина за „мека сила" в историята. Те не могат да убедят дори своето население да има доверие на тази маши-

на. Очевидно колкото по-неолиберална става демокрацията, в която живеят, толкова по-ниско е доверието към инструментите на тази демокрация.

Проучвания във Великобритания през 2009 г. показват, че журналистите са представителите на една от трите професии, в които британците имат най-малко доверие – само 3% от анкетираните граждани имат доверие на това, което те казват. На банкерите имат доверие само 2%, а на политиците – 1% от населението[17]. Банкери, политици и журналисти, персонифициращи господството на финансовия капитал, и свързаните с него политици и журналисти – трите основи на капитализма, по същество не се ползват с доверието на гражданите на една държава, която е сред най-важните в капиталистическия център. САЩ притежават най-мощната машина за идеологическа обработка на съзнанието и за легитимация на своите действия, но тя все по-трудно може да легитимира действията им. Преобладаващата част от човечеството не прие аргументите за нападението над Ирак. Сравнителните международни изследвания на възприятието за агресивност показват, че огромното мнозинство от хората в света възприемат САЩ като най-опасната страна за мира в света.

Има криза на двата основни стълба на това, което Уолърстейн нарича „геокултура", поддържаща идеологически функционирането на капитализма през последните векове – либерализма и сциентизма. Още през 1995 г. Уолърстейн написа своята книга „След либерализма", говорейки за нарастващата му криза[18]. Претенциите за универсални истини, прогрес и рационализъм, въплътени в политиките и модела на САЩ и на водещите страни от капиталистическия център, се сблъскаха с конкуренцията на алтернативни цивилизационни модели, предлагащи визии за бъдещето и съвкупност от ценности, различни от възприемащите се като въплътени в държавите, които играят ролята на главен изразител, носител, поддръжник на глобализирания капитал. В Русия, Китай, Израел, Египет и на редица други места глобализираните пропагандно-идеологически и политически структури на неправителствени организации, финансирани от САЩ, са ограничавани и изтиквани от предходните им позиции и това удря по глобализираната идейна хегемония на САЩ, създава предпоставки на мястото на доминиращите американизирани глобални идеологически апарати да се налагат регионални и алтернативни цивилизационно идеологически механизми и съдържание. Противоречията на глобализирания капитал доведоха още през 1989 г. до ислямската революция в Иран, до разпадните процеси и до „Ислямска държава" в Близкия изток. Оказа се, че над 20 000 младежи, израснали в Западна Европа под въздействието на неолибералните идеологически апарати, са получили алтернативно много по-силно въздействие от ислямистки идеологически апарати и отидоха да се бият в Близкия изток. Във възход са ресекуларизацията, постсекуларната епоха и завръщането на суеверията, както и нови, най-различни форми на ирационализъм – ислямският фундаментализъм. Нараства количеството самоубийствени атентати с религиозни мотиви. Нараства критиката и недоверието към псевдоекспертността на идеологически апарати като неолибералните тинк танкове – главно американски, чрез които се реализира глобалната идеологическа хегемония на САЩ. В различни форми и версии

откриваме кризисни процеси и нарастваща неефективност на глобализираните неолиберални идеологически апарати.

ЛИТЕРАТУРА

1 *Althusser, Louis.* Idéologie et appareils idéologiques d'État (Notes pour une recherche). La Pensée, 1970, № 15.

2 *Althusser, Louis.* Ideology and Ideological State Apparatuses. In: Lenin and Philosophy and Other Essays. New York-London: Monthly Review Press, 1971.

3 *Маркс, К.* и Ф. Енгелс. Съч. Т. 32. С., 1956, с. 47.

4 Пак там.

5 Вж. Jacques Ellul. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes. New York: Vintage Books, 1965, pp. 62–71.

6 *Бурдийо, Пиер.* Ответен огън. С., УИ „Св. Климент Охридски", 2008, с. 29–30.

7 *Кльокнер, Маркус.* Плурализмът в германската преса е история. – С., a-specto, август 2015, бр. 16.

8 Вж. Mahdi Darius Nazemroaya. Cultural Imperialism and Perception Management: How Hollywood Hides US War Crimes. In: Global Research, September 02, 2015.

9 Вж. Vik Bishop. The Illusion of Choice: Ninety Percent of American Media Controlled by Six Corporations. In: Waking Times, August 28, 2015.

10 Вж. Laura Clementi. Who owns who in global media? In: https://agenda.weforum.org/2015/07/who-owns-who-in-global-media/?utm_content=buffer26045&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer, July 28, 2015.

11 *Бурдийо, Пиер.* Ответен огън. С., УИ „Св. Климент Охридски", 2008, с. 78.

12 *Бурдьё, Пьер* и Гюнтер Грасс. „Безответственность – определяющий принцип неолиберальной системы": диалог 1999 года. В: http://scepsis.net/library/id_3661.html, 20.07.2015.

13 *Перкинс, Джон.* Как Греция пала жертвой „экономических убийц". В: http://www.russiapost.su/archives/53107: 20 июль, 2015.

14 *Chomsky, Noam.* We are all – Fill in the Blank. In: http://www.telesurtv.net/english/opinion/We-Are-All---Fill-in-the-Blank-20150110-0021.html, January 10, 2015.

15 *Epstein, Robert* and Ronald E. Robertson. The search engine manipulation effect (SEME) and its possible impact on the outcomes of elections. In: Proceedings of the National Academy of Sciences of United States of America, 2015, vol. 112, N 33.

16 Trust in Mass Media Returns to All-Time Low, September 17, 2014. В: http://www.gallup.com/poll/176042/trust-mass-media-returns-time-low.aspx?version=print

17 Вж. Roy Greenslade. Only 3% percent of public trust journalists. In: The Guardian, March 31, 2009.

18 *Wallerstein, Immanuel.* After Liberalism. The New York Press, 1995.

„Преброяване на дивите зайци", 1973 г.

„КАТАЛУНСКИЯТ ВЪЗЕЛ”: ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ОТ ИКОНОМИЧЕСКАТА КРИЗА В ИСПАНИЯ

Пьотър Яковлев

Пьотър Яковлев *– професор в Руския икономически университет „Г. В. Плеханов“, доктор на икономическите науки, ръководител на Центъра за иберийски изследвания на Института за Латинска Америка (ИЛА) към РАН.*

Дълбоката и продължителна финансово-икономическа криза, разтърсваща Испания от 2008 до 2013 г., обхвана всички области на обществения живот. Потърпевша се оказа двупартийната система, функционираща в страната в продължение на десетилетия, а сепаратистите в Каталуния постигнаха сериозен успех на регионалните избори. Всичко това пределно изостри политическата борба в навечерието на парламентарните избори, които са насрочени за 20 декември 2015 година.

На 27 септември в Каталуния, една от най-големите и икономически развити автономни области в Испания, бе избран новият състав на местния парламент. Привържениците на каталунската самостоятелност и независимост от Испания получиха повечето от местата в законодателния орган на властта, както и правото да формират регионално правителство, чиято декларирана цел е за 18 месеца да постигне държавен суверенитет.

Изборният успех на каталунските сепаратисти е едно от главните политически последствия в периода на икономическа турбулентност. Ключов аргумент за привържениците на независима Каталуния стана твърдението, че тази автономна област, превръщайки се в самостоятелна държава, в бъдеще ще успее да избегне кризисните сътресения, за които е отговорна централната власт, както и по-слаборазвитите региони. Идеята за превръщане на Каталуния в „нова Швеция” (колкото и съмнителна да е тя) е завладяла каталунското население и се материализира в мощно политическо движение за отделяне на региона от останалите части на испанската държава. Така към Испания, която както никога досега се нуждае от обеди-

нение на усилията на всички автономни области без изключение, е отправено сериозно предизвикателство от политико-институционален характер (1).

Партийно-политическата система в период на трансформации

Последствията от кризата в Испания рязко променят правилата и условията в политическата игра. Под въпрос е поставена дългогодишната доминация във вътрешната политика на двете общонационални партии: сега управляващата Народна партия *(Partido Popular – PP*) и основната опозиционна сила – Испанската социалистическа работническа партия (2). Тях постепенно ги изместват конкурентите им, които набират сили на вълната на общественото недоволство. В обозримо бъдеще социално-икономическото развитие на страната зависи в решаваща степен от изхода на изострилото се политическо противопоставяне.

Неоправдалите се социално-икономически очаквания на милиони испанци предизвикаха масово търсене на алтернативни електорални предложения, основни изразители на които станаха партиите: „*Podemos*" („Ние можем") и „*Ciudadanos*" („Граждани"), които използват опозиционна риторика. Кризата буквално ги тласна в голямата политика.

Центристката партия „*Ciudadanos*" се формира през 2005/2006 г. в Каталуния на базата на социаллиберализма и европейския федерализъм. Тя се противопостави на регионалните политически сили, застъпващи се за отделяне на Каталуния от Испания. За сравнително кратък срок тази партия, залагаща на умерени позиции, премина границите на автономната област и разшири своята дейност в по-голямата част от територията на Испания. На изборите за Европейски парламент през май 2014 г. „*Ciudadanos*" получи около 500 хиляди гласа и вкара двама свои представители.

Радикално лявата „*Podemos*" възникна от масовото протестно движение „15-М" и за пръв път гръмко заяви за себе си на същите избори за Европарламент. Новосформиралата се политическа организация от популистки тип, която още не се бе оформила като партия, получи над 1,2 милиона гласа и пет места в законодателния орган на Обединена Европа. По същия показател „*Podemos*" стана четвърта политическа сила, оставяйки пред себе си само *PP*, *PSOE* и лявата структура на „*La Izquierda Plural*" („Ляв плурализъм") (3).

След изборите за Европарламент политическата палитра на Испания се раздели на „стари" партии, начело с *PP* и *PSOE,* и нови партии – „*Podemos*" и „*Ciudadanos*", които позиционираха себе си като „лост за промените", необходими на испанската държава и общество. Както отбеляза председателят на „*Ciudadanos*" Алберт Ривера, *PP* и *PSOE* „са се отклонили от курса" и не са в състояние да предложат привлекателна стратегия за развитие на страната. Испания, подчертава политикът, „се нуждае от нова партия, която има чисти ръце" (4). За разлика от старите партии, „*Ciudadanos*" предлага проект за национална модернизация, който се базира на три постулата: укрепване на гражданските ценности, провеждане на демократични политически реформи и изграждане на икономика на знанието (5).

Какви са особеностите на протичащите промени? *Първо*, поставят се основите на бъдеща партийна система, чието ядро ще стане квартетът от водещи партии *PP, PSOE, „Podemos"* и *„Ciudadanos"*, за които съгласно проведените проучвания ще гласуват около 80–85% от испанските избиратели (6). *Второ*, извършва се смяна на поколенията сред политическите лидери. От юли 2014 г. начело на Социалистическата партия е 43-годишният Педро Санчес, а на *„Podemos"* – харизматичният и издигнал се сам Пабло Иглесиас, който е 35-годишен. *Трето*, все по-често отделни партийни дейци акцентират на своите особени позиции (без съгласуване с централното ръководство). Такова поведение имаше победилата на регионалните избори в Андалусия Сусана Диас. *Четвърто*, променя се испанският политически стил: заедно с двупартийността в миналото се прекратява и практиката страната да се управлява с абсолютно мнозинство. Настъпва период на доминация на коалициите и на междупартийните споразумения. (Разбира се, подобна система не се отличава със стабилност.) *Пето*, пробивът в голямата политика на *„Ciudadanos"* и *„Podemos"* е чисто национален феномен, но отразява и общоевропейски тенденции. За това в частност свидетелстват резултатите от изборите за Европарламента, където през 2014 г. за пръв път влязоха много представители на нови или доскоро маргинални политически сили от редица страни в Европейския съюз (7).

В Испания се отнасят нееднозначно към текущото партийно строителство. Заедно с тези, които активно се застъпват за протичащите промени, се чуват и критични гласове към „новите" партии, преди всичко към *„Podemos"*. В частност, както смята известният писател и политически анализатор Феликс де Асуа, във вътрешнополитическия живот в Испания са се възцарили „демагогският дискурс" и съдържателната пустота. По негово мнение излизането на партията *„Podemos"* на авансцената принципно нищо не променя в испанския политически хор, защото инициативите на нейните представители са формулирани на „опростен архаичен език". Те не могат да решат стоящите пред страната задачи и се явяват пример за „безумна фантасмагория" (8). Още по-крайни в оценките си са отделни представители на традиционните партии, които се стремят всячески да дезавуират новите конкуренти и да ги изтласкат в политическата периферия. По този начин те се опитват на информационно-пропагандисткия терен да си върнат това, което загубиха в политическата сфера.

Намиращата се в процес на изграждане партия *„Podemos"* е подложена както на външен натиск, така и на неизбежните вътрешни кризи. Сериозно изпитание бе напускането (в края на април и началото на май 2015 г.) на един от основателите и лидерите ѝ – Хуан Карлос Монедеро, а някои експерти оценяват това като „начало на края на въпросното политическо образувание" (9). Традиционният истаблишмънт ще трябва да се съобразява с електоралния потенциал на новите партии, които показаха силата си в регионалните и общинските избори на 24 май.

Изборите се проведоха в 13 (от 17-те) автономни области и в автономните градове Мелил и Сует, разположени в Северна Африка. Политологът Антони Гутиерес-Руби констатира, че *„PP* спечели, но загуби" (10). Действително „народняците" бяха първи във всички автономни области, които контролираха по-рано (с изключение на Естрамадура и Канарските острови), но навсякъде загубиха

абсолютното си мнозинство в местните органи на властта. Този резултат означава, че отсега нататък *PP* ще бъде принудена да формира коалиции с други политически сили. Освен това в редица региони за опозицията остават възможности за формиране на по-силни партийни блокове. Като цяло в страната *PP* получи малко повече от 6 млн. гласа, с 2,5 млн. по-малко, отколкото през 2011 г. Това е най-лошият резултат от 1991 г. насам, което даде повод на наблюдателите да определят резултатите от изборите като „политическо земетресение" и „безпрецедентно електорално кръвопускане" за управляващата партия (11). *PSOE* незначително подобри своите позиции. Тя запази властта си в Астурия и победи в Естрамадура. Социалистите набраха почти 2 млн. гласа повече, отколкото на изборите за Европарламента през 2014 г., въпреки че имат 700 хил. гласа по-малко в сравнение с 2011 г. Впечатляващи резултати постигна „*Podemos*", за която в автономните области гласуваха около 1,8 избиратели. Това ѝ осигури 119 депутатски места в законодателните събрания на регионите. Още 75 депутати ще представят партията „*Ciudadanos*". За нея са дали своя глас почти 1,5 млн. испанци.

През пролетта на 2015 г. по този начин в Испания се оформи в основни линии нова партийно-политическа конфигурация, на която наистина предстояха тестове за устойчивост. Един от тях са регионалните избори в Каталуния на 27 септември.

„Не си отивай, Каталуния!"

С този призив към каталунците се обърна през юли 2014 г. популярният колумбийски писател и колумнист Ектор Абад (12). Той бе подкрепен от редица латиноамерикански деятели на културата, литератори и журналисти, озадачени от нарастването на сепаратистките настроения в автономните области. Това, разбира се, не е случайно – в по-голямата част от държавите в Латинска Америка съществуват тесни връзки с Испания като цяло и с Каталуния в частност. Достатъчно е да се каже, че грандове на латиноамериканската и световната литература като Пабло Неруда, Габриел Гарсия Маркес, Марио Варгас Льоса и много други дълго време живяха в Барселона, „къпаха се" в уникалната културна атмосфера на този град, възприемаха Каталуния като неразривна част от иберо-американския свят.

По какъв начин и защо традиционните изяви на каталунските националисти в защита на местния език и традиции в рамките на съществуващата автономна област в испанската държава придобиха (в много отношения неочаквано) характер на сепаратистко движение?

Идеята за създаване на самостоятелна държава съществува в Каталуния в продължение на столетия, но доминантна в политиката на местните елити остава борбата за максимално широка автономия в рамките на Испания (13). Значителни резултати по този път са постигнати след смъртта на диктатора Ф. Франко (20 ноември 1975 г.), в процеса на демократизация на испанското общество и на радикална реформа на териториално-административното устройство. Унитарната испанска държава се превърна в страна, състояща се от 17 автономни области и други автономни градове по бреговете на Северна Африка.

Демократичната конституция на Испания от 1978 г. и приетият на нейната база автономен статут (1979 г.) предоставя на Каталуния сравнително широки права и свободи. Регионът има собствени парламент и правителство, полиция, радио и телевизия, а каталунският език е признат за официален заедно с испанския. Всичко това създава благоприятни условия за разпространение на националистическите настроения, за издигане на нови изисквания към централната власт.

През 2002 г. в парламента на Каталуния се проведоха дебати, в резултат на които законодателите взеха решение да започнат процедура по преразглеждане на автономния ѝ статут. Новият документ трябваше да гарантира по-голяма финансова и данъчна независимост от Мадрид (включително до учредяване на собствена данъчна агенция, осигуряваща сбора на всички фискални постъпления на територията на региона). Освен това в проекта на статута се преразглежда и възлагането на висши пълномощия на Върховния съд на Каталуния, независимо от централната власт. Според редица авторитетни юристи много статии от проекта нарушават Конституцията на Испания (14).

Въпреки острата критика статутът бе одобрен през 2008 г. На практика това означаваше съществено разширение на правата на каталунската автономия и не можеше да не възбуди недоволство в обществено-политическите кръгове на другите териториални субекти. Веднага седем автономни области оспориха в Конституционния съд редица положения в каталунския статут като противоречащи на основния закон. След дълго разследване съдът призна (напълно или частично) за неконституционни 14 статии, което, от своя страна, предизвика болезнена реакция в Каталуния (15).

С развитието на финансово-икономическата криза сепаратистките настроения в каталунския елит и общество значително се засилиха. На 28 ноември 2010 г. в Каталуния се проведоха поредните парламентарни избори, които донесоха убедителна победа на умерено националистическата (както се смяташе тогава) коалиция „Конвергенция и Съюз" *(Convergencia i Unio – CiU)*, чийто лидер Артур Мас стана председател на правителството (Женералитата) на Каталуния. *CiU* получи абсолютно мнозинство в парламента – 72 от 135-те места. Внушителният резултат въодушеви ръководството на *CiU* и в немалка степен послужи за радикализация на неговите позиции по въпроса за каталунския национален суверенитет.

Стремейки се да развие успеха, А. Мас предприе изпреварващ ход и си постави за цел да ускори провеждането на поредните регионални избори. Повод за тях бе масовата демонстрация в Барселона на 11 септември 2012 г. (в националния ден на Каталуния) – в нея взеха участие над един милион души, които настояваха за излизане на автономната област от Испания.

Като питателна среда за сепаратистките стремежи се появи и упорито насажданото от адептите на каталунската независимост мнение, че Испания в настоящия си вид не е способна да проведе необходимите структурни реформи и да преодолее последствията от проточилата се криза. Привържениците на запазването на териториалната цялост на страната се обявиха за съгласувана и единна за всички автономни области антикризисна стратегия (16).

Основни политически сили, влезли в схватка за бъдещето на региона, станаха следните партии и коалиции:

- Дясноналионалистическата *CiU*, която включва в себе си либерално-националистическата „Демократична конвергенция на Каталуния" *(Convergencia Democratica de Catalunya – CDC)* и християндемократическия „Демократичен съюз на Каталуния" *(Esquerra Republicana de Catalunya – ERC);*
- Социалистическата партия на Каталуния *(Partit dels Socialistes de Catalunya – PSC)*;
- Консервативната народна партия на Каталуния *(Partit Popular de Catalunya – PPC)*;
- Лявонационалистическата „Инициатива за Каталуния – Зелени" *(Iniciativa per Catalunya – Verds, ICV)*;
- Коалицията на левите, комунистическите, феминистките и екологичните организации „Обединени леви и алтернатива" *(Esquerra Unida i Alternativa – EUIA)*;
- Регионалното отделение на центристката Социаллиберална партия *„Ciudadanos"* (на каталунски – *Ciutadans*);
- Крайнолявата антикапиталистическа и сепаратистка организация „Кандидатура на народното единство" (*Candidatura d'Unitat Popular – CUP*).

За постигане на политическа независимост на Каталуния най-последователно се обявяваха *CiU, ERC* и *CUP*, а основни привърженици на запазването на автономия в рамките на Испания бяха *PSC, PPC* и *„Ciutadans"*. Именно тези партии (и съюзниците им) след изборите на 25 ноември 2012 г. получиха основния дял гласове на избирателите и разпределиха помежду си всички 135 места в каталунския парламент (Табл. 1).

Таблица 1.
Партиен състав на каталунския парламент след изборите на 25 ноември 2012 г.

Партия, коалиция	Получени гласове, %	Брой места в парламента	Места в парламента, %
Convergencia i Unio	30,68	50	37,0
ERC–CAT Sí	13,68	21	15,6
PSC	14,43	20	14,8
PPC	12,99	19	14,1
ICV–EUIA	9,89	13	9,6
Ciutadans	7,58	9	6,7
CUP	3,48	3	2,2
Всичко	92,73	135	100

Съставена от автора на базата на статистическите данни от изборите в Каталуния.

Резултатите от ноемврийските избори бяха пълна изненада (неприятна във всички отношения) за ръководството на *CiU*: коалицията загуби 22 места, намалявайки с 30% представителството си в институцията на законодателната власт в автономната област. Въпреки че след вота сепаратистки настроените партии получиха мнозинство (73 от 115 мандата), на поста председател на Женералитата бе преизбран А. Мас. Той радикализира позицията на *CiU*, превърна курса към отделяне от Испания в алфата и омегата на своята политика, с което повиши пределно напрежението в отношенията с антисепаратистките партии и правителството на *PP*.

Отношенията между Барселона и Мадрид все повече се изостряха, конфликтът придоби многоизмерен характер. Личните срещи между А. Мас и М. Рахой също не успяха да разведрят обстановката, независимо че социално-икономическата и финансовата политика на каталунския лидер съответства на курса, който провежда Народната партия: жестоки икономии (т.нар. бюджетен остеритет), съкращаване на социалните разходи, приватизация на държавната собственост и т.н. Трябва да се отбележи, че тази политика на А. Мас постоянно затрудняваше неговото взаимодействие с другите сепаратистки сили – повечето от тях отстояват леви позиции.

Внедрявайки трайно в общественото съзнание идеята за национална независимост на Каталуния чрез излизането ѝ от Испания, лидерите на сепаратистите „дипломатично" не обясниха на широките слоеве от населението как на практика ще се решават проблемите (по-конкретно икономическите и социалните), които неизбежно ще провокират разрив с Испания. А те между другото никак не са малко. Ще споменем някои от тях.

1) Извънредно сложно е да се намери взаимноприемливо регулиране на изключително тесните финансови отношения между Барселона и Мадрид. Каква ще бъде паричната цена на каталунската независимост и ще може ли да я плати новата самостоятелна държава? Няма ясен положителен отговор на този въпрос. Според повечето експерти, ако се отдели от Испания, Каталуния е заплашена от финансов крах.

2) Възможно е да се разкъсат формиралите се и успешно функциониращи търговски и външнотърговски връзки. Сега 70% от стоковия износ на предприятията, разположени в Каталуния, се падат на други испански региони. Каталунските производители продават повече стоки във Валенсия, отколкото във Франция, а в Андалусия – повече, отколкото в Германия. В случай на отделяне – пазарите на Испания могат да бъдат закрити за каталунската продукция, а това ще доведе до разоряване на хиляди местни компании и до рязко намаляване на БВП и на бюджетните постъпления.

3) Фактически ще бъде разрушена системата на социално осигуряване на Каталуния, която към днешна дата е органически свързана с общоиспанската структура. Независимата държава ще бъде принудена да поеме многомилиардни задължения за издръжката на стотици хиляди пенсионери, включително и на тези, които живеят извън пределите на региона. В сложния преходен период подобен товар може да стане непосилен за каталунските власти, а това ще предизвика и рязко изостряне на социалната обстановка.

4) Неизбежно е независима Каталуния да излезе и от Европейския съюз, а много вероятно – и от Еврозоната. По този въпрос не може да има никакви съмнения, защото официалните представители на Брюксел нееднократно заявиха, че Барселона автоматично ще се самоизключи от Евросъюза, ако се отдели от Испания. Подобен обрат на събитията, водещ до загуба на пазарите и на източници на инвестиции, особено плаши деловите кръгове, чиито международни бизнес интереси са свързани предимно със страните от ЕС.

По този начин изброяването дори на част от негативните последствия от излизането на Каталуния от Испания показва, че пътната карта за отделянето изглежда крайно проблематично, а много от идеите на сепаратистите са откъснати от социално-икономическата реалност и от международния контекст.

Въпреки това движението за независимост набира сили. На 9 ноември 2014 г. правителството на А. Мас (въпреки забраната на Конституционния съд) проведе т.нар. народна консултация за политическото бъдеще на Каталуния. В допитването взеха участие 37% от имащото право на глас население на автономната област. От тях над 80% се изказаха за пълна независимост на региона от Испания (17). И въпреки че мероприятието нямаше законова сила, а неговият резултат не бе достатъчно убедителен, каталунските власти използваха самия факт на „народната консултация" за консолидация на своите позиции. За целта А. Мас за пореден път придвижи напред сроковете за провеждане на регионалните избори, като ги насрочи за 27 септември 2015 година.

В условията на изострена политическа борба и с прицел към поредните предсрочни избори в Каталуния се сформираха и организационно се мобилизираха основните електорални сили. Това са Националистическият блок *„Junts pel Sí"* („Заедно за „Да"), образувалите се партии *CDC*, *ERC* и още две сепаратистки обединения; партиите *Ciutadans*, *PSC*, *PPC*, *CUP*, а също и каталунският филиал на *„Podemos"* под формата на многообещаващото название *„Catalunya que es Pot"* – *CSP* („Каталуния – да, ние можем"). Партията *„Podemos"* бе новобранец в каталунските избори до началото им, когато вече гръмко заяви за съществуването си в другите автономни области. Тя без съмнение разчиташе на убедителен успех и така за пореден път демонстрира своята тежест в цяла Испания.

Накъде след изборите?

Резултатите от гласуването на 27 септември, в което взеха участие над 77% от жителите на региона, които имат право на глас (рекорден показател от 1980 г. насам, когато в автономията започнаха да се провеждат избори), поднесоха на участвалите в изборите редица изненади. Както отбелязаха експертите, избирателната кампания в Каталуния остави след себе си политически разкъсано общество и нестабилна обстановка, изпълнена със сериозни усложнения (18).

Преди всичко коалицията *„Junts pel Sí"*, получавайки най-голям брой гласове в местния парламент – 62, не си осигури собствено мнозинство и попадна в зависимост от *CUP* (10 парламентаристи), който увеличи над три пъти своето представителство (вж. Табл. 2). На второ място (25 мандата) неочаквано се оказаха кандидатите на *„Ciutadans"*. Центристите увеличиха своя депутатски кор-

пус почти три пъти (на 16 души) и станаха съществен фактор във вътрешната политика на Каталуния. Определен спад регистрираха каталунските социалисти, които загубиха 4 депутатски места, но като цяло почти задържаха предишните си позиции. Изглежда част от гласовете на *PSC* отидоха към „*Ciutadans*". В тази посока премина и значителна част от избирателите на *PPC*: „народняците" загубиха 8 мандата в парламента на Каталуния, а сега тяхната депутатска група ще наброява 11 души (най-лошият показател от 1992 г. насам). Същия брой парламентаристи получи и *CSP*, което е оценено като доста скромен резултат, почти провал, в сравнение със сегашната популярност на „*Podemos*" и амбициозността на нейните лидери.

Таблица 2.

Резултати от парламентарните избори в Каталуния на 27.09.2015 г.

Партия, коалиция	Получени гласове, %	Брой места в парламента	Места в парламента, %
Junts pel Sí	39,57	62	45,9
Ciutadans	17,91	25	18,5
PSC	12,72	16	11,9
Catalunya Sí que es Pot	8,93	11	8,15
PPC	8,50	11	8,15
CUP	8,21	10	7,4
Всичко	95,84	135	100

Съставена от автора на базата на статистическите данни от изборите в Каталуния.

Доколкото сепаратистите по-рано придадоха на парламентарните избори характер на референдум по въпроса за отделяне от Испания, за тях бе крайно важно да наберат общо над 50% от гласовете на каталунските избиратели. На практика привържениците на каталунската независимост получиха значително по-малко от половината: около 1млн. и 960 хиляди от 4,1 млн., или около 48% (19). Това обстоятелство често е използвано от официалния Мадрид и от каталунските противници на отделянето от Испания.

Много проблеми породи и принудителният алианс на „*Junts pel Sí*" с *CUP*, която се яви на изборите с радикална антикапиталистическа програма, включваща искания за национализация на частните предприятия и банките, за вземане на мерки – прилагане на „шокова терапия против бедността", за отмяна на одобрената от самия А. Мас реформа на трудовите отношения, както и за излизане на Каталуния от Еврозоната и от Европейския съюз. Настойчивите призиви на лидера на *CUP* А. Баньос „да се сложи край на капитализма, пораждащ нищета" предизвикаха зле прикрит ужас у либералноориентираните привърженици на „*Junts pel Sí*", повечето от тях са членове на каталунския истаблишмънт (20).

Но логиката на политическата борба принуди ръководството на *„Junts pel Sí”* да води преговори с *CUP*, да търси допирни точки и взаимно разбиране (освен общите сепаратистки цели).

Държейки се така, сякаш всичко е наред, Артур Мас заяви, че след изборите лагерът на привържениците на независимостта е набрал „сила и законност” за реализация на пътната карта за отделяне на Каталуния в продължение на следващите 18 месеца. При това стратегията за излизане от състава на Испания предвижда разработване и приемане на каталунска конституция, както и създаване на всички ключови институции на една суверенна държава, включително централна банка, данъчно ведомство, министерство на външните работи и собствени въоръжени сили.

Приоритет в дневния ред бяха формирането на ново правителство на Каталуния и изборът на негов председател. Естествено, за този пост за пореден път претендира А. Мас – главен лидер на каталунския сепаратизъм, но неговата кандидатура срещна съпротивата на антикапиталистически настроеното ръководство на *CUP*. Организацията на А. Баньос зае негативна позиция и към идеите на *„Junts pel Sí”* да се направи така нареченото Едностранно обявяване на независимост на Каталуния. Ръководството на *CUP* напомни на партньорите си, че тъй като сепаратистите са получили по-малко от половината гласове, подобен демарш ще изглежда недостатъчно убедително и няма да постигне поставената цел (21).

Движението напред за изграждане на реална държавна самостоятелност на Каталуния по дефиниция не може да бъде лесно. Фактът, че сепаратистите не успяха да получат мнозинство от гласовете на избирателите, сериозно отслабва техните позиции. Освен това в лагера на привържениците на каталунската независимост остават дълбоки противоречия, породени от принципно различните възгледи по ключовите социално-икономически и политически проблеми. Трудно преодолимо препятствие е и негативната реакция на централната власт, която (това е очевидно) ще направи всичко възможно, за да не допусне разпада на единната испанска държава. Правителството на Испания внесе извънредно за обсъждане реформата на Конституционния съд, за да може той да блокира едностранните действия на каталунските власти. Причина за сдържаността на много каталунци (преди всичко на представители на деловите кръгове) е отрицателното отношение на Европейския съюз към идеята за независимост на региона, която е в състояние да направи Каталуния излишна на „европейския празник на живота”.

В резултат на това – много експерти смятат, че сега, а и в обозримо бъдеще шансът Каталуния да получи политическа независимост е извън пределите на реалната политика.

Испания е в очакване на промени

Значението на получените след избирателната кампания в Каталуния резултати далеч надхвърля рамките на региона (по същество проблемите на автономната област се превърнаха в проблеми на цялата страна). Испанското

общество сякаш е застинало в очакване на политически промени. Тяхното начало напълно основателно се свързва с провеждането на извънредни избори в Испания, които трябва да сложат край на периода на кризисните сътресения и да определят основния вектор на икономическото и социалното развитие на страната в най-близка перспектива. Между другото – правителството до последно отлага обявяването на датата на изборите, търсейки максимално благоприятен за себе си момент.

Най-накрая на 1 октомври М. Рахой обяви в телевизионно интервю, че всеобщите парламентарни избори в Испания ще се проведат на 20 декември 2015 г. (22). Така председателят на кабинета даде старт на изборната надпревара, в която за разлика от изборите през 2011 г. ще вземат участие нови силни играчи – „*Podemos*" и „*Ciudadanos*", които вече демонстрираха намерението си да поставят край на дългата история на *PP* и *PSOE* на испанското политическо поле. Наистина председателят на правителството заяви, че основен съперник на „народняците" остават социалистите, а не представителите на партиите, възникнали преди четвърт час (23). В скоби ще отбележим, че ръководството на *PSOE* разглежда *PP* като главен опонент, а на „*Podemos*" и „*Ciudadanos*" отрежда ролята на „младши партньори". Лидерът на социалистите П. Санчес заяви, че избирателната кампания през 2015 г. ще завърши с дуел между него и М. Рахой (24).

Опитът на официален Мадрид така или иначе да омаловажи „*Podemos*" и „*Ciudadanos*", да убеди обществеността, че техните действия (независимо от отделните успехи) все още не се котират високо на електоралния пазар, е напълно защитима теза и няма само демагогски характер. „Новите" партии – преди всичко „*Ciudadanos*" – могат още през декември да отнемат част от електората на *PP*, а тогава „народняците" рискуват да останат без мнозинство в парламента и да загубят властта. Затова като резервен вариант ръководството на *PP* разглежда създаването на управляваща коалиция. Проблемът е в това, че мнозинството политически обединения, които имат шанс да вкарат свои представители в централния орган на законодателната власт (Генерални кòртеси), по ключовите въпроси на националния дневен ред излагат позиции против политиката на „народняците". Това обстоятелство усложнява търсенето на съюзници за *PP*.

Сега е очевидно, че *PP* ще опита да извлече поуки от неуспехите на промеждутъчните избори. Характерно е искането, с което членуващите в партията ръководители на отделните автономни общности (така наречените регионални барони) се обърнаха към Мариано Рахой след избирателната кампания в Каталуния. Те отделиха внимание на факта, че в редица случаи първите места в избирателните списъци на *PP* в продължение на десетилетие заемат едни и същи деятели, предизвикващи у много граждани негативна реакция. „Бароните" настояват да се оттегли „старата гвардия" и да „предложат на Испания и на света нови политически лица" (25).

Лидерите на *PSOE*, които чувстваха известно безпокойство (ако не и паника) в ръководството на „народняците" и са въодушевени с приемливи за себе си резултати от гласуването в регионалните кампании през 2015 г.,

оцениха създалата се ситуация като подходяща за укрепване на позициите в собствената си партия. Те преминаха в стратегическо настъпление срещу своя главен политически конкурент – *PP*. Както откровено заяви П. Санчес: „отбранителните боеве са завършени, започва настъплението” (26).

Главният предизборен лозунг на социалистите е необходимост от промени, от провеждане на „реформи с човешко лице”, а в частност – на конституционна реформа, която трябва да коригира съществуващите правни норми, предизвикващи особено широко недоволство в Каталуния и по този начин заплашващи териториалната цялост на страната.

В полза на социално-политическите и икономическите промени се изказват и висшите ръководители на „*Podemos*” и „*Ciudadanos*”. Според А. Ривера и П. Иглесиас изборите на 20 декември неизбежно ще ознаменуват началото на нов политически етап и ще доведат до дълбоки обществени промени (27).

Експертите оценяват особено високо електоралните шансове на „*Ciudadanos*”. Както бе отбелязано на страниците на влиятелния столичен вестник „*El País*”, тази партия е единствената общонационална политическа сила, която подобри своите показатели на всички избори в Испания, проведени през 2015 година.

Сътрудниците на „*El País*” смятат, че нарастващата популярност на „*Ciudadanos*” не е резултат от политическата мода. Организацията на А. Ривера комфортно се е разположила в центъра на испанския партийно-политически спектър и е способна да привлече към себе си различни групи от сравнително многочислени умерени избиратели (включително и тези, които все още не са решили за кого да дадат своя глас) и така да се превърне в реална алтернатива на *PP* и *PSOE* и след декемврийските избори да оглави бъдещото правителство (28).

Ще отбележим, че дори ако това е прекомерно смел сценарий, „*Ciudadanos*” при всички случаи съществено ще повлияе на формирането на дневния ред на следващия политически цикъл.

Слабо място на „*Ciudadanos*” е недостигът на финансови средства за провеждане на активна избирателна кампания в общонационален мащаб. Сега бюджетът на партията се формира от държавните субсидии, от членския внос (30 хиляди членове внасят по 10 евро на месец) и от дарения на частни компании. По оценка на ръководството това е *crowdfunding* – доброволен сбор на средства от симпатизантите на партиите (29).

„*Podemos*” може да се озове в деликатно положение. Провалът в Каталуния стана сигнал за известно намаляване на популярността на левите радикали сред избирателите. За това свидетелстват и последните допитвания до общественото мнение. Докато през януари 2015 г. за кандидатите на „*Podemos*” са възнамерявали да гласуват 24% от испанците, то през октомври този показател е спаднал до 15–16%. Ръководството на партията призна, че преживява „сложен момент”, и отговаряйки на новите предизвикателства, използва до известна степен модифициран политически дискурс. То се стреми да се дистанцира от традиционните леви сили, старателно подчертава своята привър-

заност към „промените на базата на здравия смисъл" (30). Така привържениците на П. Иглесиас се опитват да привлекат на своя страна част от склонните към центристки позиции умерени избиратели – тоест да играят на електорално поле, което в значителна степен вече е заето от *PSOE* и „*Ciudadanos*". Трудно е да се каже доколко успешна ще бъде тази тактика на „*Podemos*", но няма съмнение, че тя ще изостри конкуренцията в лагера на противниците на управляващата партия.

*** * ***

В редакционна статия на органа на деловите кръгове на Испания – вестник „*Cinco Días*", 2015 г. бе наречена година на „изборен маратон" (31). Наистина през 2015 г. в страната се проведоха пет избирателни кампании на различно ниво: на 22 март в Андалусия, на 24 май – местни избори и избори в повечето автономни области, на 27 септември – в Каталуния, на 20 декември предстоят национални парламентарни избори, от чиито резултати до голяма степен зависи съдбата на формиращия се посткризисен социално-икономически модел.

Практически всички политически анализатори са съгласни, че изборните резултати в Каталуния като цяло затвърждават тенденцията към отслабване на бипартийността и ще се отразят на предстоящите парламентарни избори. Според нас е логично това да се сведе до три основни последствия. *Първо* – и *PP*, и *PSOE* трябва да приемат срочни и активни действия за усилване на своите позиции, включително и по пътя на постигане на предизборни договорености с потенциалните си съюзници. *Второ* – увеличи се тежестта на партията „*Ciudadanos*", тя се закрепи в ролята на най-голям общонационален политически играч. *Трето* – сравнително ниският процент на гласовете, получени от „*Podemos*" в каталунския регион, принуждава партийното ръководство да коригира тактиката си за изборите, за да не допусне по-нататъшен спад на популярността на това обединение.

На фона на крайната умора на основната част от испанците от кризата и от политиката на бюджетни икономии, в Испания интензивно се развива сложен и многоизмерен обществен процес, чиято по-нататъшна еволюция е способна (особено след парламентарните избори на 20 декември) съществено да измени политическата обстановка в страната и да повлияе на хода на социално-икономическото ѝ развитие.

12.10.2015

БЕЛЕЖКИ

1. За проблемите по излизане от кризата вж. Яковлев, П. Испания: Эффекты кризиса и посткризисная модель развития. Портал„Перспективы", 12.05.2015. URL: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/ispanija_effekty_krizisa_i_postkrizisnaja_model_razvitija_2015-05-12.htm (дата обращения: 12.10.2015).

2. Строго казано, политическата система в Испания е псевдодвупартийна, защото формално в страната са регистрирани около 500 партии. Но само две от тях – *PP* и *PSOE* – в продължение на десетилетия се сменят във властта и определят вектора на общественото развитие.
3. По-подробно за траекторията на „*Podemos*“ вж. # Podemos. Desconstruyendo a Pablo Iglesias. Barcelona, Ediciones Deusto, 2014.
4. *Rivera, A*. España necesita un partido Nuevo, con manos limpias. Madrid, El País, 03.10.2015.
5. *Rivera, A.* Ciudadanos, un proyecto para España. Madrid, El País, 19.04.2015.
6. *Chislett, W.* Ciudadanos gains ground in Spain’s political landscape. Real instituto Elcano, 09.03.2015. URL: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/commentary-chislett-ciudadanos-gains-ground-in-spains-new-political-landscape#.Vht2qSsn4nU (date of access: 12.10.2015).
7. Вж. в портала „Перспективы”: П. Яковлев. Европейский союз после парламентских выборов: суровые реалии „новой нормы”. Портал „Перспективы”, 03.07.2014. URL: http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/jevropejskij_sojuz_posle_parlamentskih_vyborov_surovyje_realii_novoj_normy_2014-07-03.htm (дата обращения: 12.10.2015).
8. *De Azua, F.* El mañana es cosa de ayer. Madrid, El País. 03.03.2015.
9. *Torreblanca, J.I.* La hora más difícil de Podemos. Madrid, El País, 02.05.2015.
10. *Gutiérrez-Rubi, A.* Cuando las mayorías se pactan. Madrid, El País, 25.05.2015.
11. *Yerba, R*. Terremoto en España tras el desplome del PP. Buenos Aires, La Nación, 25.05.2015.
12. *Abad Faciolince, H.* No te vayas, Cataluña. Bogotá, El Espectador, 26.07.2014.
13. По-подробно вж. С. Хенкин. Испания: испытание Каталонией. Портал „Перспективы“, 14.01.2013. URL: http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/ispanija_ispytanije_katalonijej_2013-01-14.htm (дата обращения 12.10.2015).
14. Вж. Г. И. Волкова. Испания: государство автономий и проблема территориальной целостности. М., 2011, с. 239–243.
15. По-подробно вж. С. Хенкин. Испания: испытание Каталонией. Портал „Перспективы“, 14.01.2013. URL: http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/ispanija_ispytanije_katalonijej_2013-01-14.htm (дата обращения 12.10.2015).
16. Cuatro tópicos sobre Cataluña. Madrid, El País, 26.09.2015.
17. El 9-N masivo reclama una salida política. Barcelona, La Vanguardia, 10.11.2014.
18. Seísmo catalán. Madrid, El País, 04.10.2015.
19. *Chislett, W.* Pro-independence parties win the Catalan regional elections. Real instituto Elcano, 28.09.2015. URL: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/commentary-chislett-pro-independence-parties-win-the-catalan-regional-elections#.Vht52Ssn4nU (date of access: 12.10.2015).
20. *Roger, M.,* A. González Liste. Junts pel Sí prevé aceptar pate del plan anticapitalista de la CUP. Madrid, El País, 03.10.2015.
21. *González Liste, A.* La CUP descarta investir a Mas y declarar una secesión unilateral. Madrid, El País, 28.09.2015.
22. Rajoy confirma que las elecciones generales serán el 20 de Diciembr. La mancloa, 01.10.2015. URL: http://www.lamoncloa.gob.es/
23. Elecciones navideñas. Madrid, El País, 03.10.2015.
24. *Díez, A.* El PSOE cree que la campaña acabará en un duelo entre Rajoy y Sánchez. Madrid, El País, 04.10.2015.

25. *Casqueiro, J.* Líderes del PP reclaman a Rajoy caras nuevas en las listas de las generales. Madrid, El País, 05.10.2015.
26. Sánchez pide a la CUP que no haga presidente a Mas. Madrid, El País, 03.10.2015.
27. *Casqueiro, J.* La oposición coincide ante 20-D: „Listos para el cambio". Madrid, El País, 02.10.2015.
28. Más que una moda. Madrid, El País, 05.10.2015.
29. *Mateo, J.J.* Ciudadanos financiará su campaña con 'crowdfunding'. Madrid, El País, 05.10.2015.
30. *Manetto, F.* Podemos insiste en la centralidad para competir con el PSOE y Rivera. Madrid, El País, 05.10.2015.
31. Ciclo político, ciclo económico y ciclo inversor. Madrid, Cinco Días, 07.03.2015.

Превод: *Владимир Трифонов*

Източник:

http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/katalonskij_uzel_politicheskije_posledstvija_ekonomicheskogo_krizisa_v_ispanii_2015-10-12.htm

„Козият рог“, 1972 г.

ОТНОШЕНИЯТА НА КНР СЪС САЩ И С РУСИЯ

Дончо Дончев

Дончо Дончев *– магистър по световна икономика (Московски държавен институт за международни отношения), доктор по история (Институт за Далечния изток при АН на Русия), дългогодишен посланик на Република България в КНР, бивш зам.-министър на външните работи. Има издадени книги и публикации в научни издания у нас и в чужбина по проблемите на Китай и на международните отношения.*

Отношенията на КНР със САЩ и с Русия не трябва да се разглеждат в рамките на някакъв триъгълник между трите велики сили, а като двустранни отношения между всеки две от тях. Трудно е да се открие тристранна координация на действия между КНР, Русия и САЩ в политическата, икономическата и военната област, макар по някои световни проблеми да има съвпадение на позициите им.

Китайско-американските отношения

Отношенията между КНР и САЩ са едни от най-важните двустранни отношения в света, тъй като става дума за една утвърдена велика сила и една стремяща се към този статут държава, за първата и втората в света икономика, за две ядрени държави и две страни – постоянни членове на Съвета за сигурност на ООН.

Китайско-американските отношения преминават през различни етапи. След края на Втората световна война в Тихия океан и в условията на продължаваща гражданска война в Китай САЩ застават зад Чан Кайши, а след неговото бягство в Тайван поемат изцяло, включително и във военно отношение, защитата на острова – разполагат в Тайванския пролив своя Седми военноморски флот, предоставят огромна икономическа и военна помощ на чанкайшисткия режим. Създадената на 1 октомври 1949 г. Китайска народна република САЩ не признават и оказват силен натиск на своите съюзници също да не я признават. САЩ дълги години възпрепятстваха възстановяването на членството на КНР в ООН и като постоянен член на Съвета за сигурност.

Едва през 1971 г. настъпва обрат в американската политика спрямо Китай. През юли и октомври 1971 г. Китай е посетен от съветника по националната сигурност на американския президент Хенри Кисинджър. Той подготвя визитата на президента Никсън в Китай. Това посещение се осъществява през февруари 1972 г. Американският президент се среща с председателя Мао Дзедун. В края на тази визита е публикувано т.нар. Шанхайско комюнике. В него се подчертава, че посещението на Никсън е довело до нормализиране на китайско-американските отношения[1]. „Всички китайци от двете страни на Тайванския пролив смятат, че съществува само един Китай и Тайван е част от Китай" – се казва в комюникето[2]. Американската страна се задължава да евакуира от острова своите военни обекти, да прекрати в бъдеще дипломатическите си отношения с Тайван, да денонсира американско-тайванския договор за сигурност от 1954 г. и да подкрепи КНР за възстановяване на правата ѝ в ООН и в Съвета за сигурност[3]. С тази формулировка, отнесена към бъдещето, САЩ си осигуряват известна отсрочка, необходима за превеждането на отношенията с Тайван в неофициално русло. С подписването на комюникето не се установяват автоматично дипломатически отношения между САЩ и КНР. Първоначално се създават мисии за връзка, а дипломатически отношения с ранг на посолства се установяват едва през 1979 г. В началото на 1979 г. – от 28 февруари до 3 март, на посещение в САЩ е Дън Сяопин. Външнополитическите наблюдатели са единодушни, че то открива нова страница в историята на китайско-американските отношения[4]. До голяма степен и в резултат на тази визита Дън окончателно формулира и в края на годината представя пред пленум на ЦК на ККП концепцията си за реформа и политика на открити врата.

След събитията на площад „Тиенанмън" през 1989 г. отношенията между САЩ и Китай бележат рязък спад и са необходими години, за да се стигне до нов подем. През 1998 г., по време на посещението на китайския президент Дзян Дзъмин в САЩ, те са обявени за стратегически партньор на Китай. Нова сянка върху отношенията между КНР и САЩ хвърлят американските бомбардировки над Сърбия, при които на 7 май 1999 г. е разрушено китайското посолство в Белград, убити са двама китайски журналисти – на агенция „Синхуа" и на в. „Женминжибао", както и съпругата на журналиста от вестника, ранени са 27 служители на посолството. Американците поднасят извинения и след преговори в Пекин предоставят на Китай 4.5 млн. долара като компенсация на семействата на убитите и ранените и 28 млн. долара за разрушеното посолство. Китай от своя страна изплаща на САЩ 2.8 млн. долара компенсация за нанесените щети на посолството на САЩ в Пекин по време на протестите във връзка с американските бомбардировки[5].

В началото на XXI век новият американски президент Джордж Буш-младши и неговата администрация обявяват Китай за „стратегически конкурент"[6]. Новоназначеният държавен секретар Колин Пауъл по този повод заявява: „Китай не ни е враг, а конкурент и ние трябва да го задържим в това качество."[7]

Държавният секретар Хилари Клинтън (2009–2013) също подчертава, че двустранните отношения на САЩ с Китай „ще станат приоритетни и системообразуващи"[8]. През 2009 г. от страна на САЩ се подхвърля идеята за създаване

между САЩ и Китай на „голяма двойка свръхдържави – G2", на която Китай не откликва. По време на посещението на президента Обама в Китай през ноември 2009 г. той получава отговор на този въпрос от китайския премиер Вън Дзябао. Вън заявява, че Китай провежда независима миролюбива външна политика и не влиза в никакви съюзи с други държави или блокове, глобалните световни проблеми трябва да се решават от всички държави, а не от една или две страни или блокове. „Ние вярваме, казва той, че китайско-американското сътрудничество може да изиграе уникална роля за създаването на нов международен и икономически ред и за осигуряването на мира, стабилността и процъфтяването на планетата."[9]

През 2010 г. обаче настъпва известно охлаждане в китайско-американските отношения, предизвикано от решението на американската администрация да бъде одобрена продажбата на голяма партида оръжие на Тайван (6.5 млрд. долара), от настояването на САЩ Китай да девалвира китайския юан, от активизацията на въоръжените сили на САЩ в района на Южнокитайското море и провеждането съвместно с Южна Корея на военноморски учения в Жълто море[10]. Китай дори обявява, че прекъсва военните си връзки със САЩ.

За изглаждане на тези противоречия в началото на септември 2010 г. в Китай пристигат ръководителят на Националния икономически съвет Лорънс Самърс и заместник-помощникът на президента на САЩ по националната сигурност Томас Донилон. Те са приети на много високо равнище, вкл. и от китайския премиер Вън Дзябао и накрая от президента Ху Дзинтао[11]. Самият факт, че визитата завършва със среща с президента, показва, че двете страни са удовлетворени от резултатите от преговорите. Ху подчертава необходимостта от укрепване на взаимодействието със САЩ в икономическата област.

Търговията между двете страни се развива постъпателно. През 2010 г. тя е на сума 385.3 млрд. долара, през 2011 г. – 456.8 млрд. долара, с положително салдо от 273 млрд. долара в полза на Китай[12]. Стокообменът между КНР и САЩ през 2012 г. достига вече 500 млрд. долара, а дефицитът в полза на Китай – 315 млрд. долара[13]. В навечерието на неотдавнашното посещение на китайския президент Си Дзинпин в САЩ бяха изнесени данни, че китайско-американският стокообмен вече е достигнал близо 600 млрд. долара, увеличават се взаимните инвестиции и това е добра основа за развитие на двустранните отношения[14]. „Колкото повече Китай и САЩ се държат като заложници един спрямо друг по линия на взаимните инвестиции, толкова повече те са привързани един към друг", смята известният американски експерт Р. Кун, автор на книгите „Човекът Дзян Дзъмин" и „Как разсъждават китайските лидери"[15]. „Преплитането на икономиките затруднява възникването на конфликти, тъй като от тях ще страдат всички"[16], казва още Р. Кун.

Разбира се, независимо от демонстрираното и от Китай, и от САЩ желание за възходящо развитие на отношенията между тях, съществуват и разногласия по някои важни въпроси, които довеждат до повишаване на напрежението. Към такива дразнители се отнасят: *за Китай* – опитите на САЩ да оказват натиск върху КНР по редица икономически въпроси; продължаващата американска подкрепа за режима в Тайван, включваща и продажбата на оръ-

жие; критиките от американска страна по въпроса за правата на човека; срещата на Барак Обама с Далай Лама; *за САЩ* – активността на Китай в района на Южнокитайско и Жълто море, в Южна и Югоизточна Азия; заниженият курс на юана, който се възприема от САЩ като скрито субсидиране на китайския експорт и като способ за увеличаване на и без това огромния външнотърговски дефицит на Съединените щати и на повечето западни страни с Китай; отказът на Китай да подкрепи санкциите срещу Иран и нежеланието му да поддържа по-твърда позиция на шестстранните преговори по севернокорейския ядрен проблем. В последно време американско-китайските отношения са помрачени и от проблема за киберпиратството. САЩ смятат, че Китай провежда целенасочени кибератаки срещу тях. През юни т.г. в САЩ излязоха съобщения, че са откраднати личните данни на 4 млн. федерални служители. Медиите тогава обвиниха Китай, но Пекин заяви, че тези твърдения са необосновани и безпочвени[17]. Въпреки това още в навечерието на неотдавнашното посещение на китайския президент Си Дзинпин в САЩ беше обявено, че една от темите, които ще бъдат обсъждани с него, ще бъде за киберпиратството.

Първата официална визита в САЩ на Си Дзинпин в качеството му на президент на КНР беше от 22 до 25 септември т.г. След това той участва и в работата на 70-ото Общо събрание на ООН и проведе двустранни срещи с редица държавни глави. Посещението започна в Сиатъл. Там Си имаше възможност да се срещне с 650 американски политици, бизнесмени, висши държавни служители и общественици, сред които ръководители на компаниите „Боинг", „Майкрософт", „Епъл" и др. На срещите са присъствали Хенри Кисинджър и министърът на търговията на САЩ Пени Прицкър. По време на посещението е подписан голям контракт за продажба на 300 самолета „Боинг"на Китай. В речта си на приема Си Дзинпин е подчертал, че Китай е готов да съдейства за създаването на нов модел в отношенията между великите държави. Китай и САЩ, смята той, трябва правилно да разбират стратегическите си намерения и твърдо да се стремят тяхното сътрудничество да има взаимноизгоден характер[18]. Си Дзинпин се е постарал да разсее съмненията в Съединените щати за участие на Китай в кибератаки срещу американски институции и компании. Той е уверил, че Китай не се занимава с киберпиратство, нито го поддържа, както някои го обвиняват. „Китай е пламенен защитник на киберсигурността", е подчертал той и е изразил готовност за сътрудничество с Вашингтон в това отношение[19].

Освен киберсигурността в разговорите между двамата президенти, както личи от съвместната им пресконференция, са били засегнати и темите за Афганистан, миротворчеството, ядрената сигурност, екологичните и хуманитарните проблеми, военните и икономическите отношения. Във военната област е било доработено и подписано споразумение за регулиране на срещите на военните летци. Предвижда се да се подготви аналогично споразумение и за морските патрули в Южнокитайско море. „Ние постигнахме споразумение по въпроса за провеждането на политическия диалог между военните ведомства на всички равнища и на повече съвместни учения и тренировки", казва Си Дзинпин на съвместната пресконференция с Барак Обама след приключването на разговорите в Белия дом[20].

В областта на икономическите отношения двете страни подчертават признаването на съвместния си интерес от открита икономика и стабилна финансова система, поддържана посредством основаните след Втората световна война икономически институции[21].

Не е бил постигнат консенсус по въпроса за подписването на предлаганото от САЩ Двустранно инвестиционно споразумение, макар Си Дзинпин в експозето си на съвместната пресконференция да заявява, че Китай е готов „да продължи преговорите по Двустранния инвестиционен договор, да ускори работата по него за постигане на високи стандарти и с балансиран договор"[22]. Този въпрос и важният за САЩ въпрос за политиката и действията на Китай в района на Южнокитайско море обаче не са намерили място в подписания Меморандум за взаимно разбиране. „Ние имаме разговор за Източното и Южното китайско море", казва на пресконференцията Барак Обама, „и аз отново подчертавам, че всички страни имат право на свободна навигация, прелитане и безпрепятствена търговска дейност. Затова аз подчертах, че САЩ ще продължават да плават, да летят и да развиват дейност навсякъде, където го позволява международното право"[23]. На същата пресконференция Си Дзинпин отговаря: „Островите в Южнокитайско море от древни времена са били китайска територия. Ние имаме право да опазваме нашия национален суверенитет, а така също и нашите законни легитимни права и интереси." САЩ продължават провокационните си действия спрямо Китай в района на островите Спратли, като техни военни кораби нарушават 12-милната морска зона около тях и подлагат на изпитание търпението на китайците.

Въпреки запазилите се противоречия между двете страни по много въпроси, посещението на Си Дзинпин в САЩ несъмнено е своевременно и успешно. Така например от Меморандума става ясно, че е постигната договореност за създаването на механизъм за обмен на мнения и комуникация на равнище заместник-министри на различни министерства с цел развитие и разширяване на сътрудничеството между двете държави в различни области. Официалната китайска агенция „Синхуа" в коментарите си подчертава, че макар визитата на Си Дзинпин да не е решила всички въпроси, което е естествено, тя определено е демонстрирала стремежа на страните към сътрудничество и мирно решаване на възникналите спорове, а също така е позволила да бъде подчертан стремежът на Китай за задълбочаване на стратегическото сътрудничество със САЩ в рамките на един нов модел на международни отношения[24].

Китайско-руските отношения

За разлика от китайско-американските, отношенията между Китай и Русия имат дълга, няколковековна история. В нея има периоди с чисто опознавателен характер, осъществяван от специално изпратени от руските царе руски мисии, има периоди на военни стълкновения и на завземане от Русия на китайски територии, оформени като руски с различни неравноправни договори, както и периоди на дружба, взаимопомощ и сътрудничество.

Първите достоверни сведения за появата на руснаци на територията на съвременен Китай се отнасят към XIV в., когато в руските земи нахлуват монголите и отвеждат част от пленените руснаци в Китай, където властва монголската династия Юан. Пленниците са включени в охраняващите границите военни поделения. По време на следващите императорски династии в Китай – Мин (1368–1644 г.) и манджурската Цин (1644–1912 г.) от Русия са изпращани редица мисии, подписани са няколко договора, регулиращи двустранните отношения (Нерчински – 1689 г., Бурински – 1727 г., Кяхтински – 1727 г., Кулджински – 1851 г., Айгунски – 1858 г., Съюзен договор между Руската империя и Китай – 1896 г., Портсмутски мирен договор – 1905 г., и др.). Тези договори уреждат гранични въпроси, териториални въпроси в една или друга посока, екстериториалността на строената от Русия Китайска източна железопътна линия (КВЖД) и така нататък.

През периода 1937–1942 г. съветски специалисти, летци и военни съветници оказват помощ в борбата на китайския народ срещу японските агресори, а по-късно и на ККП във войната срещу чанкайшистите. След разгрома на японската Квантунска армия от съветската Червена армия през 1945 г. на освободената територия в Североизточен Китай се установява съветска власт на китайските комунисти. С помощта на СССР там започва да се възстановява разрушената стара и да се изгражда нова сериозна база за тежко машиностроене, металургия, автомобилостроене, военни и химически предприятия, железни и автомобилни пътища и други[25].

На следващия ден след провъзгласяването на Китайската народна република СССР я признава и установява дипломатически отношения с нея. Периодът от 1949 до 1956 г. – това са години на разцвет в отношенията между КНР и СССР. На 14 февруари 1950 г. в Москва е подписан съветско-китайски Договор за дружба, съюз и взаимна помощ. СССР оказва неоценима помощ на Китай в изграждането на държавата, армията, обучението на студенти и специалисти. Съветският съюз изиграва решаваща роля в създаването на индустриалната база на КНР. Със съдействието на СССР са били построени 250 крупни промишлени предприятия, оборудвани с най-нова съветска техника[26]. С помощта на Съветския съюз в Китай са създадени цели промишлени отрасли: авиационен, автомобилен, тракторен, радиотехническа промишленост, производство на стругове, различни химически производства, металургични и енергийни мощности и други[27].

В СССР след идването на Хрушчов на власт и след XX конгрес на КПСС (14–25 февруари 1956 г.) започва период на влошаване на съветско-китайските отношения. Мао Дзедун обвинява съветското ръководство в ревизионизъм и в капитулация пред Запада, смята за погрешна приетата от Конгреса постановка за мирно съвместно съществуване, не приема критиката на култа към личността на Сталин. От идеологическата сфера разногласията се пренасят и върху междудържавните отношения – Китай отзовава студентите си от СССР, а той отзовава специалистите си от Китай и прекратява търговските договори. Разразилата се в Китай т.нар. културна революция изостря до краен предел китайско-съветските отношения – изстъпления на хунвейбините, провокации срещу съветското по-

солство в Пекин и генералното консулство в Шанхай и други градове, хулигански действия на пекинското летище, насочени към евакуиращите се съпруги на служители на съветското посолство, и т.н., за да се стигне до въоръжени стълкновения по съветско-китайската граница (о-в Damански) през 1969 г.

На 11 септември 1969 г., на връщане от погребението на Хо Шимин в Ханой, А. Н. Косигин спира на пекинското летище и провежда среща с Джоу Енлай[28]. Целта на срещата е да се потърсят възможности за регулиране на крайно напрегнатата обстановка по западните и източните участъци на съветско-китайската граница. Срещата слага началото на постепенната нормализация на отношенията между двете държави[29]. Решено е да се назначат отново посланици и да се активизират търговските и икономическите връзки[30]. През 1984 г. е възстановен обменът на студенти, през 1986 г. са открити генералните консулства в Ленинград и Шанхай, а през 1989 г. с посещението на Горбачов в Китай са възстановени и междупартийните връзки[31].

През периода 1991–1996 г. отношенията преминават от обикновена нормализация в добросъседско партньорство, а през 1996 г. – в стратегическо взаимодействие[32]. На 16 юли 2001 г. в Москва е подписан Договор за добросъседство, дружба и сътрудничество между РФ и КНР[33]. Договорът предвижда развиване на сътрудничеството в много области – борба срещу тероризма, сепаратизма и екстремизма, неупотреба една срещу друга на ядрено оръжие. Двете страни заявяват, че нямат взаимни териториални претенции (член 6-и на договора)[34]. През 2005 г. е ратифициран договорът за регулиране на спорните гранични въпроси между двете държави, в резултат на който Китай получава редица спорни територии от 337 кв. км[35]. Слага се начало на провеждането на съвместни военни учения.

Между РФ и КНР са установени редовни срещи на най-високо равнище. Руските президенти Елцин, Медведев и Путин неколкократно посещават Китай с официални визити[36]. Същото се отнася и за посещенията на китайските президенти Дзян Дзъмин, Ху Дзинтао и Си Дзинпин в Русия[37], по време на които се подписват важни документи, способстващи за развитие на отношенията в политическата, икономическата, културната и други области.

Постъпателно се развиват и търговско-икономическите отношения между РФ и КНР. През периода 2001–2013 г. руско-китайската търговия се е увеличила повече от 10 пъти – от 8 млрд. до 89.2 млрд. долара[38]. По данни на главното управление на митниците на КНР стокообменът между КНР и РФ през 2014 г. е достигнал 95.28 млрд. долара[39]. Повече от половината китайски експорт представлява минерално гориво, нефт и нефтопродукти (71,63%). Следват дървесина и материали от нея, цветни метали, химикали, торове, машиностроителна продукция и др. В структурата на китайския експорт за Русия преобладават готова продукция, машинно-техническа продукция (36,1%), дрехи (12,6%), химическа продукция (8,4%), обувки (6%)[40]. Китай е най-големият търговски партньор на Русия, докато РФ е едва на 9-о място сред търговските партньори на КНР.

Русия и Китай активно си сътрудничат и в областта на енергетиката. Съгласно споразумението от април 2009 г. Пекин е предоставил на руските компании „Роснефт" и „Транснефт" кредит в размер на 25 млрд. долара за срок от

20 години срещу доставка на 15 млн. тона нефт годишно[41]. За целта е построено разклонение от петролопровода „Източен Сибир – Тихи океан" към Китай. Доставките по него са започнали през 2011 г. Съгласно подписаното през юни 2009 г. споразумение между „Газпром" и Китайската национална нефто-газова компания *(CNPC)* руският газ ще се транспортира по две направления: източно – посредством отклонение за Китай на големия нефтопреносен проект „Силата на Сибир" (по 38 млрд. куб. м годишно в течение на 30 години) и западно – по нова транспортна система „Алтай" до Североизточен Китай (предвижда се от 2019 г. да започнат доставките по 30 млрд. куб. м в течение на 30 години). Продължава и сътрудничеството в областта на ядрената енергетика.

Реализират се големи проекти в сферата на транспорта. От 2008 г. се изгражда автомагистрала Западен Китай – Западна Европа с дължина 8,5 хил. км, от които 2,2 хил. км по територията на Русия. Предвижда се строителството да завърши през 2019 г., а от 2020 г. по магистралата да се превозват по 33 млн. тона стоки годишно. През 2014 г. е подписан меморандум за участие на китайската страна във финансирането и изграждането в Русия на високоскоростна железопътна магистрала Москва – Казан, която ще бъде част от магистралата Москва – Пекин. При съвместно участие ще се строи и първият железопътен мост между Русия и Китай над река Амур. Обсъжда се въпросът за коопериране между авиостроителни предприятия на двете страни.

Освен по линия на двустранните връзки нараства многостранното сътрудничество между РФ и КНР. Двете страни активно си взаимодействат в рамките на Шанхайската организация за сътрудничество (ШОС). През 1996 г. се създава т.нар. Шанхайска петорка – КНР, РФ, Казахстан, Таджикистан и Киргизия. Към тях през 2001 г. се присъединява и Узбекистан и на 1 юни 2001 г. в Шанхай се подписва Декларация за създаване на ШОС. По-късно в ШОС, в качеството на наблюдатели, са приети Индия, Пакистан, Иран и Монголия, а Беларус, Шри Ланка и Турция получават статут на партньори по диалога[42]. ШОС е международна организация за регионална сигурност, чиито цели са укрепване на взаимното доверие и добросъседските отношения между страните членки; съдействие за ефективно сътрудничество в областта на политиката, икономиката, търговията, науката, технологиите, културата, както и на образованието, транспорта, енергетиката, туризма и защитата на околната среда; съвместно осигуряване на мира, сигурността и стабилността в района[43].

Другият многостранен формат, в който участват и Китай, и Русия, е БРИКС. През юли 2008 г., по време на срещата на Г-8 в Япония, се провежда среща на държавните глави на РФ, Китай, Индия и Бразилия, които се договарят през следващата година да се създаде БРИК. Това става на 18 юни 2009 г. на среща на върха в Екатеринбург. През 2011 г. се присъединява и Южна Африка и организацията приема наименованието БРИКС (от началните букви на петте държави)[44]. Петте страни заемат 26% от територията на земята, с население 42% от човечеството и с 14,6% от световния брутен вътрешен продукт[45]. Като основни сфери на сътрудничество са определени глобалната финансова сигурност, продоволствената сигурност на формàта БРИКС, технологичната сигурност, свързана с развитието на ядрената енергетика и новите технологии, глобалната

екологична сигурност (главно във връзка с глобалното затопляне и замърсяване), енергийната сигурност. Все по-ясно се очертава желанието на страните от БРИКС да превърнат своята нарастваща икономическа мощ в значимо геополитическо влияние.

Китай се отнася доста резервирано към създадения на 1 януари 2015 г. Евразийски икономически съюз, смятайки, че това е проект, иницииран от Москва, за засилване на нейното политическо, икономическо и военно присъствие в страните от постсъветското пространство. Китай насочва усилията си към двустранно икономическо влияние в тези страни. Освен нарастване на търговските връзки, той предлага и изграждането на сериозни инвестиционни обекти в тях. Китай има огромни финансови резерви и далеч превъзхождащи Русия икономически възможности за влияние в страните от ОНД.

През последните години се забелязва подем в руско-китайското стратегическо партньорство и взаимодействие. Руско-китайските отношения заемат важно място във външната политика на двете страни. Значението на руско-китайските връзки постоянно нараства както за Москва и Пекин, така и за международната политика като цяло. Международната обстановка не представлява опасност за руско-китайските отношения, напротив, тя способства за развитието им. Русия и Китай заемат близки позиции по въпросите за установяването на международен политически и икономически ред, за спазването на принципите на международните отношения, за регулирането на регионалните проблеми в Близкия изток, Иран, Корейския полуостров. В условията на украинската криза и на западните санкции се повишава заинтересоваността на Русия за разширяване на икономическите връзки с Китай – както в енергийната сфера, така и по други направления.

Главният извод, който би могло да се направи, е, че перспективите за успешно развитие на китайско-руските отношения значително превъзхождат проблемните моменти в тях. И двете страни полагат и ще полагат усилия, за да доведат до минимум действието на отрицателните фактори във взаимоотношенията си.

БЕЛЕЖКИ

1 Вж. Википедия.org. Китайско-американские отношения.
2 www.diphis.ru. Нормализация американо-китайских отношений.
3 Пак там.
4 Вж. http//people.cn, 30.11. 2001. В свет вышла книга „8-дневный визит Дэн Сяопина в США".
5 Вж. http//Lenta.ru, 18.12.1999.
6 Вж. Андрей Крушинский. Большая игра Пекина, Пекин. www.Cenrasia.ru, 31.10.2002.
7 Вж. BBC.news, 18.01.2001. Доктрина Пауэлла.
8 Wikipedia.org. American-chinese relations.
9 Вж. Риановости. Китай выступил против создания политического альянса между КНР и США, 18.11.2009.
10 Вж. www.Forbes.ru. Василий Кашин. Американо-китайский ренесанс, 15.09.2010.
11 Пак там.
12 Вж. http//minprom.ua(Украина). Всемирная передача власти, 16.02.2012.

[13] Википедия. Китайско-американские отношения.
[14] http//russian.news.cn, 18.09.2015.
[15] http//russian.news.cn, 11.09.2015.
[16] Пак там.
[17] Вж. www.Vesti.bg, 12.08.2015.
[18] Вж. www.investor.bg, 23.09.2015.
[19] Пак там.
[20] www.whitehouse.gov. Remarks by President Obama and President Xi of the PR of China in Joint Press-Conference, 26.09.2015.
[21] Пак там.
[22] Пак там.
[23] Пак там.
[24] Вж. www.xinhuanet.com, 28.09.2015.
[25] Вж. http//svgbdvr.ru, 20.03.2014. Помощь СССР Китаю в 30–50-х годах XX века.
[26] Вж. http//www.dissercat.com. Чжао Инцун. Экономическая помощь Советского Союза КНР в 1949–1959 гг. М., 2003.
[27] Пак там.
[28] Вж. www.psj.ru, 16 апреля 2011. Переговорщик Косыгин.
[29] Вж. http//ru.wikipedia.org. Российско-китайские отношения.
[30] Пак там.
[31] Пак там.
[32] Пак там.
[33] По-подробно вж. www.russia.org.cn, 16.09.2011.
[34] Вж. Patrick E. Tyler. Russia and China sign „Friendship Pact". www.nytimes.com, 17.07.2011.
[35] Вж. https//ru.wikipedia.org. Демаркация российско-китайской границы (2005).
[36] Вж. http//www.abirus.ru. Энциклопедия Китая. Вехи отношений РФ и КНР.
[37] Пак там.
[38] http//tass.ru. Торгово-экономические отношения РФ и КНР, 08.05.2015 .
[39] Пак там.
[40] Пак там.
[41] http//tass.ru. Торгово-экономические отношения РФ и КНР, 08.05.2015.
[42] Вж. http//ria.ru, 08.09.2013. Шанхайская организация сотрудничества: история и цели создания.
[43] Пак там.
[44] Вж. http//bgwikipedia.org. BRIKS.
[45] Пак там.

СИРИЙСКАТА КРИЗА – НАЗАД, НАПРЕД ИЛИ НА МЯСТО?

Ралица Трифонова

***Ралица Трифонова** – магистър по международни отношения от СУ „Св. Климент Охридски". Специализирала е в Йордания и в Газа. Изследователските ѝ интереси са свързани с религиозно мотивирания тероризъм, с геополитиката на Близкия изток и по-специално с ролята на недържавните играчи.*

Когато египетският поет Ахмад Шауки (1868–1932) пише прочутото си стихотворение „Злочестието на Дамаск", Сирия е слаба и подвластна на чуждите колониални амбиции и на политическата воля на „великите сили". Днес ситуацията не е по-различна.

Справедливите искания на сирийския народ за реформи и по-добър живот постепенно бяха трансформирани в един регионален конфликт, който размести баланса на силите в Близкия изток и промени правила, действали в региона в продължение на десетилетия. Интересите взеха връх над хуманитарните съображения и доказаха за пореден път, че човешкият живот в Близкия изток няма никаква стойност. Плановете на редица западноевропейски, американски, турски и арабски политици превърнаха милиони сирийци в заложници на религиозно мотивирано насилие, чиито мащаби надхвърлиха всичко, което светът познаваше до този момент.

Как се стигна дотук?

За повече от четири години сирийската криза претърпя множество размествания, вътрешни борби, чуждестранни намеси и няколко сериозни обрата, всеки от които предопределяше по-нататъшното ѝ развитие.

През пролетта на 2011 г., когато се появиха първите прояви на недоволството срещу управляващите в страната, сирийското ръководство беше разделено най-малко на две. Една част от него водеше разговорите с оформящата се опозиция, а друга категорично отказваше да чуе за каквито и да било реформи и отстъпки от страна на властта. В тази ситуация прези-

дентът Башар ал-Асад се оказа фигурата без полезен ход – каквото и да направеше, едната от двете групи щеше да остане недоволна. Мнозина анализатори изтъкнаха, че реформите и лансираният от президента „национален диалог" ще бъдат блокирани от хора от обкръжението му, които контролираха т.нар. дълбока държава и най-вече силите за сигурност. Дългогодишен експерт по близкоизточната тематика, присъствал на разговор с Башар ал-Асад по това време, посочи, че още тогава е съществувала реална заплаха за живота на сирийския президент и на семейството му, в случай че той беше взел решение да се откаже от властта.

При създалата се ситуация се намесиха външните фактори, които си поставиха за цел да ускорят събитията и превърнаха свалянето на управляващия режим в Сирия в приоритет на близкоизточната си политика – САЩ, Катар, Турция и Саудитска Арабия. Сред европейските държави най-твърди позиции поддържаха Обединеното кралство, Франция и Испания. Първите ограничителни мерки на ЕС срещу режима в Дамаск бяха наложени още през май 2011 година[1]. Само два месеца по-късно беше формирана и Свободната сирийска армия, която си постави за цел да свали съществуващата в страната система.

През февруари 2012 г. беше проведен референдум, на който беше гласувана предложената от Башар ал-Асад нова конституция. От нейния текст бяха премахнати разпоредбите, които даваха на партията „Баас" изключителното положение на „лидер на държавата и обществото" в Сирия. Поправката в основния закон предвиждаше и формирането на нови политически партии. По данни на правителството документът е бил одобрен от близо 90% от гласувалите при допитването, но опозицията определи референдума като фалшифициран и отказа да признае резултатите от него[2].

Само месец по-късно Катар, Саудитска Арабия и Кувейт обявиха публично намеренията си да въоръжават сирийската опозиция[3]. С това кризата навлезе в нов етап – непреките участници в нея се ангажираха непосредствено с военните действия в страната. Катар изкупуваше леко оръжие от Либия и от източноевропейските държави. То беше транспортирано до Турция, откъдето местното разузнаване се грижеше доставките да стигнат до Сирия. Първоначално катарците разчитаха на турските специални служби, за да идентифицират групите, на които да бъде разпределено оръжието. Впоследствие към тези операции се присъедини и Саудитска Арабия. Тя използваше посредници от Ливан. Заключението на Стокхолмския международен институт за изследване на мира, който следи оръжейните трансфери, е, че между април 2012 г. и март 2013 г. от Катар до Турция са били извършени над 70 полета с оръжейни товари[4]. От средата на 2012 г. САЩ, Обединеното кралство и Франция започнаха да предоставят несмъртоносна военна помощ на опозицията. Тогава бяха проведени и първите многостранни преговори, станали известни като Женева I, които завършиха с провал заради разногласията на участниците за съдбата на президента Ал-Асад в бъдещото управление на Сирия.

Политическата подкрепа за опозицията достигна своеобразен връх през ноември същата година, когато под натиска на Вашингтон и държавите от Залива в Доха беше формирана Сирийска национална коалиция. Тя беше призната

за „легитимния представител" на сирийския народ от над 80 държави (включително и България), като някои от тях я обявиха за „единствения легитимен представител" на сирийците.

До пролетта на 2013 г. вече беше ясно, че въпреки усилията опозицията търпи сериозни поражения на бойното поле. По време на посещението си в САЩ през април тогавашният емир на Катар, Хамад бен Халифа ал Тани, директно заяви, че ако не получат подкрепление отвън, до няколко месеца опозиционните сили ще претърпят военен крах[5].

Спечелената от сирийските правителствени войски битка край град Ал-Кусейр през май 2013 г. даде заявка за сериозно разместване в съотношението на силите в сирийската криза, а оттук – и в целия регион на Близкия изток.

Промени имаше и при позициите и влиянието на два от основните спонсори на опозицията – Катар и Саудитска Арабия. През май 2013 г. съставът на Сирийската национална коалиция беше разширен, така че в него да влязат повече представители, лоялни към Саудитска Арабия. Така беше сложен край на доминацията на „Мюсюлмански братя" (респективно на Катар) в органа, който евентуално щеше да излъчи бъдещото политическо ръководство на Сирия след свалянето на Башар ал-Асад от власт.

През март и април 2013 г. в Сирия бяха извършени нападения, за които имаше подозрения, че е използван токсичният газ зарин. През август 2013 г., по време на посещението на международните експерти от ООН, пристигнали в страната по покана на правителството, за да инспектират местата на предполагаемите химически атаки, в Източна Гута, недалеч от Дамаск, отново бяха изстреляни ракети, съдържащи зарин. Точно година по-рано президентът Обама заяви пред американски журналисти, че употребата на химическо оръжие е „червена линия" и нейното прекрачване ще предизвика военни действия от страна на САЩ[6]. Целта на атаката беше повече от ясна – да се убеди международната общност (и най-вече Вашингтон), че чуждестранната военна интервенция е единственият възможен изход от сирийската криза. Веднага се появиха фалшиви истории на сирийски генерали, признали, че оръжието е било използвано по нареждане на правителството, макар че по това време официалната сирийска армия нямаше военна, а още по-малко – политическа нужда от подобни действия.

Твърдата позиция на „великите сили", че либийският сценарий не бива да се повтаря в Сирия, доведе до отстъплението на САЩ, а Барак Обама беше дискредитиран като нерешителен политик както в очите на сирийската опозиция, така и пред регионалните играчи. След руска и иранска намеса беше постигната договореност Башар ал-Асад да предаде за унищожение наличното в страната химическо оръжие, с което военният сценарий отпадна окончателно. Подписаното през ноември 2013 г. споразумение за иранската ядрена програма сне голяма част от напрежението върху Ислямската република и подсказа, че влиянието ѝ върху ситуацията в Сирия тепърва ще расте.

По същото време се забелязаха и промените в характера на въоръжената сирийска опозиция. Чуждестранните джихадисти вече бяха напълнили страната, преминавайки предимно през Турция заради улесненията, предоставяни им

от властите в Анкара. През есента трите най-големи „умерени" ислямистки бригади неочаквано се обединиха с Фронта „Ан-Нусра" срещу Сирийската национална коалиция. Засилващата се роля на джихадистите във въоръжената борба срещу правителствените сили продължи и през следващите месеци, с което изходът от мирната конференция, провела се в началото на 2014 г. под егидата на ООН (Женева II), беше предрешен. Единствените опозиционни групи на масата на преговорите тогава бяха от подкрепяната от САЩ Сирийска национална коалиция, която никой не приемаше като сериозна военна заплаха за режима. В разговорите не участваха нито „Ислямска държава в Ирак и Шам", нито клонът на „Ал-Каида" в Сирия – Фронтът „Ан-Нусра", и съюзниците му, които наистина застрашаваха правителствената армия.

Следващият обрат в сирийската криза настъпи в началото на юли 2014 г., когато лидерът на организацията „Ислямска държава" в Ирак и Шам", Абу Бакр ал-Багдади, обяви създаването на „халифат" и формирането на нова държава в Близкия изток. Джихадистите вече бяха отбелязали военни успехи на територията на Ирак и Сирия, а през следващите месеци те се увеличиха, като бойците им достигнаха критично близо до Иракски Кюрдистан. Имайки силната подкрепа на САЩ и използван от Израел още от 70-те години на XX век като портал на политиката му срещу Иран, автономният регион трябваше да бъде опазен на всяка цена от атаките на „Ислямска държава". Кюрдските милиции получиха солидна военна помощ от САЩ, които инициираха формирането на международна коалиция. От есента на 2014 г. тя започна да извършва козметични военни удари по цели на „Ислямска държава" в Ирак, които не само не отслабиха позициите ѝ, а напротив – към средата на 2015 г. само в Близкия изток терористичната организация контролираше територия, чиято площ беше почти колкото на Обединеното кралство. Целта беше „Ислямска държава" и бойната ѝ мощ да бъдат използвани за отслабването на режима в Дамаск. Резултатът беше постигнат. Затрудненото положение на правителствената армия в последните месеци си пролича и в социалните мрежи, където беше подета широкомащабна кампания за подкрепа и насърчаване на нейните войници, които от години се биеха на няколко фронта.

Междувременно стана ясно, че планът на САЩ да тренират бойците от сирийската опозиция, които трябваше да се сражават срещу „Ислямска държава", търпи пълен провал. През юли 2015 г. американският секретар по отбраната Ащън Картър съобщи, че броят на обучаваните опозиционери е 60[7].

Според руски и сирийски източници някъде по това време президентът Башар ал-Асад е отправил официална молба към Русия за извършване на въздушни удари срещу международния тероризъм и е изложил военните проблеми на страната си. Напредването на опозицията към средиземноморското крайбрежие на Сирия, където се намират ключови за режима територии, както и единствената руска военноморска база в Средиземно море, предопредели по-нататъшното развитие на събитията. През август Русия започна да засилва военното си присъствие в близост до ключовото сирийско пристанище Латакия. В края на септември Ирак, Иран, Русия и Сирия създадоха в Багдад съвместен информационен център за координация на операциите си срещу „Ислямска държава".

Руски официални лица заявиха, че покани да се присъединят към него са изпратени на Обединеното кралство и на САЩ, но те са били отклонени.

Промяна в плана – руската военна намеса

Отслабените позиции на светския режим в Дамаск, хаосът в сирийската опозиция, доминирана от джихадистките групи, и триумфиращата „Ислямска държава", която разруши световното културно наследство в Палмира и извърши масови погроми срещу инакомислещите – всичко това провокира руския президент да попита лидерите, противници на президента Ал-Асад: „Осъзнавате ли какво направихте?"[8]. Въпросът беше част от изказването на Владимир Путин пред Общото събрание на ООН в края на септември, когато светът следеше внимателно всяка негова дума в очакване на знаци за бъдещите действия на руската страна.

Не се наложи да чака дълго. На 30 септември бяха извършени първите руски въздушни удари в Сирия. Ден по-късно в съвместна декларация правителствата на Франция, Германия, Катар, Саудитска Арабия, Турция, Обединеното кралство и САЩ изразиха „дълбока загриженост" от руската военна намеса в арабската страна и по-специално от нападенията на руските военновъздушни сили в Хама, Хомс и Идлиб, „които доведоха до цивилни жертви и не са насочени срещу „Ислямска държава"[9]. Постоянният представител на Саудитска Арабия в ООН, Абдулла ал-Муалими, защити тази позиция от трибуната на Общото събрание и заяви, че „руските атаки са станали причина за смъртта на 36 цивилни, сред които жени и деца" [10].

Руската страна веднага опроверга обвиненията. Президентът Владимир Путин определи първите твърдения за жертвите като „информационни атаки" и поясни, че те са се появили преди руските самолети да са излетели. Държавният глава добави, че за да се предотврати тиражирането на неверни новини, САЩ и Русия трябва да споделят информация за военните си действия в Сирия. Президентът на Русия изрази надежда, че контактите между специалните служби и военните министерства на двете държави ще доведат до установяване на някакъв постоянен механизъм[11]. Според френския анализатор Жулиен Носети управляващите в Москва са вманиачени по идеята да постигнат паритет със САЩ и търсят ексклузивен диалог с тях за разрешаването на регионалните конфликти. Той смята също, че целта на ескалацията, на която сме свидетели днес, е да се създаде усещането за необходимост от предприемане на спешни мерки – маневра, която е изгодна за Кремъл в момента, защото САЩ отказват да използват сила в Сирия, а Европа е разделена по темата за бежанците. Русия иска да обяви края на ерата на „смяната на режимите" и да покаже, че може да ѝ се има доверие, за разлика от останалите играчи в региона. Мир в Близкия изток без нейно участие ще я лиши от част от влиянието ѝ. Затова, от една страна, Москва се стреми да намали напрежението в региона, но от друга – го поддържа, като отговаря на потребностите на близкоизточните държави, най-вече във военната сфера. Носети е на мнение, че ситуацията в Сирия е идеален пример за този подход[12].

Реакцията на арабските страни, засегнати от ситуацията, включително и на съседен Ирак, беше различна от неодобрението в съвместната декларация. В ексклузивно интервю за „Франс 24" иракският премиер Хайдар ал-Абади заяви, че гледа положително на евентуални руски удари по цели на „Ислямска държава", „ако такова предложение постъпи"[13]. По-късно Йордания обяви, че ще координира с Русия военните си действия в Сирия чрез „специален работен механизъм" в Аман, който трябва да гарантира сигурността по северните граници на хашимитското кралство[14]. Позицията на Йордания е интересна, като се има предвид, че на нейна територия функционира единият от оперативните щабове, където бяха обучавани бойците от сирийската опозиция. На него му беше отредено да изиграе приоритетна роля при свалянето на режима в Дамаск.

Държавата, на чиято територия оперира другият щаб – Турция, се оказа един от големите губещи от руското участие във военните действия в Сирия. С него беше сложен край на амбициите на политиците в Анкара за създаване на зона за сигурност в северната част на арабската страна. Официално оповестените намерения предвиждаха там да бъдат настанени вътрешно разселените сирийци, които да имат възможността да получат хуманитарна помощ и закрила от нападенията на Башар ал-Асад. В зоната трябваше да бъдат заселени и връщащите се от Турция сирийски бежанци. В действителност предложението обслужваше предимно интересите на Анкара и осигуряваше налагането на турското влияние в северната част на Сирия. За да се убеди международната общност в необходимостта от установяването на предложената зона за сигурност, през един определен период от време турските власти затрудняваха преселването на сирийските бежанци в трети страни. Ердоган се надяваше, че ако броят им в Турция достигне критична точка (в момента те са близо 2 млн. души), вероятността членовете на НАТО да реагират ще нарасне. Затова първоначално Турция направи всичко по силите си, за да блокира пътищата по море, които бяха използвани за нелегалната имиграция към Европа. Когато нито НАТО, нито „Ислямска държава" успяха да свалят президента Ал-Асад, Анкара реши да прехвърли част от проблема с бежанците към Стария континент (защото другите съседни на Сирия държави вече се бяха сблъскали с него). От пролетта на 2015 г. Турция спря да блокира придвижването на бежанците на запад[15]. Резултатът беше най-тежката бежанска криза, която светът познава от Втората световна война насам. Няколко дни след началото на руските бомбардировки президентът Ердоган отлетя за Брюксел, където отново се опита да промотира най-благоприятния за страната си сценарий. Турският държавен глава отново настоя пред ЕС за установяване в Сирия на зона, забранена за полети, за обучаване на повече бойци на сирийската опозиция и за създаване на споменатата вече зона за сигурност – мерките, които, по думите му, ще решат проблема с бежанците в Европа. Думите на Ердоган обаче не бяха посрещани с овации.

Голанският фронт

Другият голям губещ от руската намеса в Сирия е Израел. В началото на сирийската криза позицията на страната беше предпазлива. С напредва-

нето на боевете Израел пристъпи към онова, което ливанският о.з. генерал Амин Хтейт определи като „освобождаване от оковите на правилата за бойните действия", установени от Резолюции 242 и 338 на Съвета за сигурност на ООН, както и от Споразумението за спиране на бойните действия в окупираните Голански възвишения, подписано под егидата на ООН през 1974 г. между Сирия и Израел в Женева след края на войната от Йом Кипур. Според ливанския анализатор Хтейт по този начин Израел се опитва да разруши т.нар. Ос на съпротивата, в която в пълен обем участват Иран, Сирия и ливанското движение „Хизбулла" и частично – палестинските организации, водещи въоръжена борба срещу Израел[16].

Първите действия в тази насока бяха направени през януари 2013 г., когато Израел извърши военни нападения по сирийски обекти и се мотивира, че по този начин се стреми да прекъсне конвой от оръжия, предназначени за „Хизбулла". В началото на май отново бяха бомбардирани цели в близост до Дамаск. Видеоматериалите и снимките на падащите ракети показаха, че поразените обекти са военни бази на Сирийската републиканска гвардия, които играеха активна роля в овладяването на ключови позиции на бойното поле. В момента, в който сирийската опозиция губеше позиции, действията на Израел бяха изтълкувани и като своеобразна услуга за един от поддръжниците ѝ – Катар, заради отстъпките, направени от него по отношение на преговорите по палестинския проблем и по-специално на договаряната размяна на територии между Израел и Палестина. В интервю за израелската телевизия „Канал 2" опозиционер от Хомс косвено потвърди този извод, като заяви, че нападенията са „зарадвали сърцата на опозицията" [17].

Отговорът на Сирия беше стратегически: тя отвори Голанските възвишения за силите на народната съпротива и по този начин постави началото на нов етап в конфликта с Израел. Решението на арабската страна да прибегне отново до военни действия не беше само на думи. Всички участници в т.нар. Ос на съпротивата се заеха да го приложат на практика – всеки според местоположението и възможностите си. За по-малко от година сирийската народна съпротива разположи силите си на терен и се подготви да поднови военните действия. С това зачестиха и нападенията от страна на Израел. В Голанските възвишения беше създадена зона за сигурност, а клонът на „Ал-Каида" в Сирия – Фронтът „Ан-Нусра" – привлечен постепенно да сътрудничи на Израел и да се превърне в негова съюзническа войска по подобие на Армията на Антоан Лахад в Ливан (известна още като Южноливанската армия) по време на гражданската война в страната. Целта беше да се даде възможност на бойците от Фронта „Ан-Нусра" да достигнат до Дамаск, да преобърнат хода на събитията и да пренаредят силите, така че да убедят САЩ, че разрушаването на Сирия не е невъзможно[18]. Помощта на Израел за опозицията беше документирана и от ООН. В доклад на мисията на световната организация в Голанските възвишения – УНДОФ, публикуван през декември 2014 г., се съобщаваше за данни, че от 18 месеца Израел тясно сътрудничи със сирийските бунтовници, както и че приема за лечение на своя територия ранени, след което ги връща обратно на сирийска територия, за да се бият срещу правителствените войски[19].

Междувременно израелското лоби както в България, така и в Западна Европа действаше на друг фронт – дипломатическия. То изигра ключова роля в използването на атентата на летището в Сарафово за вкарването на „Хизбулла" в терористичния списък на Европейския съюз. Решението беше обявено малко след успешната битка при Ал-Кусейр, спечелена не без участието на бойци на ливанското движение, което по това време беше декларирало открито подкрепата си за сирийската правителствена армия. Успехът беше само частичен, защото в черния списък на ЕС беше вписано т.нар. военно крило, чието обособяване като отделна структура в рамките на организацията беше оспорено от редица експерти, включително и израелски.

Към края на януари 2015 г. израелските военновъздушни сили бомбардираха конвой на „Хизбулла" в близост до сирийския град Кунейтра в Голанските възвишения. При нападението загинаха ирански генерал и кадри от ливанското движение, сред които синът на убития през 2008 г. (също от Израел) виден ръководител на организацията – Имад Мугнийе[20]. Стълкновенията между съпротивата в Голанските възвишения и Израел не спряха и през лятото на 2015 г. През август израелската армия за първи път публикува съкратена версия на петгодишния си военен план „Гидеон". В документа се посочва, че „Хизбулла" в Сирия и Ливан и „Хамас" в Газа представляват най-голямата военна заплаха за страната[21].

Израел продължи да извършва въздушни удари по обекти вътре в Сирия, а неговите самолети и ракети летяха безпрепятствено над сирийска и ливанска територия. Това положение обаче се промени в момента, в който стана ясно, че Русия ще се намеси по-активно в сирийската криза.

Показателен за израелското притеснение беше фактът, че в края на септември, малко преди да започнат руските бомбардировки в Сирия, министър-председателят Бенямин Нетаняху отлетя светкавично за Москва, придружаван от началника на отбраната и директора на военното разузнаване. След проведените разговори израелският премиер обяви, че двете страни са се договорили да координират действията си така, че да „избягват недоразумения"[22]. На практика Израел беше принуден да наруши мълчанието, което съпътстваше ударите му в Сирия до този момент, и да признае публично, че неговата авиация извършва операции в южната част на арабската страна от години. По-късно през октомври заместник-началникът на Генералния щаб на руската армия, ген. Богдановски, беше на двудневно посещение в Тел Авив. Според „Дебкафайл" – сайт, разработван от анализатори, близки до израелските служби за сигурност, целта на посещението му е била да се доуточнят подробностите около механизма за координация, договорен от израелския премиер месец и половина по-рано. В интернет пространството се появиха новини за това, че израелските и руските самолети вече са се засекли във въздуха и са били на косъм от директен сблъсък[23]. Тази информация беше публикувана в ливанския вестник „Ад-Дийар" и в някои не толкова популярни западни медии, което веднага предизвика съмнения за нейната достоверност. Основната теза в материала – че Израел не би посмял да се конфронтира с Русия и ще се съобразява с нея – обаче не може да бъде оспорена. Тя беше

частично потвърдена малко по-късно, когато Израел включи в списъка си с терористични организации своя съюзник в Голанските възвишения – Фронта „Ан-Нусра", „Ислямска държава" и Бригадите „Абдулла Аззам" (които по време на сирийската криза извършиха атентати в Ливан срещу „Хизбулла" с подкрепата на саудитското разузнаване). Разбира се, би било наивно да се сметне, че Израел ще изостави постиженията си в Голанските възвишения, но поне за момента той няма друг избор, освен да действа внимателно и предпазливо на този фронт.

Мирната конференция за Сирия без Сирия

Генералният секретар на ООН, Бан Ки-мун, обяви по време на юбилейната седемдесета сесия на Общото събрание в края на септември, че „пет държави държат ключа за намиране на политическо решение в Сирия – Русия, Съединените щати, Саудитска Арабия, Турция и Иран". С тези свои думи той като че ли върна света обратно в епохата на колониализма. Сред споменатите играчи липсваше Сирия.

Изказването на бившия първи дипломат на Южна Корея подсказа формàта на мирната конференция, която се проведе във Виена месец след началото на руските бомбардировки. За участие в диалога не бяха поканени нито сирийската опозиция, нито представители на правителството на Башар ал-Асад. За сметка на това, за разлика от Женева I и II, този път Иран присъстваше на масата на преговорите въпреки протестите на САЩ и Саудитска Арабия.

По-голяма част от участниците (включително САЩ, Франция, Германия и Турция) вече бяха смекчили позициите си и бяха приели, че Башар ал-Асад ще е част от политическото решение на сирийската криза. На фона на тази радикална промяна у повечето големи играчи онези, които продължават да поддържат едни от най-твърдите позиции по отношение на сирийския президент, са България[24] и Саудитска Арабия. И докато втората – богата арабска държава, гледа на Сирия при управлението на Башар ал-Асад по сходен с Израел начин – като на част от един регионален съюз с доминиращата роля на Иран и като заплаха за интересите си в Близкия изток, то за поведението на първата липсва разумно обяснение.

Именно съдбата на сирийския президент е основният въпрос, по който страните не се споразумяха по време на дебатите в австрийската столица. През последните четири години Иран не се е отказвал публично от позицията си, че Башар ал-Асад трябва да остане президент на Сирия и по-важното – че влиянието на Ислямската република в Дамаск трябва да се запази, защото е от стратегическа важност за интересите ѝ в региона и по-специално по отношение на Израел.

Саудитска Арабия, от своя страна, защитава тезата, че президентът Ал-Асад трябва да напусне властта, и настоява за формирането на преходно правителство, което да положи основите за слагане на край на войната след съгласуване с управляващите и опозицията. Арабската монархия се противопостави категорично на участието на Иран в преговорите с аргумента, че страната е направила

повече от който и да било друг за разпалването на кризата в Сирия, „опитвайки се да се наложи над арабските сунитски държави". Руският президент Владимир Путин отхвърли категорично искането Башар ал-Асад да бъде свален. Американският държавен секретар Джон Кери беше предпазлив и заяви, че постигането на напредък в преговорите ще е „много трудно" [25].

В окончателната съвместна декларация относно резултатите от конференцията във Виена участниците се съгласяват, че единството, независимостта, териториалната цялост и светският характер на Сирия са основополагащи принципи, както и че всички нейни държавни институции трябва да останат непокътнати[26]. Първите дипломати на страните трябваше да се срещнат отново след две седмици, но в началото на ноември заместник-министърът на външните работи на Иран, Хосеин Амир Абдуллахиан, заяви, че страната му може да се оттегли от преговорите заради „негативната и неконструктивна роля" на Саудитска Арабия. По-малко от 24 часа след срещата във Виена саудитският външен министър Адел ал-Джубейр използва трибуната на регионална конференция по сигурността в Бахрейн, на която Иран не присъства, за да разкритикува политиката на Техеран и да го обвини, че вкарва контрабандно оръжие в Бахрейн и в Саудитска Арабия[27]. Известно е, че малкото арабско кралство е още едно от полетата на конфронтация между Иран и богатата монархия от Залива. През 2011 г. тя нахлу в Бахрейн, за да помогне на управляващата династия на сунитското малцинство, Ал Халифа, да потуши протестите и исканията на шиитското мнозинство за повече политически права и равенство.

Напрежението между Ислямската република и Саудитска Арабия продължи да расте и в следващите дни и, както често се случваше по време на сирийската криза, беше пренесено в Ливан. На 6 ноември контролираната от Саудитска Арабия телевизионна организация „Арабсат" забрани на ливанската телевизия „Ал-Майадин" да излъчва от нейните сателити. „Ал-Майадин" беше основана през юни 2012 г. с подкрепата на Иран и изигра ключова роля в сирийската криза чрез представянето на гледната точка на официалните власти на Сирия в момент, в който популярната и до онзи момент – изключително авторитетна – катарска телевизия „Ал-Джазира" и саудитската „Ал-Арабия" заеха изцяло проопозиционни позиции в съответствие с външните политики на двете страни и плановете им да подкрепят бунта срещу правителството на Башар ал-Асад.

На 7 ноември вечерта сайтът на телевизията и всичките ѝ регистрации в социалните мрежи бяха блокирани за територията на Саудитска Арабия, а съобщението, което се появяваше в интернет, гласеше, че сайтът „нарушава разпоредбите на Министерството на културата и информацията" на кралството. Директорът на страницата на телевизията „Ал-Майадин онлайн", Али Хашим, заяви, че проблемът не е от вчера, но никога мащабите не са били толкова големи[28].

Сякаш това не стигаше. Два дни по-късно генералният директор на руската държавна корпорация „Ростех", Сергей Чемезов, обяви, че договорът между Русия и Иран, съгласно който Москва ще снабди Техеран със системите за

противовъздушна отбрана С-300, е влязъл в сила[29]. Това развитие на събитията предизвика тревога у Саудитска Арабия и Израел, но Чемезов побърза да заяви, че С-300 са отбранителни системи и Русия е готова да ги предостави на всяка страна[30].

В резултат на помощта по въздух от Русия, както и на подкрепата по суша, предоставена от Иран, сирийската правителствена армия постепенно започна да бележи успехи. На 10 ноември тя успя да отвоюва въздушната база „Куейрис" в провинция Халеб (Алепо), която беше обсадена от „Ислямска държава" през последните две години. По всичко изглежда, че балансът на бойното поле започва да се обръща отново в полза на сирийската правителствена армия.

Съвсем естествено, по-нататъшното уреждане на сирийската криза трябва да се осъществи в съответствие със съотношението на силите на бойното поле и обстановката в регионален и световен мащаб. Каква ще е съдбата на сирийския президент? Дали Башар ал-Асад ще се кандидатира за нов мандат, или ще предпочете да отстъпи властта? Дали при втория сценарий ще бъдат предоставени гаранции за неговата и на семейството му сигурност? Какъв ще бъде съставът на правителството на националното единство, ако такова бъде сформирано? Каква ще е ролята на т.нар. стара гвардия и кои ще са представителите на опозицията? Дали окончателно е отпаднало формирането на военен съвет, който да ръководи страната по време на преходния етап, каквато беше концепцията на опозицията? Какви ще са действията на международната общност спрямо терористичните организации, които участват в сирийската криза, и най-вече по отношение на „Ислямска държава"? Това са само част от въпросите, чиито отговори предстои да разберем в не толкова далечно бъдеще.

ЛИТЕРАТУРА

1 Council Decision 2011/273/CFSP, 09/05/2011, Official Journal of the European Union. http://www.sipri.org/databases/embargoes/eu_arms_embargoes/syria_LAS/273.pdf, последен достъп на 9/11/2015 г.

2 ,Sham' Syrian constitution vote wins 89.4 per cent approval, 27/02/2012. http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9108814/Sham-Syrian-constitution-vote-wins-89.4-per-cent-approval.html, последен достъп на 8/11/2015 г.

3 *De Young, Karen*. Saudi, Qatari plans to arm Syrian rebels risk overtaking cautious approach favored by U.S., 01/03/2012. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/saudi-qatari-plans-to-arm-syrian-rebels-risk-overtaking-cautious-approach-favored-by-us/2012/03/01/gIQArWQflR_story.html, последен достъп на 9/11/2015 г.

4 *Kahalaf, Roula,* Fielding-Smith, Abigail, How Qatar seized control of the Syrian revolution, 17/05/2013. http://www.ft.com/cms/s/2/f2d9bbc8-bdbc-11e2-890a-00144feab7de.html, последен достъп на 9/11/2015 г.

5 Израелската агресия срещу Сирия в очакване на отговор, 06/05/2013. http://www.mesbg.org/index.php/studiesall-2989/567-978978uiyuityu756756, последен достъп на 9/11/2015 г.

6 President Obama and the 'red line' on Syria's chemical weapons, 06/09/2013. https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2013/09/06/president-obama-and-the-red-line-on-syrias-chemical-weapons/, последен достъп на 11/11/2015 г.

7 Defense Secretary Carter says just 60 Syrian rebels in training, 07/07/2015. http://www.foxnews.com/politics/2015/07/07/defense-secretary-carter-says-just-60-syrian-rebels-in-training/, последен достъп на 11/11/2015 г.

8 Putin addresses UNGA 2015, 28/09/2015. https://www.youtube.com/watch?v=q13yzl6k6w0, последен достъп на 11/11/2015 г.

9 Joint Declaration on Recent Military Actions of the Russian Federation on Syria, 01 October 2015. http://www.mfa.gov.tr/no_-267_-02-october-2015_-joint-declaration-on-recent-military-actions-of-the-russian-federation-on-syria.en.mfa, последен достъп на 6/11/2015 г.

10 http://www.alarabiya.net/ar/saudi-today/2015/10/01/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8-%D8%A8%D9%88%D9%82%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%B-A%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%88%D8%B3%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A7-.html, последен достъп на 6/11/2015 г.

11 Putin: Claims Russian jets killed civilians in Syria emerged before airstrikes started, 01 October 2015. https://www.rt.com/news/317188-putin-civilian-casualties-syria/, последен достъп на 6/11/2015 г.

12 *Носетти, Ж.* Сирия – рискованный ход Москвы. http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=6615#top-content, последен достъп на 8/11/2015 г.

13 Iraqi PM open to Russian air strikes on IS group militants, 02/10/2015. http://www.france24.com/en/20151001-interview-exclusive-haidar-al-abadi-iraqi-prime-minister-syria-russia-air-strikes, последен достъп на 8/11/2015 г.

14 Jordan, Russia agree on military coordination in Syria, 23/10/2015. http://www.jordantimes.com/news/local/jordan-russia-agree-military-coordination-syria, последен достъп на 11/11/2015 г.

15 *Nir, Arad.* How Erdogan exploits Syrian refugees, 17/09/2015. http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/09/recep-tayyip-erdogan-bashar-assad-refugees-nato-syria.html#, последен достъп на 11/11/2015 г.

16 *Хтейт, Амин.* Конфликтът между Хизбулла и Израел без правила за бойните действия, 05/02/2015. http://www.mesbg.org/index.php/studiesall-2989/628-48927405bdua071qotlvn, последен достъп на 9/11/2015 г.

17 Израелската агресия срещу Сирия в очакване на отговор, цит. съч.

18 *Хтейт, Амин.* Цит. съч.

19 New UN report reveals collaboration between Israel and Syrian rebels, 07/12/2014. http://www.jpost.com/Middle-East/New-UN-report-reveals-collaboration-between-Israel-and-Syrian-rebels-383926, последен достъп 09/11/2015 г.

20 http://www.almanar.com.lb/adetails.php?eid=1088074, 19/01/2015, последен достъп на 9/11/2015 г.

21 *Herzog, Michael.* New IDF Strategy Goes Public, 28/08/2015. http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/new-idf-strategy-goes-public#.VeB7ANVAPy1.facebook, последен достъп на 10/11/2015 г.

22 Israel, Russia to coordinate military action on Syria: Netanyahu, 21 September 2015. http://www.reuters.com/article/2015/09/21/us-mideast-crisis-russia-israel-idUSKCN0RL10K20150921#jCBjzoSDEZglo2a4.97, последен достъп на 10/11/2015 г.

23 http://www.addiyar.com/article/1047562-%D8%A5%D8%B4%D8%AA%D8%A8%D8%A7%D9%83-%D8%AC%D9%88%D9%8A-%D8%B1%D9%88%D8%B3%D9%8A--%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A, 2/10/2015, последен достъп на 10/11/2015 г.

24 Вж. Даниел Митов. Изходът от кризата в Сирия минава и през отстраняването на Асад, 21/10/2015. http://www.mediapool.bg/daniel-mitov-izhodat-ot-krizata-v-siriya-minava-i-prez-otstranyavaneto-na-asad-news240777.html, последен достъп на 11/11/2015 г.

25 Syria peace talks pin hopes for end to war on Iran and Saudi Arabia, 30/10/2015. http://www.theguardian.com/world/2015/oct/30/syria-peace-talks-vienna-iran-saudi-arabia, последен достъп на 7/11/2015 г.

26 Final declaration on the results of the Syria Talks in Vienna as agreed by participants, 30 October 2015. http://eeas.europa.eu/statements-eeas/2015/151030_06.htm, последен достъп на 7/11/2015 г.

27 Iran says may quit Syria talks, in worsening spat with Saudi rival, 02/11/2015. http://www.reuters.com/article/2015/11/02/us-mideast-crisis-iran-saudi-idUSKCN0SR19G20151102#tROSbXMek6g0ziDp.97, последен достъп на 7/11/2015 г.

28 http://www.almayadeen.net/news/gulf-vtoWKwUBikWXv6VJAU3OrA/%D9%85%D9%88%D9%82%D8%B9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%8A%D8%A7%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%84%D9%83%D8%AA%D8%B1%D9%88%D9%86%D9%8A-%D9%85%D8%AD%D8%AC%D9%88%D8%A8-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9, 07/11/2015, последен достъп на 7/11/2015 г.

29 Чемезов: контракт на поставку систем С-300 в Иран вступил в силу, 09/11/2015. http://ria.ru/defense_safety/20151109/1316983437.html, последен достъп на 11/11/2015 г.

30 Russia, Iran have signed contract for missile system delivery: RIA, 09/11/2015. http://www.reuters.com/article/2015/11/09/us-russia-iran-arms-idUSKCN0SY0MO20151109#er25lU3SiIqrqOxE.97, последен достъп на 11/11/2015 г.

„Бялата стая“, 1968 г.

АТЕНТАТИТЕ В ПАРИЖ – ПРИЧИНИ И ПОУКИ

Дилян Начев

Дилян Начев – завършил е право в Лион, Франция. Асистент е по обща теория на правото в СУ „Св. Климент Охридски" и адвокат в Софийската адвокатска колегия.

Трагичните събития в Париж, които покрусиха Франция и цяла Европа и поставиха на сериозно изпитание цивилизования свят, са вече относително добре осветлени по отношение на своята фактология. Не тя е най-важната. Истински значимият въпрос е не какво точно се е случило, а *какви са причините за тези атентати и какви изводи трябва да бъдат направени, за да бъде намалена до минимум вероятността да се повторят.* По темата се изговори и изписа много, при това от хора, които в голямата си част са със сериозен опит в областта на международната политика и сигурност. Нямам опит в нито една от двете сфери, но може би това в случая е по-скоро предимство, което позволява да се направи страничен и по-непредубеден анализ върху случилото се. Ще се опитам да дам политическа насока и обяснение на ситуацията. Тя заслужава отделен анализ от по-вещи лица.

На първо място може би трябва да се запитаме защо тези атентати се осъществиха тъкмо в Париж. Някои казват, че основната причина се крие в слабостта на френските служби, други приемат, че е поради големия брой мюсюлмани в страната. Според мен и двете обяснения не са убедителни, тъй като нито френските служби са най-слабите в Европа, нито Франция е единствената държава, в която съществена част от населението изповядва исляма. Смятам, че Франция стана мишена за терористите по две основни причини: първо, защото в последните години, както по време на мандата на Никола Саркози, така и по време на сегашния президент Франсоа Оланд, Френската република участва изключително активно в бойни действия в Африка и в Близкия изток – като се започне с войната в Либия и се стигне до конфликта в

Сирия. Втората причина се корени в обстоятелството, че от няколко века насам Париж е центърът на Европа. Няма как да се случи подобно нещо тъкмо в Париж и това да не предизвика огромен отзвук.

Кои са основните причини за терористичните атаки?

Като всеки терористичен акт и този е продиктуван от преследването на определени политически и финансови интереси. Предпоставките за възникването на „Ислямска държава" са много и се крият в скорошни и не толкова скорошни събития, които доведоха до *силна дестабилизация на света*. Такива събития са например различните военни или мирни, но все пак силови, изменения, които се осъществиха в държавното ръководство на редица държави с цел тяхната демократизация. Това се случи в Ирак, Либия, Украйна и др. Подобни опити се направиха и в Сирия, като сблъсъците там прераснаха в открити военни действия между различни групи от обществото. Водещите цели на подкрепяните отвън „революции" бяха геополитическо преструктуриране и икономическа експлоатация на ресурсите на съответните държави. Те предизвикаха дестабилизация на цели региони. Нещо повече, за да бъдат осъществени и запазени промените, определяни от Запада като демократични, режимите, които ги олицетворяват, са сериозно подкрепяни от външни фактори, включително и чрез снабдяване с военна техника. Така със сериозно въоръжение се сдобиха както изключително спорният откъм своята легитимност управляващ режим в Украйна, така и още по-спорната т.нар. умерена опозиция в Сирия, а вероятно и други организации, които съзнателно или не подпомагат реализацията на посочените цели.

Оказва се, че двуполюсният модел, характерен за времената на Студената война, в по-голяма степен е гарантирал *глобалната стабилност и сигурност*, отколкото този, който се установи след падането на Берлинската стена. Оттогава пламнаха редица нови военни конфликти, като три от тях се разразиха на територията на Европа – в Югославия, в Южна Осетия и в Украйна. Последните два показват, че вече има сериозна съпротива срещу безконтролното и еднолично налагане на световната суперсила САЩ за ново геополитическо разпределение. Вижда се, че се осъществява ревизия на постигнатите в края на Студената война договорености.

Изключително важно е да се отбележи и това, че Европа, а и не само тя, на моменти има видимо двулично отношение към някои събития, като се наблюдава и *сериозно разминаване между декларираните намерения и това, което се случва в действителност*. Така например необяснимо е по силата на каква логика западният свят се бори срещу „Ислямска държава" в Ирак, а я подкрепя в Сирия, макар и индиректно, като се сражава срещу основния ѝ противник – режима на Башар ал-Асад. Подобна непоследователност в поведението може да се открие и в други посоки. Например как така вместо да оказва подкрепа на Русия в действията ѝ срещу ИДИЛ, Европа, а в това число и България, по-скоро се старае да ѝ пречи? Как така кюрдите, които заедно с армията на Асад на практика са единствените, които с жива сила на терен се сражават срещу „Ислямска държава", са ограничавани и дори бомбардирани от страна на Турция, която все

пак е членка на НАТО, т.е. по дефиниция противник на ИДИЛ? Не без значение е и въпросът как „Ислямска държава" се снабдява с оръжия? Откъде ги купува? Знаем, че разполагат със сериозни средства от продажба на петрол и на археологически ценности, но не знаем на кого точно ги продава. Как, откъде и докъде ги превозва? Докато всички тези въпроси не получат задоволителен отговор, за Европа и за цивилизования свят остава заплахата от нови терористични действия.

По сходен начин стои и решаването на т.нар. бежанска криза, която също представлява рисков фактор за сигурността на Европа. Далеч съм от мисълта, че всички или повечето бежанци са ислямски фундаменталисти. В огромната си част те са обикновени и изстрадали хора, които търсят нормален живот за себе си и близките си. Атентатите в Париж не бяха извършени единствено или предимно от бежанци, макар да имаше и такива. Това показва само, че такъв акт може да бъде извършен както от лица, които отдавна и трайно живеят в Европа, така и от лица, които са пристигнали наскоро. Когато обаче през Европа минават стотици хиляди хора, почти невъзможно е да се направи толкова подробна проверка на всеки един, за да бъдат разграничени от останалите двамата, тримата, петимата фундаменталисти, които биха могли да извършат терористичен акт.

Решаването на проблема с бежанците, както и ограничаването на рисковете от тероризъм, се крие в премахването на предпоставките за тяхното съществуване.

Войната срещу тероризма има някаква логика единствено ако се състои от действия, които целят *отстраняване на причините за неговото възникване и съществуване.* Терористите не се сражават само с вражеските армии. Те убиват беззащитни и неподготвени хора. Войната срещу тероризма, в смисъла на водене на военни действия, е изначално и категорично загубена, без значение колко развита е дадена държава или колко силна и голяма е армията ѝ.

Какви трябва да са поуките от случилото се в Париж?

Трябва да бъдат предприети систематични и ефективни мерки за цялостна стабилизация на обстановката в глобален план. Да бъде спряна както политиката за създаване на удобни, но опасни режими, така и подкрепата за тях. Да започне борба срещу човеконенавистните идеологии, като тази на ИДИЛ. Да бъдат предприети глобални действия за икономическо възстановяване на по-изостаналите райони, включително на страни в Африка и в Близкия изток. Да се вземат мерки срещу климатичните промени, тъй като именно там се крие един от най-големите рискове за развитието на Европа в близко бъдеще. Световната здравна организация все по-често говори за риск от нова бежанска вълна, предизвикана от промените в климата.

Посочените цели могат да бъдат постигнати само при наличие на последователна политика и на съгласие между основните глобални играчи, което трябва да се осъществи чрез координиране на действията им в името на дълготрайното решаване на проблемите. *Само чрез диалог и сътрудничество между цивилизациите може да се избегне сблъсъкът им.* В тази ситуация Европа трябва да

изпълни най-отговорната роля – ролята на медиатор, нещо, което засега тя не успява да направи. Ето защо тя трябва да се отърси от някои стари навици и да загърби инерционното си поведение от Студената война. Нужно е да се обърне както на Запад, така и на Изток.

Терористичните актове не могат и не трябва да бъдат причина за всяване на омраза между хората. Ненавистта и презрението към убийците от Париж са напълно разбираеми и може би дори оправдани, но трябва всячески да се борим срещу появата на омраза между различните общности. Не бива да изолираме цели групи от населението поради това, че изповядват същата религия като на атентаторите. Трябва да запомним, че тероризмът няма нищо общо с исляма или с която и да е друга религия. Важното е да имаме предвид, че по правило тероризмът се стреми да постига политически цели. „Ислямска държава" открито заявява, че иска да всее омраза към мюсюлманската общност и по този начин да предизвика безредици. Ислямският фундаментализъм в най-голяма степен вреди именно на мюсюлманите. Затова те най-силно го презират и се страхуват от него. *В никакъв случай не трябва да позволяваме на терористите да постигнат целта си, като създадат разединение помежду ни.*

Друга сериозна опасност от трагичните събития в Париж е, че те могат да послужат за ограничаване на граждански права, за прекомерно навлизане на държавата в личното пространство на всеки човек, както се случи в САЩ след атентатите от 11 септември 2001 г. За съжаление вече има достатъчно индикации, че тъкмо такива действия ще бъдат предприети в Европа. Смятам, че това би било изключително голяма грешка, срещу която трябва да се съпротивляваме. *Не бива да се поддаваме на страха.* Всеки нормален и разумен човек се страхува. Истински достойното не е да не се страхуваш, а да успееш да преодолееш страха си, за да прецениш кое действие е правилно и кое не. Налагането на полицейски режими няма да ни предпази от тероризъм, то само ще ограничи възможностите ни да изразяваме позиции и да се съпротивляваме срещу политическите решения на властимащите. Действително се нуждаем от повече и по-силна държава, но не в областта на сигурността чрез полицейски контрол, а в областта на образованието, културата, социалната политика.

Европа трябва да се обедини около принципите си и преди всичко около тези, съгласно които тя *е светска, гражданска и демократична*. Отговорът ни на тероризма трябва да бъде не ограничаване или премахване на тези основни постулати, а тяхното засилване и утвърждаване. Решението на проблема с ислямския фундаментализъм не се крие в християнския фундаментализъм, а в секуларизацията на Европа – засилването на светския ѝ характер. Още повече че варварският атентат, осъществен от Андерс Брейвик в Норвегия, доказа, че тероризмът е дело на фанатици, които могат да имат всякакво вероизповедание. Въпросът за идентичността на Европа не е етнически или религиозен, както някои политици в Европа се опитват да внушат. Той е ценностен. И всички, които се обединяват около европейските ценности, са част от европейската идентичност.

БСП ОСТАВА ЕДИНСТВЕНАТА ОПОЗИЦИЯ НА НАСТОЯЩОТО УПРАВЛЕНИЕ*

Михаил Миков

Благодаря на всички онези 60 кметове, които спечелиха тези избори. Благодаря на онези 63 общини, в които БСП има по-добри резултати от ГЕРБ в листите. Благодарност на всички кандидати за кметове и общински съветници, които имаха мъжеството да участват в тази мръсна кампания и се бориха до последно за доверие и резултати за БСП.

На изборите за местно самоуправление БСП претърпя тежка загуба:

- Получихме около 390 хил. гласа.
- Със 115 хил. гласа по-малко от парламентарните избори през 2014 година.
- С 200 хил. гласа по-малко спрямо местните избори през 2011 година.
- 930 мандата общински съветници, или с 244 общински съветници по-малко, отколкото досега.
- 60 кмета, или с 26 по-малко, отколкото досега.

С резултат от 13,5% от всички действителни гласове БСП заема второ място, с разлика пред третата политическа сила от повече от 116 хил. гласа.

Спечелихме кметове в 60 общини, сред които по-големите са Свищов, Самоков, Гоце Делчев, Асеновград, Троян. Най-високи са резултатите ни в Болярово и малките общини от София-област – Чавдар, Ковачевци, както и в Чупрене, Брегово, Правец, Сухиндол, Брезово, Опан. Можехме да се похвалим и с още победи, но това щеше да е с цената на престъпване на принципите ни. Не на всяка цена партията трябва да подкрепя и издига кандидати, които я превръщат в собствено феодално владение.

Не спечелихме нито един областен център, като най-тежко загубихме в София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе. Само в столицата отстъплението от предходните местни избори е с около 50 хил. гласа. В София-град нямаме нито един район. Критична стана ситуацията в селата, където губим сериозни позиции.

Представянето на БСП на поредни избори, които губи, несъмнено се отразява на публичния образ и влиянието на партията, засяга позициите ѝ не само на местно, но и на национално равнище.

* Тезисен вариант на доклада и заключителното изказване пред заседанието на Националния съвет на БСП от 14.XI.2015 година.

В последните 6–7 години се наблюдава деградация на политическия живот. Медиите заместват идеите, технологията на изборите замества политиката, а примирението – волята за промяна.

БСП има проблем и с публичния си имидж. Тя е идейна партия с дълга история, което я отличава от другите партии – проекти с кратък живот и възпроизвеждане под друго име. Хората възприемат всеки нов субект по-лесно, а БСП – като част от статуквото. Това натоварва партията с по-голяма отговорност за състоянието на държавата и обществото.

Разминаването между обявена и реална политика по време на управлението и отстъплението от политическия морал отблъскват нашите избиратели. *Затова е много важен политическият курс на партията.* В последната година възприехме ясен ляв курс, с ясни ангажименти и законодателни инициативи.

БСП си постави за цел да възстанови своя характер на национална партия и от перспективата на националния интерес да отстоява интересите на мнозинството. Преоценихме разбирането, че евро-атлантическата ориентация изключва пълноценните ни отношения с Русия и останалия свят, извън ЕС и САЩ. Казахме – край на привидностите и зависимостите.

Възприехме ясно разграничение от другите партии. Не изключваме взаимодействието с тях, но само на принципна основа, а не с цел разпределяне на средства и назначаване на длъжности. Предпочетохме да не участваме в дясното управление. Това се случи на национално равнище, но не навсякъде се случи и на местно равнище.

За някои наши другари тези решения бяха причина за лично разочарование и обида. За други – оспорването им се превърна в кауза. За трети – мнозинството от хората в партията – това са правилните решения. Те са наясно, че пътят на БСП е верен, но е нужно време, за да се усетят практическите резултати. Това ще се случи, когато всички приемат и се съобразяват с политическия курс на партията и решенията на органите ѝ.

Лъжовни са обвиненията, че БСП се „рекомунизира“. Рекомунизация в БСП не може да има не само по формалните причини – членството в Социалистическия интернационал и в Партията на европейските социалисти, но и поради обективната невъзможност и разбиране по редица въпроси, които очертават комунистическия профил. Не се рекомунизирахме и за тази една година не позволихме да бъдем омаломощени или изместени от развитието на процес от типа СИРИЗА, „Подемос“. Позиционирането на БСП като автентична левица е отговор на ясна потребност на мнозинството български граждани, но те няма как да ни повярват, докато самите ние дърпаме партията в различни посоки. Опитваме се последователно да следваме левия си курс, но той все още не е реализиран.

По въпроса за отговорността

Благодаря на тези от Изпълнителното бюро, които приеха да бъдем екип. Също така благодаря и на тези, които тук си подадоха оставките. С оставките не се решава въпросът за морала. Морално би било, ако един човек каже: аз

подавам оставка и няма да се кандидатирам. Защото моралът не може да бъде игран само театрално, това е част от натрупано недоверие към нас.

За вината на предишното ръководство. Имаше упреци, че не съм очертал ясно вината на предишното ръководство на партията. Но искам да напомня, че този Национален съвет беше и с предишните председател и Изпълнително бюро. Опитвали са и друг път да ме подложат на това „изкушение", но аз отново няма да се поддам. Дори с риск да понеса повече отговорност, отколкото ми се полага. В партията ще останат тези, които на първо място са социалисти и искат да правят политика. Не оспорвам никому, че чрез партията се прави кариера, но нека на първо място да е следването на социалистическата идея. Тогава хората ще ни повярват повече!

Отчетността на народните представители. Критики имаше и по отношение на парламентарната група на БСП Лява България. Ще започнем работа по персонална оценка на народните ни представители – кой колко въпроса е задал, в какви законодателни дискусии е участвал. Информацията ще бъде изпратена за сведение на общинските и областните съвети.

За местните избори 2015

Бяхме свидетели на най-порочните, манипулирани и фалшифицирани изборни резултати. Само в София исканията за касиране са 22, а общо за страната – повече от 500. Тези избори бяха сложни от технологична гледна точка. Българският избирател бе натоварен с няколко избора едновременно – за кмет, за кметство, за район, за общински съветници, национален референдум. Проблемите започнаха с незаконосъобразни решения на ЦИК, последва хаос в изборния ден, пробив в сигурността на сайтовете на редица институции. Ниската избирателна активност показа продължаваща обществена апатия. Имаше преправени протоколи и неотчетени преференции, преднамерени действия на Прокуратурата и МВР, масово купуване на гласове. *Големият въпрос е откъде са парите за купения вот* – от контрабанда, еврофондове, обществени поръчки, спекулации с ДДС. Такова е неполитическото развитие на пазарната демокрация у нас. *Все повече се налага корпоративният вот* с неговите носители – фирми, държавни и общински структури. Грубо бяха използвани служители на МВР, административен натиск, заплахи за уволнение, криминални действия.

Предизборната кампания бе съпроводена с манипулации, включително медийни. Внушавано бе, че избирателната кампания е вяла. Станахме свидетели на абдикация на социологическите агенции. Избирателите бяха държани на тъмно. Кампанията за пълно дискредитиране на БСП продължава и след изборите.

Кризата не е преодоляна. Трябва да се върнем към мерките за политическо и организационно укрепване на БСП, приети през януари. Тревожни са демографските тенденции по отношение на членския състав, които засягат и избирателния корпус на партията. Застаряването сред нашите редици придобива заплашителни размери. Много от членовете ни присъстват номинално в партийните структури, а отношението на техните ръководства е формално.

Приетите от Националния съвет мерки не се изпълняват – решенията за смяна на членските карти с електронни, за пряк диалог на партийния актив с членовете, за пълен цикъл отчети и избори. Старите ръководства се преизбраха, а изборите показаха резултатите. Продължава нарушената комуникация с членовете и капсулирането на партийните структури.

Подготовка и организация на изборния процес в БСП

Потвърдиха се слабостите от последните местни избори. Демократичните процедури при номинациите на много места се превърнаха в параван за легитимиране на решения, водени от лични и корпоративни, не от партийни интереси. В много общини не издигнахме убедителни кандидатури. Част от партийните структури похабиха енергия за вътрешни борби и конфликти. Сериозно повлияха слабостите ни, свързани с подбора, подготовката и организацията на изборния ни актив – членовете на секционните избирателни комисии, наблюдателите, застъпниците, представителите на партията.

Водена бе рутинна, на места мудна и слаба кампания. Щабовете на много места работеха формално. Оказа се невъзможно превръщането на разработените и утвърдени леви стандарти в център на политическа дискусия. На много места диалогът с избиратели не се състоя и позволихме политиката да бъде подменена от порочните предизборни технологии. Част от кандидатите бяха неразпознаваеми, отсъстващи, с ограничени политически качества, не достатъчно активни. Младите бяха недостатъчни в кампанията.

Преференциалното гласуване се отрази негативно на резултатите на БСП, не разшири влиянието ѝ, предизвика противоречия, интриги и злепоставяне, доведе до много недействителни бюлетини. Преференциите стимулираха и дадоха възможност за контрол върху купения и корпоративния вот. Преференциите са допълнителна дестабилизация на политическите решения на съответните органи. При партиите проекти това няма значение, защото там решава един човек, но при същинските партии се създава ерозия в доверието към ръководствата, отнема се власт и се прехвърля на стихийни процеси – бизнес, пари, приятели. В цял свят десницата се стреми към мажоритарни едномандатни райони. У нас тя иска да компенсира намаляващото си влияние с промяна на изборната система, която да даде допълнителни бонуси.

Проблеми в левицата, БСП Лява България и други леви формации

Негативните процеси се развиха и по отношение на левицата и нейните позиции в обществото. Разделението в лявото пространство и различията в структурите на БСП доведоха до допълнително объркване и демотивация на наши членове и симпатизанти.

Отчитат се слабости от проявено неразбиране, високомерие и ниска коалиционна култура. Длъжни сме да направим изводи за отношението ни към другите леви формации, отчитайки реалното им присъствие и влияние в общините.

Не се изпълняваше подписаното споразумение с другите партии от БСП Лява България, които се ангажираха, че на втори тур ще подкрепят кандидат на левицата, а след изборите ще участват в съвместни групи за лява политика. Открои се слабо взаимодействие във формата, в повече от 80 общини коалиционните партньори имаха алтернативни кандидати.

Тези избори разкриха ясно ролята на АБВ и политическите ѝ цели. Отчетохме загуба в областни центрове с особено важно значение за БСП – Перник, Сливен, Шумен, където АБВ ясно подкрепяше кандидатите на ГЕРБ. Зад декларациите за обединение на левицата преди втория тур АБВ публично подкрепи и други десни кметове в много общини.

Негативно въздействие оказа развитието на политическата кампания срещу БСП, свързана с шумното напускане на наши другари – Страхил Ангелов, Георги Кадиев.

Стои открит сложният въпрос за съюзника на БСП – към кого да се обърнем, кои са днес истинските леви, реалните центристи? Можем ли да се съюзяваме с партии, които работят срещу БСП? Можем ли да продължаваме съюзи, които нанасят тежки поражения върху влиянието на партията?

Перспективите пред БСП преди президентските избори 2016. Ще имаме основен проблем, свързан с доверието към нас, независимо кои ще бъдат кандидатите ни за президент и вицепрезидент. Като отидем при хората, знаете ли какво ще ни питат? Когато идвахте с Георги Първанов 2001 г., в ония трудни времена, ние избрахме ли го? Като идвахте през 2006 г. отново, ние гласувахме ли? Когато идвахте пак през 2011 г., този път с Ивайло Калфин, пак гласувахме и направихме почти подвиг. През 2016 г. тази президентска двойка подготовка за нов проект ли е? БСП носи ли отговорност за това? Това е част от проблема, който имаме да решаваме до президентските избори, не само с номинация на кандидати и общи декларации, но и с ускорено темпо на връщане доверието към БСП с участие на парламентарната група, областните и общинските съвети.

Какви изводи правим:

- Това бяха най-недемократичните, порочни, манипулирани избори.
- Изборите нанесоха тежък удар върху демокрацията.
- Създадоха условия за налагане на дясно авторитарно управление, нов едноличен модел – корпоративно ориентиран и обслужващ външни интереси.
- За БСП и левицата в България тези избори са тежка загуба, която отслабва позиции в местната власт и влиянието в обществото.
- Стои въпросът за възможностите и ресурсите на партията и левицата за излизане от кризата, за съюзите и принципната основа, върху която те могат да се реализират.
- Тези избори налагат продължаване с ускорени темпове на обновлението в партията във всички сфери – идейна, организационна и кадрова.
- На България ѝ е необходима силна социалистическа партия и левица, която да защити демокрацията и да бъде водещата опозиция.

- Необходимо е ляво обединение, не от популистки и псевдолеви позиции, което да се противопостави на антидемократичната, антисоциална и антинационална политика на ГЕРБ и неговите партньори във властта. Дълбоко съм несъгласен, че ГЕРБ не провежда дясно управление. То може да се проследи в цялата им законодателна дейност – относно бюджета, данъчните закони, пенсионната реформа. Провежда много по-дясна политика в сравнение с тази на десницата в Европа.

Какви мерки предлагаме?

- *В националната политика* – БСП остава единствената авторитетна и адекватна сила в лявото пространство, която реално може да се противопостави на налагащия се десен хегемонизъм. Единствената демократична опозиция. Това налага:

– Рязко повишаване на опозиционната активност на всички нива в партията.
– Разработване за предстоящия редовен 49-и Конгрес на обоснована, реалистична и отговаряща на съвременните условия алтернатива за социално-икономическо развитие на страната.
– Разработване и приемане от Конгреса на политически документ за актуалните задачи на партията за решаване на тежките проблеми на страната и на партията.
– Потвърждаване на провеждания политически курс на автентична левица и национална партия с политика, представляваща интересите на милиони български граждани и тяхната държава.
– Никога не сме оспорвали евро-атлантическия курс, но имаме правото като пълноправни членове на ЕС и НАТО да поставяме интересите на България пред нашите партньори.
– Подготвяне на необходимите материали и информиране на европейските структури и организации за допуснатите груби нарушения по време на целия изборен процес.
– Предлагане на промени в Изборния кодекс, след като вече внесохме предложение за изменения в Наказателния кодекс.

- *В местната власт*

– Общинските ръководства в кратки срокове да разработят конкретни политики съобразно Левите стандарти.
– Избраните кметове от БСП да започнат работа с реални програми и мнозинства, подчинени на социални политики в полза на хората.
– Общинските съветници в малцинство да формират групи в общинските съвети с опозиционни идеи и действия.
– Да бъдат привлечени при изработване на политики и тяхното провеждане неправителствени и граждански структури, представители на интелигенцията, професионални и социални групи.
– Партийните структури да се противопоставят на безпринципни коалиции в местната власт.

- *Във вътрешнопартиен план*

– Подготвяне и реализиране на анализ, оценка и изводи от изборните резултати, запознаване на партийните структури с тях.
– Преодоляване на демотивацията чрез откровен разговор с активните наши членове.
– Премахване на псевдочленството и псевдоорганизациите. Установяване на реалния членски състав.
– Специално внимание за промяна на възрастовата структура на партията.
– Привличане на млади хора към БСП, без противопоставяне между поколенията.
– Въвеждане на организационни съвети в организации с доказана пълна неспособност да постигат политически и изборни резултати.
– Подготовка и провеждане на съдържателна отчетно-изборна кампания с мерки за преодоляване на вътрешнопартийната криза.
– Специално внимание към подготовката и прилагането на мандатността, която ще обхване значителен брой от председателите на общинските и районните съвети.
– Реална, не декларативна промяна във вътрешнопартийната комуникация.
– Пряк диалог и внимание към медийните и интернет кампаниите на партията.
– Промяна на системата за подбор и утвърждаване на изборен актив. Повишаване на ефективността на изборния актив за членове на общински избирателни комисии, секционни, застъпници, наблюдатели, представители на БСП.
– Кадровият подбор да се основава на потенциални качествени възможности да се участва в политическо противопоставяне.
– Повече консолидация на принципна основа, не договорки на базата на приятелски, лични, частни взаимоотношения.
– Утвърждаване на БСП като алтернатива на днешното еднолично управление на Борисов.
– Предлагане на политика за преодоляване на тежките проблеми, пред които е изправена България – бедност, безработица, демографска катастрофа, корупция, социално-икономически срив.

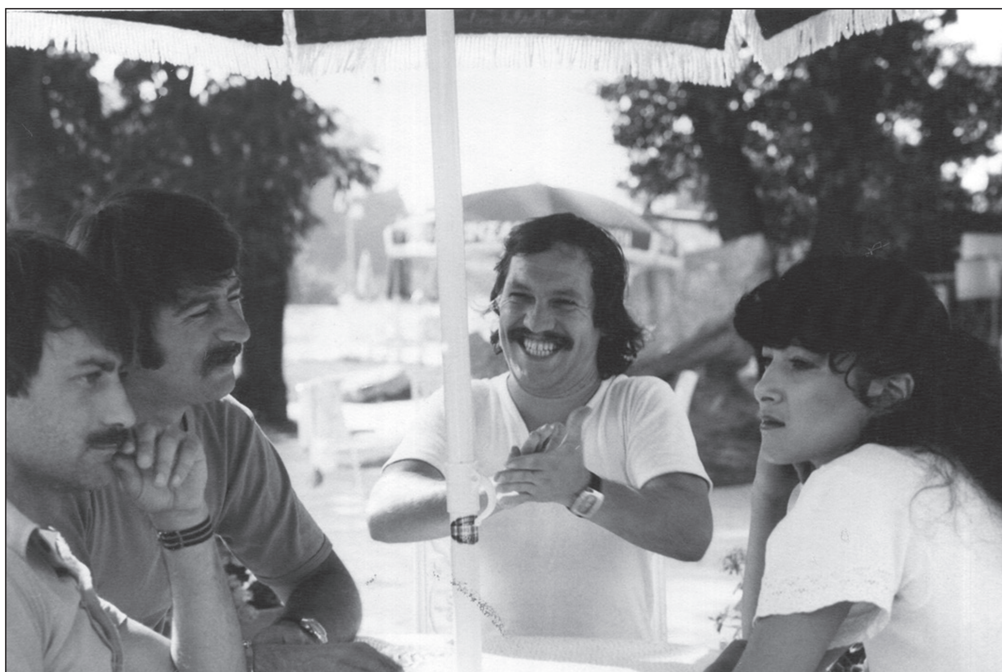

„Оркестър без име“, 1982 г.

ЗА СИЛНА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ, НАЦИОНАЛНА ПАРТИЯ, КОЯТО ОТСТОЯВА ИНТЕРЕСИТЕ НА ТРУДОВИТЕ ХОРА*

Янаки Стоилов

Изборната загуба е тежка. Можем да я определим като най-тежката загуба за БСП през последните 25 години. Дори може би не си даваме сметка, че партията ни се намира в критичен момент от своята история.

Нека и аз да започна с темата за оставката, защото това е в центъра на вниманието ни днес.

Разбирам ви. От доста време съм в тази зала. Искал съм оставки, подавал съм оставка, така че голяма част от мотивите, които тук бяха изразени, ги разбирам. Дори съм се отказвал от най-високия пост в партията и от постове в изпълнителната власт.

Мнозина от нас веднага след втория тур на изборите заявихме пред председателя на Националния съвет, че оставките ни са на негово разположение. Да, знам, ние можеше да си подадем оставките пред Националния съвет и тогава голяма част от тази дискусия днес нямаше да се води. Съгласен съм, че това е европейски акт на поемане на политическа отговорност. Това е ясен сигнал и към определени местни ръководители заради резултатите, които имат на изборите.

Сега обаче аз няма да подам оставка и ще ви кажа защо. Ако тя е някакъв курбан в името на спасението на партията, бих се принесъл в жертва. Но мисля, че повечето от хората, които искат нашите оставки, не заслужават да им ги поднесем. Ако искат, те могат да ги гласуват, това вече е друг въпрос. Защото оставката е морален акт, но моралът не е за един ден. Подаването или гласуването на една оставка не е достатъчно, за да претендираш за морал в политиката. Той трябва да се отстоява непрекъснато.

Има две причини, поради които не си подавам оставката.

Първата е заради отстояването на левия и национален курс на БСП. Ако сега абдикирам, това означава да признаем като основна причина за нашата тежка загуба опитите си да преориентираме политиката на партията. А не това е причината за загубата.

Втората е поради опасението от засилване на противопоставянето и от ново разделение в БСП. Дори може би има и някакви елементи на разпад в пар-

* Изказване пред заседанието на НС на БСП от 14.XI.2015 г.

тията. Защото с тези оставки вие искате да поставите Михаил Миков в слаба позиция преди конгреса. И по този начин той да тръгне към поредните компромиси, към поредните политически сделки и въпреки силните призиви за промяна, която да засили партията, да продължат познатите модели на формиране на партийното бъдеще.

Аз поздравявам другаря Гергов за неговото изказване. Той според мен имаше основание дори да остане председател на Областния съвет на БСП –Пловдив, защото може да се каже, че там резултатите са едни от тези, които дават такова основание.

На днешното заседание прозвучаха няколко оценки – че БСП е в идейна безпътица, в идейна безпомощност. Според мен ние, ако през последните години направихме някои верни и убедителни стъпки, то те са точно в идейно направление. Само че пътят между идеите и политиката не е никак лесен. Това, че ние обявихме радикална промяна за демократична и социална България, беше много своевременно и много правилно. Въпросът е обаче дали, когато имахме мандата за управление, реализирахме най-същественото, което доказва тази промяна? Затова не бързайте да обвинявате левия и национален курс за това, което става днес, защото той все още не е реализиран. И ако някой тук твърди обратното, той е политически спекулант. Хората се отделиха от нас не защото ни смятат за много леви, не защото ни смятат за големи патриоти, а защото не сме преодолели последиците от одесняването на партията, не сме привлекли достатъчно хора, които истински и искрено да олицетворят този курс в центъра и по места. Защото хората ни питат за разминавания между обявената и реалната политика, която провеждаме. Реалната партийна политика се доказва всеки ден по време на управление, а не се декларира само когато си в опозиция. Защото има хора, групи и партии, това вече се спомена, които се облагодетелстваха за сметка на БСП, а сметката я плащаме днес.

Сигурен съм, че няма да минат и две-три години, когато – дали от Англия, дали от Испания, или от някъде другаде от Европа, следващия път може би от Съединените щати, ние ще чуем тези политически постановки, които записахме засега повече на книга, а не като действие. И те ще се появят. И тогава тези, които постоянно ни зоват да следваме Европа, друг е въпросът коя и каква Европа, ще ни кажат, че тези постановки са много модерни, а всъщност те вече ще са започнали да остаряват. Докога ще продължава тази инерционност на българската политика постоянно да внася било от Съветския съюз, било от Америка нещо друго и тук да ни бъде натрапвано?! Нашата партия има достатъчно богата история и трябва да има повече самочувствие. Ние не можем да формираме световната политика и идеология, но можем да бъдем в крак с времето и дори да го изпреварваме. Да бъдем горди от това, а не да се срамуваме и да се движим винаги след събитията.

Така че днес има един много по-важен въпрос от този – доколко лява или по-малко лява е политиката, която водим. И той е – има ли място за политика в България? Истина е, че „паричната демокрация“ води към дясно авторитарно управление. Ние сме на неговия праг. Ако няма партия като БСП, то най-вероятно в скоро време ще се реализира в своята пълнота.

Само че има и друга възможност и ние, залисани в нашите вътрешни противоборства, може да я пропуснем. Колкото и да изглежда величествен във властта ГЕРБ, не е изключен срив на ГЕРБ. Но ако ГЕРБ се срине, той ще повлече със себе си цялата политическа система. Тогава алтернативата няма да е днешната БСП. Ние виждаме какво се случва в Румъния. В Румъния не става дума просто за политическо редуване. В редица европейски страни, както вярно се спомена, започват да се сменят десни и крайнодесни партии. Дори има опасност класическите партии, които съществуват от години, въобще да изчезнат от политическата карта. Затова единственият път на БСП е, като системна партия, да се бори за промяна на системата и в България, и в Европейския съюз. Разберете, ние сме на прага на нов преход, чиито мащаби не са по-малки от тези, които имаше в края на 80-те години в Европа. Въпросът е дали отново след този преход, ако БСП разбере навреме това, тя ще се преобразува и ще може да бъде водеща или поне първостепенна политическа сила, или ще заглъхне както много други партии в България и в Европа.

Мнозина наши съпартийци и днес в полугласна форма ни казват, че е по-добре винаги да сме близо до властта, отколкото близо до нашите избиратели. Да, наистина е трудно да убеждаваш тези изтерзани хора, че трябва да чакат, да се борят за политическа промяна, а не просто да се промъкват във властта.

Другото, което става, е, че една част от тези хора, които искаха да бъдат във властта, вече напуснаха БСП. Друга част от тях, мисля по-малката, все още са тук. Аз не ги обвинявам, че имат такава позиция, но трябва да е ясно, че част от тази дискусия и от тази остра полемика се дължи на споменатия факт. Защото се опитват да ни пришият към АБВ, за да обслужваме ГЕРБ. Не е ли ясно това? За съжаление това се споделя и от хора, които са тук. Защото не е нужно да ни призовават към нов Лесидрен. Може би по-актуално е да отидем в Белчин. Само че тогава може би много от хората, които още се чувстват социалисти, няма да бъдат с нас.

Накрая искам да споделя, въпреки че това не ми е главно работата, няколко изречения по организационните проблеми на БСП. Мисля, че ние имаме нужда от организационно преизграждане на партията, за да си върнем социалната база. Защото дори част от все по-намаляващите избиратели, които ни подкрепят искрено, в някаква степен са маргинализирани. Ние нямаме достатъчно възможности и пътища за привличане на тези групи, които влияят върху обществото, които могат да генерират по-силно въздействие, да направят БСП да изглежда престижна.

През тези дни участвах в редица събрания. Те преминават дори по-остро, отколкото нашето заседание. И това, което е най-тревожното в тях, може би в него има и нещо добро, е, че противопоставянето е проникнало в самото ядро на партията. В общинските партийни съвети ние виждаме силни разделения и противоположни обяснения за днешната ситуация. Недейте да упреквате когото и да било, че ако имаме някакви разминавания, ако са налагани някакви организационни мерки, те са понеже някой има различна политическа позиция. Съвсем не става дума за това, защото няма партия като нашата, която може да живее без открито аргументиране на такива позиции, на тяхното съревнование и дори

противопоставяне. Става дума за това – дали ние ще продължаваме да бъдем в плен на зависимостите. Много хора правилно ни казват, те го казват и за себе си: омръзнаха ни безкрайните компромиси, които се правят през тези години. Омръзнаха ни предателствата, защото в самата кампания почти нямаше населено място, където наши активисти да не работят за други кандидати за кметове или по някакви други линии. Това няма ли да го потвърдите? И ние какво да правим? Винаги ли да издигаме лозунга за примирение и обединение и да продължаваме напред? Вместо тези неща да бъдат казани, да се разбере дали тези хора искат да правят политиката на БСП, да я представляват и да се борят за нея, или всеки да се бори за своя интерес, правейки се, че е част от една организация, която вече има все по-малко влияние и авторитет сред хората. Затова аз съм съгласен, че ние имаме нужда от обединение в партията, но на ясна основа, а не като вътрешнопартийно сделкаджийство или пренасяне на икономически зависимости в нея.

На някои места по влияние сме стигнали на нивото на корпоративни партии или на инициативни групи в общинските съвети. БСП някъде има толкова съветници, колкото имат такива ситуативни формирования, в които технологията е заместила политиката. Никак не подценявам изборната технология, защото нашата партия трябва да може да прави избори дори в такива тежки и както се каза даже – „мръсни условия". Но дали тя ще намери своята технология, за да налага своите идеи и политика? В нашите среди вече се чуват гласове: оставете ни организационно да правим каквото искаме, дайте ни пари и ние ще постигнем по-добри резултати. Само че тези хора много се лъжат. Един човек ни каза: вече и парите не ни искат. Разбирате ли за какво става дума?! Тези хора, които ще заложат на БСП, очакват от нас нещо друго. А тия, които залагат главно на парите, ще намерят по-силните, защото по-малкото пари отиват при повечето и това е жестокият закон на капитализма. Ако не създадем тези организации, тези икономически и социални структури, в които да дадем някакви възможности на хората, които се чувстват леви, няма на кого да се сърдим.

Смятам също, че в Организационния отдел ние трябва да имаме не просто организатори, ние трябва да имаме политически организатори. Хора, които се занимават главно с организационна дейност, но които са в състояние да говорят за политика поне като пренасяне на дискусия, на решения на Националния съвет и на другите органи. Освен това имаме една възможност в малко общини, защото спечелихме 60 кметски места, махам от тях тези, които винаги ги слагаме за статистиката и които не се чувстват свързани с БСП, изваждам и част от тези общини, където поради трудното формиране на мнозинство може би няма да можем да реализираме нашата политика. Но има все пак няколко средно големи и малки общини, поради качествата на нашите кметове, чрез които можем да провеждаме политика. Защото някои от тях доказаха и в тези условия, че може да се печели с политика, въпреки големия натиск, въпреки компроматите срещу тях, въпреки групирането на най-различни сили. Трябва да изберем няколко места в страната, в които да създадем, наричам ги, моделни общини. Да им помогнем с ограничените ресурси, които имаме, не само с проекти, не само да провеждат по-добра социална политика, а да превърнат общините във фактор за икономическо развитие. Ако това се реализира, ще можем следващия път на картата да покажем

няколко места, които са образец за лявата политика в действие. След като тя е възможна на отделно място, тя ще е възможна и в България, когато социалистите упражняват властта.

Уважаеми другари, няма място за униние.

Имаме шансове, но никой не ни гарантира политическо дълголетие като партия. Имаме нужда от социалистическа партия, която наистина отстоява интересите преди всичко на хората на труда. Имаме нужда от силна опозиция, ако искаме в България „демокрацията" да не е само термин, който вече няма никакво съдържание.

И най-важното, което тук мнозина казаха и аз съм съгласен – имаме нужда от БСП като национална партия, защото без нея има опасност българският народ да си отиде, българската нация да изчезне.

Но ние ще изчезнем тогава преди нея.

В ОТГОВОР НА МОИТЕ КРИТИЦИ*

Не се чувствам удобно, но се чувствам достойно. Тези две категории, за съжаление, невинаги съвпадат. Когато се налага да браниш достойнството на партията и своето лично, в много случаи си в неудобна позиция. Като питате кои били десните в БСП – да ви препратя към част от вашето изказване, нали не сте го забравили? За тези, които казали, че разпределили парите и заради това ще контролират властта. Оттам започна дясното в БСП!

Може ли да се оспори, че почти навсякъде е доминирал неолиберализмът чрез неговото ляво изражение – социаллиберализма? Може ли да се оспори одесняването на левицата в Европа и в България?

Да, продължавам със същия тон, защото ще ви отговоря с аргументи.

Всеки има право да се изразява както намери за добре. Аз приемам вашето предложение да се гласува освобождаване на членовете на Бюрото, защото мисля, че вече отиваме към обсъждане на проекта за решение.

Някои от досегашните членове на Бюрото заявиха, че още днес се оттеглят от него. След като вие смятате, че аз ще попреча на това партията да възстанови доверието си, приемам предложението на председателя да се запази съставът на Бюрото и Националният съвет специално да гласува дали има доверие, или не към моето оставане в Бюрото. Аз го приемам, не го оспорвам.

Благодаря, че ме сравнявате с Макиавели. Аз няма да се съизмервам с други, но да кажете, че 90% от тези хора не знаят какво е приела БСП, мисля, че значително подценявате техния капацитет. Много от тях много добре знаят какви документи е приела БСП. Но никой документ, както никой закон, не се претворява в живота сам по себе си. Така че тук сте прав и това съвпада с моя отговор на въпроса – какво направихме от този курс. Главното свидетелство се

* Обобщен отговор на поредицата от реплики, отправени от Румен Овчаров, Георги Гергов, Алекси Алексиев, Радослав Гайдарски, Весела Лечева, Илияна Йотова и Бриго Аспарухов по повод моето изказване на заседанието на Националния съвет от 14.XI.2015 г.

дава, когато имаш властта. Да, ние бяхме в такова правителство, което не можеше да го реализира изцяло. Курсът ли е виновен за това, че ние не започнахме промяна в данъчната система; курсът ли е виновен за това, че не започнахме реиндустриализация – да не изброявам и други примери. Давам ги за илюстрация, за да не говорим, както казвате – с лозунги. Така че и вашият призив е актуален – можете да гласувате и това е право на Националния съвет.

Имаше критика, че аз не съм говорил за причините за загубата.

Председателят един час говори по този въпрос и мисля, че общо взето нямаше спорове по начина, по който той представи причините за загубата. Аз не смятам за необходимо всеки един от нас да повтаря едно и също. Не сме били истинска опозиция. Може би така беше формирана Парламентарната група, че да няма достатъчно силен опозиционен облик.

Казвате, че трябва да разобличаваме злоупотребите на ГЕРБ – правилно.

Но тук в няколко изказвания се прокраднаха твърдения, че ръководството или хора от ръководството са зависими. Ако имате такива твърдения, кажете, ако не кой – това може би е по-трудно, то поне от какво естество са зависимостите. Аз затова съм бил толкова дълго в политиката, защото не се смятам зависим от такъв род фактори. И няма да приема това твърдение! Ако вие искате то да бъде уточнено, това е много важен въпрос, защото БСП продължава да плаща заради свои зависимости през годините. Този въпрос трябва да се изясни категорично.

Обявихме промяната през 2013 г., точно преди да започнат протестите, които доведоха до сваляне на правителството на ГЕРБ. Това е времето, в което ние говорим за нея. Ние не използвахме достатъчно правителството, което беше с нашия мандат. Но това не може да е упрек към мен. Може би и правителството беше така конструирано, за да няма БСП политически контрол върху него. Само че не е удобно аз да говоря по този въпрос, защото може да придобие някакви лични измерения, а аз не искам и не го казвам поради тази причина. Даже, може би, тези, които не бяха в правителството, имаха по-голям политически шанс от тези, които бяха в него, защото те бяха поставени при трудни условия и ние с основание можем да имаме претенции към много от тях.

За това дали трябва да има „ляво" в БСП. Някои може би не следят толкова отблизо вътрешнопартийния ѝ живот, но аз от известно време вече не съм председател на Лявото движение в БСП. Защото там също има нужда да навлизат млади хора, не само млади, но и способни. Има такива, надявам се те да намерят място в нашите редици, защото имат и образование, имат и политическа последователност. След като ние, поне официално, обявихме този курс, аз смятам, че първата и решителна крачка е направена и това беше важен сигнал. Така че не се опитвайте да кажете, че това движение съществува, за да може да има един или няколко представители в изпълнителното ръководство на партията. Пресметнах колко време съм бил в ръководството, защото вие казвате: „Абе вие сте все в ръководството." Да, аз съм почти постоянно в парламента. Но в по-голямата част от тези години не съм бил в ръководството. Това не ми е пречило да участвам активно в политиката на БСП. Две години бях в ръководството в средата на 90-те години и сега може би ще станат четири-пет години

или по-малко. Това е моят стаж в политическото ръководство на БСП като член на Бюрото и зам.-председател на Националния съвет.

Така че на конгреса всеки има право да иска каквото сметне за добре.

Но вижте, аз съм получил много от БСП. Това е факт, който оценявам, дължа го и на мнозина от вас през тези години. Но в същото време, след различните загуби на БСП, след нейни провали, аз е трябвало да бъда едно от публичните лица, които да възстановяват доверието към БСП. Защото и през тези години не мога да бъда атакуван за управленски решения, защото през тези години не съм участвал в приватизация, не съм участвал в нареждане на някакви обществени поръчки или други неща, защото не съм търсил някаква материална изгода. Така че този факт за мен е важен, нека всеки да може да го каже за себе си.

Това, което ми тежи най-много, и с това завършвам, е когато по-острите и грубите атаки идват не от нашите опоненти, а вътре от партията, част от тях в много случаи анонимни. Това стана и през последните дни. Защото някои от вас не можаха да измислят нещо по-оригинално от думи на хора, които вече не са в тази зала – как аз съм обикалял цялата страна, за да търся някакви райони да ме изберат.

Твърдя, че на почти всички от тези места съм можел да работя с хората и ако на две места от тях, не в областите, а в два града е имало конфликти, това е, защото не съм приел сделкаджийството, отстъплението от позициите на партията, и тези хора, които са ме атакували, днес, не заради мен, в повечето случаи не са нито тук, нито в партията.

Вие можете да правите каквото решите, но публично аз ще защитавам моите позиции, независимо дали заемам някакъв пост, или не. Защото смятам, че в тези години, доколкото мога, съм отстоявал достойнството в политиката и достойнството на БСП! И не искам да отстъпя под какъвто и да било натиск, който руши това достойнство.

„Опасен чар“, 1984 г.

9 СЕПТЕМВРИ 1944 Г. – ПОВРАТНА ДАТА ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ ПРЕЗ XX ВЕК

Искра Баева

***Искра Баева** – професор, доктор по история. Преподава съвременна световна история в СУ „Св. Кл. Охридски". Работи в областта на историята на света, Централна и Източна Европа и България през XX век. Специализирала е в Полша и в САЩ. Автор е на над 300 научни публикации, между които монографиите „Източна Европа след Сталин 1953–1956 г.", „България и Източна Европа", „Източна Европа през XX век", а в съавторство с проф. д-р Евгения Калинова и на „Българските преходи 1939–2010" (издадена още на френски, немски и гръцки език), „Следвоенното десетилетие на българската външна политика 1944–1955", „Социализмът в огледалото на прехода".*

През последните години светът и Европа отбелязват много значителни дати от миналото, повечето от които за добро или за зло са свързани с войни – Първата и Втората световна. България също се включва в честването на важните годишнини от XX в., макар и по свой начин – ще отбележим по-скоро осмислящо и оценяващо, отколкото тържествено 70-годишнината от голямата промяна, наложена от края на Втората световна война, както и 26-годишнината от не по-малко повратната дата на новата голяма промяна – 10 ноември 1989 г. Тези дати са свързани логически, но са и силно оспорвани както в миналото, така и днес, а предполагам ще бъдат дискусионни и в бъдеще. Оспорването има повече политически, отколкото исторически характер, затова ми се иска да започна ретроспективното представяне на събитията отпреди 70 години с цитат не на историк, а на чешкия писател – емигрант след 1968 г., Милан Кундера: „*Хората вярват, че се стремят към изграждането на по-добро бъдеще. Това не е вярно. Бъдещето е апатична празнота, която никого не интригува. Миналото е пълно с живот, жадно да ни дразни, провокира и обижда, изкушавайки ни да го унищожаваме или съграждаме отново. Единствената причина, която ни подтиква да владеем бъдещето, е възможността да променяме миналото*." Струва ми се, че този литературен цитат вярно илюстрира отношението на хората към собственото им и към чуждото минало.

Тъй като става дума за силно дискусионна дата, ще се насоча към оспорваните моменти, свързани с 9 септември 1944 г. Първият от тях е участието на българското общество в европейската антифашистка съпротива. В годините на прехода многократно бяха отричани партизанското движение, акциите на бой-

ните групи и всичко, отнасящо се до съпротивата, която беше представяна едва ли не като планинска почивка, криеница и нападение на мандри. Затова в името на сериозния исторически подход първо ще цитирам автентични документи от онзи период:

На 26 март 1944 г. регентът ген. Никола Михов пише в своя дневник: „*Може да няма външен фронт, но вътрешен има и ще има... Никой не може да върже партизаните.*"[1]

На 2 юни 1944 г. Държавната жандармерия отчита: „*На 22 и 23 май 1944 г. II Врачанска жандармерийска дружина след успешно разузнаване и проследяване успява да открие около село Батулия батальон от 200 души нелегални с товарни коне. При престрелка жандармерията убива 40 души, залавя 10 живи, между които един англичанин. Между убитите са и двама англичани – офицер и подофицер – радиотелеграфист, има и много ранени бандити... На 24 май – дружината ликвидира в престрелка опасния и от дълго време издирван бандит Марин Найденов от село Литаково, Ботевградско. Той заедно със сина му и дъщеря му са ликвидирани.*"[2]

Всъщност в първия случай става дума за унищожената от българската жандармерия британска група, изпратена при българските партизани за установяване на контакти. Тя е ръководена от майор Франк Томпсън, който заедно с другите заловени партизани е разстрелян почти веднага[3]. Но оставя едно стихотворение, което искам да цитирам в тази толкова политизирана годишнина.

На моите другари

Захласнатият в гледка чудна,
както извива с мъка своя взор,
когато види облак че закрива
лазурния простор,
така и ние, пълни с бодра младост,
погълнали лъчи и красота,
оставихме и книги, и любими
и паднахме в един Балкан.
Над гроба ни недейте плака тъжно,
а радвайте се, радвайте се с нас,
най-много от живота ние искахме,
но най-готови бяхме в жертвен час.

Франк Томпсън

От тези документи става ясно, че партизанското движение не само е съществувало, но е и предизвикало такива опасения у властите, че те са принудени да създадат през януари 1944 г. нов орган за борба, каквато е жандармерията[4], със 7000 души числен състав през април 1944 г., а и да включат войската в тази вътрешно-

политическа борба. Ето как започва заповед № 26 от 10 май 1944 г. на началника на III армейска област във Варна ген. Христов: „*1. За осигуряване съществуването на народа и държавата ни, правителството възложи на войската, подпомогната и от посочените по-долу власти и организации, да започне борбата с нелегалните и чуждите партизански групи и техните помагачи и укриватели, като тая борба се води до пълното унищожение на тези врагове на България, понеже те служат изключително на чужди интереси. ... 3.б. При данни за поява или проява, макар и в незначителен размер, от страна на същите врагове, веднага най-близката власт – държавна или общинска, по собствен почин, без да чака заповед, действа с цел да ги унищожи напълно. ... 4. Борбата да се води настойчиво, решително и безпощадно – до край, с единствената цел: пълното унищожаване на врага. За това най-строго да се прилагат следните мерки: а. да се действа с оръжие и да се застрелват на мястото на действието или съпротивата им всички нелегални и чужди партизански групи и техните помагачи и укриватели; б. Да се опожаряват или хвърлят във въздуха здания, колиби, кошари и други постройки, купи със сено или слама и пр., когато враговете действат или се съпротивляват в тях; в. да се конфискуват незабавно имотите на нелегалните, помагачите и укривателите им и техните близки, съгласно специалния закон; г. да се интернират незабавно (по преценка на най-близкия до мястото войскови командир) далеч от територията на III армейска област дори и целите семейства на нелегалните, помагачите и укривателите им, ако те са допринесли за тяхната престъпна дейност*" (курсивът е в оригинала). Обръщам внимание върху факта, че става дума не за полицейски, а за армейски документ.

Ето как изглежда и армейската заповед от 10 май 1944 г.

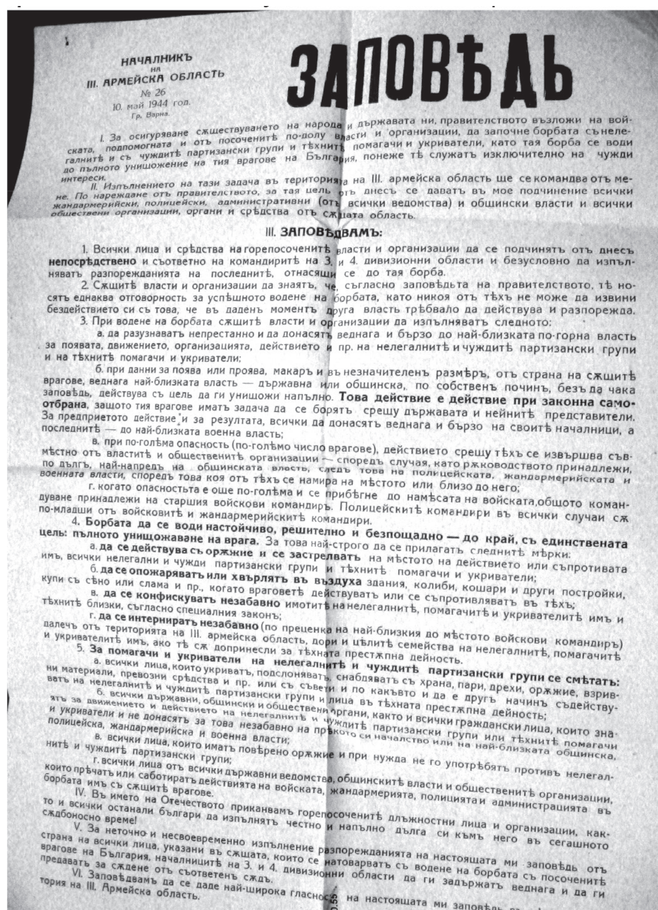

НАЧАЛНИКЪ НА III. АРМЕЙСКА ОБЛАСТЬ
№ 26
10. май 1944 год.
Гр. Варна.

ЗАПОВѢДЬ

I. За осигуряване сжществуването на народа и държавата ни, правителството възложи на войската, подпомогната и отъ посоченитѣ по-долу власти и организации, да започне борбата съ нелегалнитѣ и съ чуждитѣ партизански групи и тѣхнитѣ помагачи и укриватели, като тая борба се води до пълното унищожение на тия врагове на България, понеже тѣ служатъ изключително на чужди интереси.

II. Изпълнението на тази задача въ територията на III. армейска область ще се командва отъ мене. По нареждане отъ правителството, за тая цель отъ днесъ се даватъ въ мое подчинение всички жандармерийски, полицейски, административни (отъ всички ведомства) и общински власти и всички обществени организации, органи и срѣдства отъ сжщата область.

III. **ЗАПОВѢДВАМЪ:**

1. Всички лица и срѣдства на горепосоченитѣ власти и организации да се подчинятъ отъ днесъ **непосрѣдствено** и съответно на командиритѣ на 3. и 4. дивизионни области и безусловно да изпълняватъ разпорежданията на последнитѣ, отнасящи се до тая борба.

2. Сжщитѣ власти и организации да знаятъ, че, съгласно заповѣдьта на правителството, тѣ носятъ еднаква отговорность за успѣшното водене на борбата, като никоя отъ тѣхъ не може да извини бездействието си съ това, че въ даденъ моментъ друга власть трѣбвало да действува и разпорежда.

3. При водене на борбата сжщитѣ власти и организации да изпълняватъ следното:

а. да разузнаватъ непрестанно и да донасятъ веднага и бързо до най-близката по-горна власть за появата, движението, организацията, действието и пр. на нелегалнитѣ и чуждитѣ партизански групи и на тѣхнитѣ помагачи и укриватели;

б. при данни за поява или проява, макаръ и въ незначителенъ размѣръ, отъ страна на сжщитѣ врагове, веднага най-близката власть — държавна или общинска, по собственъ починъ, безъ да чака заповѣдь, действува съ цель да ги унищожи напълно. **Това действие е действие при законна самоотбрана**, защото тия врагове иматъ задача да се борятъ срещу държавата и нейнитѣ представители. За предприетото действие и за резултата, всички да донасятъ веднага и бързо на своитѣ началници, а последнитѣ — до най-близката военна власть;

в. при по-голѣма опасность (по-голѣмо число врагове), действието срещу тѣхъ се извършва съвмѣстно отъ властитѣ и обществените организации — споредъ случая, като ржководството принадлежи, по дългъ, най-напредъ на общинската власть, следъ това на полицейската, жандармерийската и военната власти, споредъ това коя отъ тѣхъ се намира на мѣстото или близо до него;

г. когато опасностьта е още по-голѣма и се прибѣгне до намѣсата на войската, общото командуване принадлежи на старшия войскови командиръ. Полицейскитѣ командири въ всички случаи сж по-младши отъ войсковитѣ и жандармерийскитѣ командири.

4. **Борбата да се води настойчиво, решително и безпощадно — до край, съ единствената цель: пълното унищожаване на врага.** За това най-строго да се прилагатъ следнитѣ мѣрки:

а. **да се действува съ оржжие и се застрелватъ** на мѣстото на действието или съпротивата имъ, всички нелегални и чужди партизански групи и тѣхнитѣ помагачи и укриватели;

б. **да се опожаряватъ или хвърлятъ въ въздуха** здания, колиби, кошари и други постройки, купи съ сѣно или слама и пр., когато врагове тѣ действуватъ или се съпротивляватъ въ тѣхъ;

в. **да се конфискуватъ незабавно** имотитѣ на нелегалнитѣ, помагачитѣ и укривателитѣ имъ и тѣхнитѣ близки, съгласно специалния законъ;

г. **да се интерниратъ незабавно** (по преценка на най-близкия до мѣстото войскови командиръ) далечъ отъ територията на III. армейска область, дори и цѣлитѣ семейства на нелегалнитѣ, помагачитѣ и укривателитѣ имъ, ако тѣ сж допринесли за тѣхната престжпна дейность.

5. **За помагачи и укриватели на нелегалнитѣ и чуждитѣ партизански групи се смѣтатъ:**

а. всички лица, които укриватъ, подслоняватъ, снабдяватъ съ храна, пари, дрехи, оржжие, взривни материали, превозни срѣдства и пр. или съ съвети и по какъвто и да е другъ начинъ съдействуватъ на нелегалнитѣ и чуждитѣ партизански групи и лица въ тѣхната престжпна дейность;

б. всички държавни, общински и обществени органи, както и всички граждански лица, които знаятъ за движението и действието на нелегалнитѣ и чуждитѣ партизански групи или тѣхнитѣ помагачи и укриватели и не донасятъ за това незабавно на прѣкото си началство или на най-близката общинска, полицейска, жандармерийска и военна власти;

в. всички лица, които иматъ повѣрено оржжие и при нужда не го употрѣбятъ противъ нелегалнитѣ и чуждитѣ партизански групи;

г. всички лица отъ всички държавни ведомства, общинскитѣ власти и обществените организации, които прѣчатъ или саботиратъ действията на войската, жандармерията, полицията и администрацията въ борбата имъ съ сжщитѣ врагове.

IV. Въ името на Отечеството приканвамъ горепосоченитѣ длъжностни лица и организации, както и всички останали българи да изпълнятъ честно и напълно дълга си къмъ него въ сегашното сждбоносно време!

V. За неточно и несвоевременно изпълнение разпорежданията на настоящата ми заповѣдь отъ страна на всички лица, указани въ сжщата, които се натоварватъ съ водене на борбата съ посоченитѣ врагове на България, началницитѣ на 3. и 4. дивизионни области да ги задържатъ веднага и да ги предаватъ за сждене отъ съответенъ сждъ.

VI. Заповѣдвамъ да се даде най-широка гласность на настоящата ми заповѣдь въ цѣлата територия на III. Армейска область.

Такива са условията, в които действат онези „*врагове на България*", служещи „*изключително*

на чужди интереси". А те всъщност са част от европейската антифашистка съпротива и точно заради тях държавите от Антихитлеристката коалиция (не само Съветският съюз, а и Великобритания, която изпраща своя мисия при партизаните) гледат на страната ни не само като на военен противник и сателит на Третия райх, а и като на неофициален съюзник в общата борба с националсоциализма и фашизма.

Ще цитирам и част от документацията за партизаните на най-важните съюзници на тогавашна България – германците. В донесение на германския военен аташе в София ген.-майор Хайнрих Геде от периода непосредствено преди 9 септември 1944 г. е записано: *„На 24 август в района на Рила (на 16 км североизточно от Горна Джумая) са застреляни от бандити един германски старши лейтенант, трима войници и един германски инженер. От изпратената срещу тях германска част има 1 убит и 13 безследно изчезнали"*; *„На 24 август банда с численост 100–150 души извърши нападение срещу германско подразделение за фронтово разузнаване на 65 км югозападно от София. Наши загуби: 6 души убити, няколко ранени."*[5] С други думи, българските партизани не само не са се крили и са атакували отдалечени села, те са нападали обекти на вермахта в България.

За партизанското движение може да се говори много и по коренно различен начин. Въпреки че българската съпротива не е толкова многобройна и мащабна, колкото е в окупираните от германския вермахт държави, тя съществува и се засилва с приближаването на съветската армия. Точно това предизвиква драстичните мерки срещу тези „врагове" от страна на жандармерия, полиция и армия. Партизанското движение е подробно описано в двутомника „История на антифашистката борба в България. 1939–1944"[6], в книгата „Народът против фашизма 1939/1945. Исторически очерк за антифашистката борба на българския народ по време на Втората световна война"[7] преди 1989 г. и в книгата „В името на живота"[8] в годините на прехода. Тези книги дават многобройни данни и сведения за различните форми на съпротива срещу наистина законното българско правителство, което с германска помощ успява да получи администрирането на Македония и Тракия, но тласка България към ново поражение и национална катастрофа.

За да стане ясно какво са рискували участниците в българската съпротива, ще си послужа не със сухите факти, а ще приведа само два случая, демонстриращи ожесточението, с което се отличава държавната репресия срещу партизаните и техните помагачи.

Първият случай е широко известен, макар и позабравен. Това е избиването на целите семейства на партизаните от едно село, станало емблематично за българската съпротива – Ястребино. При поредната полицейско-армейска блокада в района на Тузлука на 20 декември 1943 г. са застреляни 18 мирни жители на селото, шест от които са деца между 7- и 12-годишна възраст. Разстрелът е осъществен от армейски отряд, командван от подпоручик Константин Йорданов от Разградския пехотен полк[9]. Споменавам го, защото този случай показва, че борбата е напуснала нормалните човешки граници и се е превърнала в неистово желание противникът да бъде унищожен до корен. По тези свои характеристики разстрелът на цивилни в Ястребино наподобява съдбата на

жителите на Лидице, унищожени от германските окупатори на 10 юни 1942 г. в знак на отмъщение за атентата срещу райхспротектора на Бохемия и Моравия обергрупенфюрер от СС Райнхард Хайдрих. Разликата е, че в Лидице жителите са избити от окупатори, а в Ястребино – от български военни.

Вторият случай е резултат от изпълнението на цитираната по-горе армейска заповед от Варненска област. Става дума за дейността на Приморския партизански отряд „Васил Левски" – през юли 1944 г. той започва настъпателни действия в изпълнение на решението на ръководството на X въстаническа оперативна зона. Акциите на партизаните включват завземане на отделни села, атакуване на полицейски части за снабдяване с оръжие, наказване, сиреч убийства на предатели, причинили смъртта на партизани, набиране на нови членове. В отговор на 11 август военни части и жандармерия блокират целия Коджабалкан, а командирът на партизанския отряд решава да контраатакува и с 40 партизани се отправя към казармата в горското стопанство „Сини вир" край Дебелец. Атаката не успява и отрядът се връща, като оставя група от 13 партизани в засада. На 12 август отрядът влиза в сражение и дава убити. След това остава изолиран, затова решават да изпратят партизанина Кольо Синевирски в родното му село Бърдарево, откъдето да вземе провизии. Вместо това обаче той се предава на 18 август на полицията и се съгласява да заведе наказателния отряд до лагера на партизаните.

Ето какво става според показанията на фелдфебел Димитър Харалампиев Стоянов, дадени пред Народния съд: „*Полковник Георгиев държа реч: „Сега е моментът да се справим с тези разбойници и хищници. Ето този човек ще ви води. Той знае къде точно са шумкарите. Докато не ги избиете до крак, да не се връщате. За всеки един убит ще ви дадем парични награди, затова гледайте да се проявите*!" Димитър Харалампиев продължава: „*Изненадахме ги с картечница и двама души хвърлиха бомби. Партизаните започнаха да се изтеглят. Престрелката трая към петнайсет минути. След това слязох в трапа, дето е багажът. Радиото още свиреше*." Свидетелството на жандармериста Васил Георгиев Димитров е още по-конкретно: „*При тази престрелка падна партизанката Жечка Карамфилова, пронизана от куршума на фелдфебела Димитър Харалампиев – старши стражар от Шуменското полицейско управление. След убийството с трупа на Жечка се гаврил жандармеристът Марин Драгнев от Шуменското околийско управление. Ударената Жечка не е била още издъхнала и жандармеристът Дончо Пайдушев – полицай от Търговищкото околийско управление, я доубива. След като бива простреляна, жандармеристът Васил Илиев – полицай от Шуменското околийско управление, я ограбва, като ѝ взема комбинезона, кюлотите и жакетчето ѝ. Симеон Каменов от Тервелското околийско управление ѝ взема фланелата. Подпоручик Крайчо Митев ѝ взема ръчния часовник*"[10]. Споменавам тези примери, които не са единствени, само за да очертая атмосферата на онова време, която е съвсем различна от сегашните представи и която обяснява много от ответните репресивни действия, последвали смяната на властта след 9 септември 1944 година.

Различно от днешното пренебрежение към съпротивителната дейност в България е и британското отношение по време на войната. Британското разузнаване на 19 юли 1944 г. определя българската съпротива така: „*Партизанската дейност в България се разраства и е достигнала размерите на малка гражданска*

война." Действително съпротивата в България е забелязана отвън и става един от най-важните български козове на Парижката мирна конференция от 1946 г., който ни позволява да запазим предвоенните си граници, та дори с добавката Южна Добруджа.

Външнополитическото значение на партизанското движение при изработването на мирните договори предизвиква желанието на новото правителство на ОФ след 9 септември 1944 г. да уточни и приложи към документите за Парижката мирна конференция (29 юли – 15 октомври 1946 г.) данните за съпротивата в България и репресиите срещу нея. С такава цел на един от известните български писатели Орлин Василев още в края на 1944 г. е възложено на основата на събраните материали да подготви въздействащ документ. Така през 1946 г. се появява книгата „Въоръжената съпротива срещу фашизма в България 1923–1944 г. (Очерки и документи)"[11], преведена на руски, френски и английски. В нея с документи, факти и снимки е очертана панорамна картина на българската съпротива, като целта е пропагандна – тя да се представи колкото се може като по-мащабна, за да осигури доводи на българската делегация, ръководена от Васил Коларов в Париж. Правителството на ОФ подготвя за мирната конференция меморандум, в който набляга на съпротивата, и посочва, че до 9 септември 1944 г. са избити 29 480 партизани и техни помощници[12].

Данните за загиналите участници в съпротивата трудно могат да бъдат проверени не само по онова време, а и днес. Също толкова трудно е да се установи и точният брой на партизаните, тъй като той силно варира в годините, а и няма достоверни официални документи. Но мога да посоча различни данни от различни периоди. Така на 12 март 1944 г. ЦК на БРП отчита, че в страната има 26 партизански отряда с 2320 бойци, на 17 октомври 1945 г. пак според ръководството на партията, която вече се нарича БКП(к), броят на партизаните, посрещнали 9 септември 1944 г., е седем хиляди. В голямата разлика в числата няма противоречие, като се има предвид колко бързо набъбват партизанските редици с приближаването на съветската армия към границите на страната. Най-убедителни са данните, приведени от изследователя на партизанското движение Донко Дочев, който работи с документи и определя общия брой на партизаните на 9660[13]. Доста по-различни са данните на Българския антифашистки съюз, който през 2004 г. във връзка с 60-годишнината от 9 септември 1944 г. обявява, че в годините на войната в България е имало 30 хиляди партизани и участници в бойни групи, от които са били убити 9140 партизани; ятаците и помагачите са били 200 хиляди, от които са убити 20 хиляди. Пак по тези данни в България в този период са били арестувани и преминали през полицията 64 345 души, а през затворите и концлагерите – 31 259 души. Но съм длъжна да предупредя, че тези данни се градят върху самооценката на онези, които през десетилетията след 9 септември 1944 г. декларират, че са участвали в българската съпротива.

Във връзка с датата 9 септември 1944 г. си струва да спомена и за по-късната употреба на участието в съпротивата. В годините на социализма то се превръща в нещо не само престижно, а и изгодно, след като е създадена системата за материално подпомагане на участниците в съпротивата. Още през 1945 г. е учреден Съюз на партизаните, който през 1947 г. обсъжда възможността организацията

да се разрасне и да обедини всички участници в съпротивата. Тогава председател на Съюза на партизаните е Боян Българанов, а секретар Тодор Живков. На 27 октомври 1947 г. е учреден Съюз на борците против фашизма и капитализма (СБПФК), който постановява, че „*активен борец против фашизма и капитализма е лице, участвало (или подпомагало) в дейността на Българската комунистическа партия до 1945 г. и в съпротивителното движение в България главно през Втората световна война*". В следващите години обаче, минали под влиянието на „култа към личността" (в българския случай на Вълко Червенков), на СБПФК не се обръща особено внимание, тъй като надмощие имат „московските" комунисти. След Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г. и утвърждаването на Тодор Живков начело на БКП отново е обърнато внимание на СБПФК. По инициатива на Живков през юли 1959 г. е създаден Комитет на борците против фашизма и капитализма в България. На 30 септември 1959 г. е проведено специално съвещание на Секретариата на ЦК на БКП с първите секретари на окръжните комитети на БКП и председателите на комитетите на борците против фашизма и капитализма, което институционализира тази привилегирована група[14]. По решение на Политбюро от 14 август 1969 г. е издадено специално Постановление № 31 „*за по-нататъшно подобряване на материалното и социално-битовото положение на революционните кадри*"[15]. Създадени са четири категории активни борци, които имат различни материални и нематериални привилегии[16], каквато е практиката с антифашистите и във всички европейски страни. Този пример, който донякъде се родее с желанието да бъдат обезщетени поборниците след Освобождението на България и репресираните след 10 ноември 1989 г., показва как едно справедливо желание може да бъде опорочено.

Следващият дискусионен въпрос е за алтернативите, пред които е била изправена България в края на Втората световна война. С други думи – можеше ли тогава да не дойде Отечественият фронт, а заедно с него и комунистите на власт в България?

Моят отговор, а, предполагам, и на всеки сериозен историк е, че промяната е била неизбежна, тъй като е зависела от процеси, развиващи се далеч от българските граници. Защо? Промяната е наложена от хода на Втората световна война. В началото на 1941 г. става ясно, че България не може да остане неутрална, тъй като военните действия на Балканите изискват германските войски да минат през страната ни, разположена в центъра на полуострова. Тогава българските власти предпочитат да станат съюзник на Третия райх, а не техен противник и на 1 март 1941 г. премиерът проф. Богдан Филов подписва във Виена Тристранния пакт. По същия начин през лятото на 1944 г., когато съветското настъпление срещу вермахта достига Балканите, за България неутралитетът, обявен от правителството на Иван Багрянов на 26 август 1944 г. и потвърден от правителството на Константин Муравиев, се оказва невъзможен като спасителна политика, горе-долу по същите причини. В този случай обаче вариантът не е присъединяване към Антихитлеристката коалиция, защото няма такова предложение, а обявяване на война от страна на Съветския съюз на 5 септември[17] и преминаване на съветската армия през българска територия. Откъде идва разликата? Ами оттам, че водещите държави в Антихитлерист-

ката коалиция вече са се договорили за наказване на основните виновници за войната и на техните съюзници. А и сравнението с другите бивши съюзници на Третия райх показва, че на нито една друга страна от Тристранния пакт не е предложено съюзничество, а само възможността да участват в заключителните сражения срещу Третия райх. От тази възможност се възползва и българското правителство, но вече след 9 септември 1944 година.

В променената геополитическа позиция на България – от прогерманския лагер в просъветския, също има историческа предопределеност. И тя е функция на сраженията по фронтовете на Втората световна война. Ако победата над германския вермахт беше постигната от западните съюзници (нещо, на което горещо залагат поляците и полското емигрантско правителство в Лондон), вероятно би била възможна преориентацията ни от централноевропейска Германия към западноевропейска Великобритания и отвъдокеанските Съединени щати. Но сухопътната победа е непосилна за англо-американските войски, както показват епизодът с германското контранастъпление от декември 1944 г. при Ардените и отчаяното искане за съветска помощ. Единствено Червената армия има потенциала и мотивацията да разгроми непобедимия до 1942 г. вермахт. А военните победи пряко се отразяват върху политическите отношения в Антихитлеристката коалиция. Затова цяла Източна Европа, която преди войната е била „санитарен кордон" на Запада за предпазване от „болшевишката опасност", в края на войната става „сфера на влияние" на Съветския съюз.

Незаинтересоваността на западните съюзници от България е ярко демонстрирана при мисията на Стойчо Мошанов в Кайро[18]. Той е изпратен от правителствата на Иван Багрянов и Константин Муравиев – първият се опитва да направи поврат във външната ориентация на България, а вторият оглавява правителство на умерената опозиция, в което дори се опитва да включи представители на ОФ. Но мисията на Мошанов, която изглежда като шанс да се избегне навлизането на Съветската армия, не получава никаква подкрепа от англо-американците[19]. И може би не само защото те вече са се съгласили СССР да гарантира сигурността на европейските си граници (в Техеран в края на 1943 г.), а и защото не са забравили, че на 13 декември 1941 г. българският парламент с ръкопляскане е обявил война на Великобритания и САЩ.

Третият въпрос е за субекта на промяната. Днес е широко пропагандирана тезата, че в дълбоката промяна на 9 септември 1944 г. няма българско участие, а всичко е плод на волята на Съветския съюз. Както показах по-горе, зависимостта на ставащото в България от Съветския съюз е решаваща. Това обаче не означава, че няма българско участие и проявление на волята на българското общество или поне на част от него. В България съотношението на политическите сили е много по-различно например от това в Унгария или Румъния, защото при нас има организирано партизанско движение и то не от последните месеци на войната, а още от лятото на 1941 г. То е получило подкрепа от обществото, от хората, които въпреки реализирането на националния идеал с помощта на Третия райх, са били готови да се борят, да рискуват живота си, а много от тях и да се разделят с него в името на дълбоката промяна, свързана със Съветския съюз. И това се отнася не само до идеологически мотивираните комунисти, а и до многобройните селяни

ятаци, градските младежи идеалисти и представители на интелигенцията, найярък образ между които е поетът Никола Вапцаров.

Политическият субект на промяната е създаденият в средата на 1942 г. Отечествен фронт като коалиция от политически партии и групи[20]. Именно дейците на ОФ – на първо място военните, организират завземането на властта на 9 септември 1944 г., което дава основание да се говори, че в България е извършен поредният военен преврат. Но има и една съществена разлика, която не бива да се пренебрегва. Тя е в това, че през есента на 1944 г. събитията не започват с преврата в София, а той е само епизод при завземането на властта в страната от партизани, бойни групи и местни комитети на ОФ.

Убеждението, че властта след 9 септември принадлежи на ОФ, е разпространено сред повечето нови управляващи. Документални свидетелства за това дава кореспондентът на швейцарския вестник „Национал цайтунг" и на шведския „Свенска дагеблат" Волфганг Бретхолц, който през септември 1944 г. е в България. Бретхолц цитира думите на министър-председателя Кимон Георгиев, казани на 20 септември 1944 г.: *„Твърди се, че България възнамерява да въведе комунистически или съветски режим. Това е нагла лъжа! Единствената истина е, че желаем да изградим наистина демократичен режим, на който да сътрудничат всички прогресивни сили в страната. От факта, че Комунистическата партия участва в правителството, човек не бива да си вади никакви прибързани умозаключения. Който допуска, че България е комунистическа страна или ще стане такава, би следвало също да допусне, че Земеделската партия, социалдемократите или групата „Звено" са комунисти или биха могли да станат такива."*[21] Още по-категорична увереност в бъдещето декларира и вторият най-висш представител на „Звено" в правителството Дамян Велчев. През септември 1944 г. той страстно защитава новото правителство: *„Онова, за което цял живот съм се борил и за което винаги съм бил готов да умра, онова, за което бях прокуден от моето отечество, осъден на смърт и хвърлен в затвора, ще се осъществи в най-близко бъдеще. България ще бъде велика и силна, тя ще се обедини с Югославия, а двата славянски братски народа ще владеят целия Балкански полуостров – от Дунав до Егейско море и от Адриатика до Черно море*!"[22]. Оптимистично е настроен и земеделският лидер Никола Петков: *„Българският селянин ... е индивидуалист и по най-дълбоко убеждение демократ. В нашата страна няма голямо земевладение, земята е справедливо поделена сред онези, които наистина я обработват и които са свързани със своето малко парче земя. Те са го наследили от своите бащи и прадеди. Нашите селяни са най-добрата и най-сигурната гаранция срещу всеки опит на комунистите да обсебят властта."*[23]

Изказванията на водещите фигури в правителството на ОФ категорично демонстрират, че политическият субект, извършил промяната на 9 септември 1944 г., е ОФ като коалиция от политически партии. Несъмнено е също така, че ОФ е създаден по инициатива на комунистите, които играят водеща роля и в неговото развитие, но поне на 9 септември и първите месеци след него това не е толкова видимо.

Четвъртият въпрос е какво точно е станало на 9 септември 1944 година.

В дните преди 9 септември в различни акции се включват много хора и така събитията добиват общонационален характер. Същевременно ставащото се възприема от участващите и от засегнатите по коренно различен начин. Ще дам два примера.

Писателят Константин Константинов описва деня така: „*То беше някаква злокобна картина, видение на ново бедствие ... почти всеки човек имаше на петлицата си или в ръка червено цвете, по колите се вееха червени парцалчета – знаменца, втурваше се отнякъде нестройна колона от мъже, жени и младежи с червено знаме все с тия вдигнати юмруци, с викове „Смърт на фашизма!" и с фалшиви песни ... това бе една разюздана тълпа, повече настръхнала от злоба, отколкото щастлива... От месеци аз живея все с тази мисъл: какво бъдеще чака тоя народ с толкова вътрешна неустойчивост; с толкова къса памет; с такава изумителна първобитна липса на чувство не на човещина, не на милост, а дори на справедливост; и най-сетне с такива тъпи, недобросъвестни, злобни и дребни водачи – общественици, културтрегери, елита*"[24]. Докато литературният критик и комунист Борис Делчев пише в дневника си: „*Пред съветската легация непрекъсната манифестация. Появяват се първите части от партизанската армия. Зданието на легацията окичено с цветя. Към десет часа пристига с кола министърът на вътрешните работи Антон Югов. Министър – бивш тютюноработник. Засмяно, приятно изражение. Дали на младини (той и сега е много млад) този човек не е писал стихове? Има вид повече на поет, отколкото на политик. „Тази власт е ваша" – заявява той в своята импровизирана реч от колата. Глас от тълпата: „Въоръжавайте ни!" – „Правителството прави всичко възможно, за да въоръжи народа" – отвръща Югов. Навред лозунги за Отечествения фронт – спасител на България, за Червената армия, за нова Югославия. Тях повтаря и ораторът. Нестихващи одобрения. Гора от юмруци. Народът акламира армията. Побратимяване на дело*."[25] Както виждаме, описано е едно и също събитие, но изразните средства и чувствата, които предизвиква, са съвсем различни. Защо тогава да се изненадваме, че и днес оценките са противоположни?

Изкушавам се да цитирам още едни думи, казани през август 1944 г. от американския разузнавач Виктор Кордови, които могат да ни обяснят и някои от днешните опити непрекъснато да преразглеждаме миналото си: „*Българите са много интересни хора. Въпреки че са наясно за своята отговорност и вина, те търсят някаква причина, извинение или поне някой, който да бъде обвиняван вместо тях за провала им*."[26]

Все пак какво точно е станало на 9 септември 1944 г. и след него – въстание, преврат, поврат или революция? Ако анализираме събитията и документите от епохата, отговорът е, че в станалото тогава може да се намери по малко от всичко изброено: в страната има множество въстанически прояви, в столицата властта е овладяна чрез класически преврат, в съдбата на България се осъществява политически поврат, а през следващите години социално-икономическото развитие показва всички белези на дълбока обществена революция.

Няма как да оценим датата 9 септември 1944 г., ако не я погледнем и през призмата на последиците ѝ.

Ще започна с най-мрачното – ответната вълна на репресии, този път осъществени от победителите от новите ОФ власти срещу победените от управлението до 9 септември 1944 г. На първо място това са нерегламентираните актове на отмъщение и саморазправа. За хората, избити и унищожени в първите дни след 9 септември 1944 г., има твърде малко достоверни данни и документи. Процесът е много сложен – в него са включени ярки фигури от предишния режим, реагирали на промените със самоубийство като ген. Кочо Стоянов, полк. Славейко Василев, бившия външен министър Иван Попов, други – като Александър Цанков – напускат България, за да останат верни на съюзниците си от Третия райх и да създадат ново правителство във Виена, чиито военни части продължават сраженията с Антихитлеристката коалиция, трети бягат просто за да се спасят, а четвърти стават жертви на политическо или друго отмъщение. Няма методика, която да позволи да се изчислят тези жертви[27]. Във връзка с тези жертви може да се посочи мнението на последния изследовател на събитията около 9 септември 1944 г. Александър Везенков, автор на книгата „9 септември 1944 г."[28]. Според него: „*Със сигурност убитите през месеците непосредствено след 9 септември са над 4000 и вероятно под 7000, става дума за земите в днешните граници на България*"[29]. Съществуват и точни данни за репресираните непосредствено след 9 септември 1944 г., но те се отнасят до регламентираното възмездие, осъществено с гласуваната на 30 септември 1944 г. единодушно от правителството на Кимон Георгиев „Наредба-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвличане на България в световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея" и утвърдена с Указ 22 от 4 октомври 1944 година.

По разпоредбите на т.нар. Народен съд са осъдени българските министри от 1 януари 1941 до 9 септември 1944 г., народните представители от XXV ОНС, граждански и военни лица, свързани с управлението. С допълнение към Наредбата-закон са включени и регентите, царските съветници, виновниците за гоненията срещу евреите. Народният съд започва заседанията си на 19 декември 1944 г. и продължава до април 1945 г. Формирани са 4 специализирани и 64 областни съдебни състава. Съдени са 11 122 души, от които на смърт са осъдени 2730, други – на различни срокове затвор, а са оправдани 1516 души[30]. Но съм длъжна да направя и някои уточнения: изпълнените смъртни присъди са доста по-малко, тъй като различните състави са издавали повече от една присъда на един обвиняем, на смърт са осъдени и хора, които вече са били убити, или са издавани задочни смъртни присъди на хора, които са напуснали страната (напр. на Александър Цанков). И отново е добре да сравним регламентираните репресии със ставащото в другите европейски страни. В следвоенна Белгия са издадени 2940 смъртни присъди[31], във Франция 6763 колаборационисти са били осъдени на смърт[32], а около 10 хиляди са избити още преди да започне съдебното разследване[33]. В Италия в хода на възмездието и отмъщението са избити повече от 15 хиляди привърженици на фашизма[34], между които са и Бенито Мусолини и неговата любовница. В Квислингова Норвегия са съдени 55 хиляди членове на пронацистката партия и още 40 хиляди души, като 17 хиляди от тях са осъдени на различни срокове затвор[35]. В Унгария, която има подобна на нашата съдба в годините на войната, но не успява да организира въоръжено съпротивително дви-

жение, също е организиран „народен съд", който действа от 3 февруари 1945 до 1 април 1950 г. и разглежда 58 953 дела, в които са осъдени 26 286 обвиняеми, издадени са 476 смъртни присъди, а са изпълнени 189. Между осъдените на смърт са унгарските министър-председатели от военните години (Бела Имреди, Ласло Бардоши, Демьо Стояи) и ръководителите на администрацията при управлението на Ференц Салаши (водач на пронацистките нилашисти)[36].

Какво можем да кажем като цяло за периода, чието начало поставя 9 септември 1944 г., а краят му идва на 10 ноември 1989 г. В българската историография са добре разработени проблемите на социално-икономическите преобразувания, извършени в България през годините на „народната демокрация" (1944–1948), по-слабо – през годините на чистия сталинизъм (1948–1953) (може би и защото бяха най-неудобни за предишната епоха), но в годините на прехода бяха публикувани достатъчно изследвания, посветени на многообразните аспекти от българското развитие през дългите години на Живковото управление. Тези експертни публикации ми позволяват да направя по-обобщен извод за цялата епоха на държавния социализъм.

Първата и най-важна задача е да се посочи мястото на нашия социализъм в глобалния исторически процес. А тъй като професионалната ми квалификация е световната история и по-специално историята на Източна Европа, за мен няма съмнение, че държавният социализъм от съветски тип, който се налага в следвоенна България, е един от пътищата за ускорена модернизация. Модернизацията е задача, стояща пред целия източноевропейски регион, тъй като той посреща XX в. със значително икономическо изоставане от развитите страни. Затова всички държави от Източна Европа още преди войната търсят пътища за ускорение и ги намират в различните варианти на държавната намеса (етатизма). Модели за модернизация дават както развитите държави от Западна Европа и САЩ, така и Съветският съюз, източната сила, осъществила своята модернизация през първата половина на XX в. Този модел е описан от британския историк Ерих Хобсбом по следния начин: „*Съветският комунизъм на първо място става програма за трансформиране на изостаналите страни в развити. Концентрацията и ултрависоките темпове на икономическо развитие не остават без влияние дори и върху развития капиталистически свят в епохата, когато той изживява катастрофа и отчаяно търси пътища за възстановяване на икономическия си динамизъм. Този модел в още по-голяма степен отговаря на проблемите на страните от света извън Западна Европа и Северна Америка, повечето от които могат да разпознаят собствения си образ в аграрната изостаналост на Русия*."[38] Последното изречение обяснява защо така очертаният специфичен път за ускорение и модернизация се оказва подходящ за България (и за други страни от Източна Европа), която го изминава до превръщането си в индустриализирана и с широко развити социални структури държава.

Съветският модел на държавен „социализъм" дава истинска възможност за ускорение на Източна Европа след Втората световна война. Няма съмнение също така, че той не е избран, а е наложен по геополитически причини. Но е реализиран, затова ще очертая параметрите му най-общо.

Както показва и наименованието „социализъм", в тази обществена система основното внимание пада върху социалните структури. Защото едно управление може да има различни цели: да заложи само на икономическата ефективност, на търсенето на печалби и на обогатяване на ефективното малцинство, а може да се обърне и към големите социални общности, да потърси стимулите за икономическо развитие в подобреното положение на мнозинството за сметка на малцинството. В следвоенна България се налага вторият подход. Това съвсем не изключва използването на насилие – напротив, то се проявява в наказателните кампании, в „народния съд", в лагерите и дори в механизмите за налагане на идеологията. Но насилието, непримиримата борба между различните класи и съсловия характеризира всяка революция, а в този случай не бива да се подценява и влиянието на жестокостите и ужасите, съпровождали световната война, както и политическото насилие, особено в борбата срещу партизаните.

Истинският облик на държавния социализъм се определя не от насилието (каквото има във всяко общество, дори и в демократичното, както можем да се убедим днес), а от преобразуванието и съграждането. Промените още в първите няколко години са драстични, като най-ярката им характеристика е смяната на собствеността. Тогава в полза на държавата е иззета собствеността върху индустриалните и търговските предприятия, едрата градска собственост, а държавата на свой ред се нагърбва със задачата да организира производството и да създава благоприятни условия за живот и развитие на гражданите. Така се създава общество, в което на преден план е изведена социалната сигурност, даваща на всеки гражданин възможност за небогато, но сигурно съществуване, включващо работа, почивка, социални застраховки, безплатно образование, неплатено здравеопазване. За България особено важен е въпросът за земята, защото мнозинството българи тогава живеят в селата – в началото частната собственост върху земята се запазва, но през 50-те години къде доброволно, къде насила селяните са обединени в трудово-кооперативни земеделски стопанства. Този процес предизвиква съпротива, която някъде (напр. в Кулско) достигна до бунтове, но по-късно много селяни оценяват коопирането като освобождаване от непосилния труд „от тъмно до тъмно" и като шанс за модернизиране на дребното традиционно земеделие. А станалото със земята след 1989 г. само потвърждава предимствата на едрото организирано земеделие, защото България едва ли скоро ще достигне равнището на земеделско производство, постигнато през 1989 г., въпреки че тогава тази година се смяташе почти за катастрофална.

Ако погледнем постиженията от следвоенните години: изграждането на едро индустриално производство, модернизирането на селското стопанство, урбанизацията, осигуряването на обща грамотност, достъпното здравеопазване, доближаването на високите постижения на културата до редовия българин, изграждането на социалистическата социална държава – периодът на социализма трябва да се оцени като ускорена модернизация. В края на държавния социализъм всички източноевропейски държави вече са развити индустриални страни с висока социална защита на населението. Именно това им дава места в първите две десетки от годишните класации на ООН за човешко развитие. Не защото са много богати, а защото националният доход се разпределя по-равномерно и справедливо и с

по-голяма грижа за мнозинството. Днес вече имаме консуматорско общество, но за всеобща изненада то се оказа благоденствие за едни и бедствие за други.

Затова, когато се обръщаме за равносметка назад, към началото на българския държавен социализъм, везните се накланят повече не към безспорно негативното, а към силно отричаното през последните години позитивно за обикновените хора. Няма социална система, която да е само добра или само лоша, те винаги са смесени, но в нашия социализъм, началото на който е поставено на 9 септември 1944 г., доброто се оказва повече.

ЛИТЕРАТУРА

1 Цит. по: Д. Сирков, Н. Горненски, С. Петрова, Г. Баталски. Народът против фашизма 1939/1945. Исторически очерк за антифашистката борба на българския народ по време на Втората световна война. С., 1983, с. 182.

2 Архив на МВР, оп. 22, а.е. 125.

3 За неговата съдба има няколко книги, излезли във Великобритания и в България, ще посоча последната: *Знеполска, М.* Да се знае. Документален разказ за английския майор Франк Томпсън и неговите най-близки български бойни другари по времето на Втората световна война. С., Дизайн, Технологии, Мултимедия, 2012.

4 В разговор с унгарския посланик в София на 2 януари 1944 г. регентът принц Кирил обосновава създаването на жандармерията с това, че българската полиция не е в състояние да унищожи партизаните. – *Сирков, Д.,* Н. Горненски, С. Петрова, Г. Баталски. Цит. съч., с. 163.

5 България – своенравният съюзник на Третия райх. С., 1992, с. 302.

6 История на антифашистката борба в България. 1939–1944. Ред. кол. Кирил Василев, Димитър Сирков, Никифор Горненски, Славка Петрова. Т. 1 (септември 1939 – февруари 1943) и т. 2 (март 1943 – 9 септември 1944). С., 1976.

7 *Сирков, Д.,* Н. Горненски, С. Петрова, Г. Баталски. Народът против фашизма 1939/1945. Исторически очерк за антифашистката борба на българския народ по време на Втората световна война. С., 1983.

8 *Калонкин, М.,* Нешо Кабаджов. В името на живота. С., 2003.

9 Последните публикации по случая с Ястребино са: *Стоилов, В.* Защо и от кого бяха убити шестте ястребинчета. – 24 часа, 1 февруари 2013 г.; *Балева, М.*, Забравената трагедия в Ястребино. – Преса, 19 декември 2013 г.; Василев, К., Ястребинчетата са мъртви, ястребите са живи. – Дума, бр. 5, 8 януари 2014.

10 Още по-ужàсен е разказът на един от убийците – Васил Илиев: *„Жечка беше облечена с фланела, голф, туристически обувки и каскет. Беше ранена в корема. Аз и Симеон Енчев спорихме кой от двамата я е убил. Тогава Дончо стреля в тила ѝ и куршумът излезе през бузата и я разкъса. Симеон Енчев ѝ съблече пуловера, подпоручикът ризата. Дончо Пайдушев, Марин Драганов и аз гледахме съблечената до кръста партизанка. Тогава Марин събу обувките ѝ, издърпа голфа, а аз смъкнах кюлотите, които прибрах в сухарената си торба.”* Както и на Васил Георгиев Димитров: *„След като Марин Драгнев изнасили мъртвата партизанка, казах му: Марине, чакай да видя, като е била с толкова мъже, дали е в положение.” Наведох се над нея, изкарах си ножа и разпрах корема от лъжичката до костта между краката, отворих с ръце вътрешностите, извадих всичко и казах на Марин: „Мамицата ѝ... не е бременна.” – Радев, Н.* Истина без давност. Отрядът. – http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=482&WorkID=17368&Level=2

11 *Василев, Ор.* Въоръжената съпротива срещу фашизма в България 1923–1944. Очерки и документи. С., Изд. на БРП(к) и Нариздат, 1946. През 2003 г. БАС прави ново фототипно издание на книгата на Орлин Василев.

[12] Работническо дело, бр. 109, 20 май 1946 г.
[13] *Дочев, Д.* Партизаните. Мит и реалност. Пловдив, 2004.
[14] ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 391.
[15] ЦДА, ф. 1Б, оп. 35, а.е. 801, л. 3, 45–51.
[16] Привилегиите се състоят в: специална пенсия, наречена народна, надбавка към заплатата, предимство при назначаване на работа, при кандидатстване във ВУЗ; безплатно ползване на почивни станции; предимство за придобиване на жилище и за покупка на лек автомобил; безплатна карта за градския транспорт; безплатна карта за баня.
[17] Документите за обявяването на война на България от Съветския съюз и реакциите на правителството на Муравиев могат да се намерят в: Дипломатически архив на МВнР, оп. 1п, а.е. 138, л. 11, 33, 35.
[18] Тази мисия е описана от самия Стойчо Мошанов: *Мошанов, Ст.* Моята мисия в Кайро. С., 1991.
[19] За неангажираността на западните съюзници към България говори и позицията на Форин офис от 13 септември 1944 г.: *„1. На България практически се дава статут на съвоюваща и неопределен брой български дивизии ще вземат участие във войната против Германия под ръководството на съветското Върховно командване. 2. Силите на примирието се поставят под съветско върховно командване; изпълнението на примирието ще бъде в ръцете на контролна комисия, която, въпреки че е номинално съюзническа, на практика ще бъде руска; единствената съюзническа страна, която ще подписва, ще бъде руски генерал. Тъй като приехме тези съображения в случая с Румъния, безусловно ще трябва да направим същото и в случая с България*." – България – непризнатият противник..., с. 27.
[20] На развитието на ОФ е посветено ново цялостно изследване, в което е проследено и създаването на тази антифашистка организация: История на Отечествения фронт/съюз в България. С., УИ „Св. Климент Охридски", 2012, с. 11–46.
[21] *Бретхолц, В*. Видях сгромолясването им. С., Бъдеще и Тилиа, 1992, с. 62.
[22] Пак там, с. 64.
[23] Пак там, с. 62–63.
[24] http://www.eurochicago.com/2013/12/konstantin-konstantinov-za-9-ti/ Неиздадени спомени за 9-ти септември и за нахлуването на Червената армия, 19 декември 2013.
[25] *Делчев, Б.* Дневник. С., 1995, с. 22–23.
[26] България – своенравният съюзник... С. 259.
[27] Данните са най-различни и мотивирани най-вече от личната съдба на засегнатите. Ярък пример в това отношение дава следната книга: *Николов, Н. М.* Четиридесетте безотговорни дни 1944. С., 1995.
[28] *Везенков, А.* 9 септември 1944 г. Институт за близкото минало. Сиела, 2014.
[29] Александър Везенков, историк: „Най-шокиращо в скритата история е начинът, по който се говори за насилието." Интервю на Ирина Вагалинска. – Тема, № 10, 10–16 март 2014.
[30] Данните са от: Българските държавни институции 1879–1986. Съст. Веселин Методиев и Лъчезар Стоянов. С., 1987, с. 262–263.
[31] *Джуд, Т.* След войната. История на Европа след 1945 г. С., Сиела, Отворено общество, 2010, с. 58.
[32] Пак там, с. 59.
[33] Пак там, с. 54.
[34] Пак там, с. 55.
[35] Пак там, с. 58.
[36] История венгерской народной демократии 1944–1975. Будапешт, 1984, с. 19.
[37] *Hobsbawm, E.* Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914–1991. Abacus, 1994, p. 376.

100 ГОДИНИ БЪЛГАРСКО КИНО

„На всеки километър“, 1960–1970 г.

Златните години на нашия екран

Павел Писарев

***Павел Писарев** – доктор на социологическите науки. Работи в областта на социологията и политологията. Публикувал е статии и книги по проблемите на европейската културна интеграция, между които: „Еврокултурата", „Електронната култура", „Американският културен империализъм", „Подир изгубеното време (спомени)" и други.*

Ще отидеш в киното, това ми каза един ден в кабинета си Венелин Коцев. Каквото е в телевизията, това е и в киното, близки са. Киното е разсипано, трябва да се вдигне на крака. Освен това в киното работят писатели, режисьори, артисти, художници, критици, това е синтетично изкуство. Кината са три хиляди, пръснати са по цялата страна. Ще работиш с мене, с отдел „Изкуство и култура" на ЦК, с окръжните комитети на партията. В обединението работят 10 000 души. Тогава в кабинета му бяха Невена Коканова, Георги Калоянчев, Татяна Лолова по свои си театрални въпроси. И новината се разчу бързо. Работил съм във вестник, все пак пишех теоретични статии, после – в телевизия, а сега ще бъда в киното, от което нищо не разбирах. Първоначално малко се опъвах, но после се съгласих. Пък и ставах заместник-министър. Няма млад човек на 35 години, който да не иска да бъде министър. А и нито вестникът, нито телевизията бяха на баща ми. Каквото Партията реши – това е. Така беше тогава.

Филми по мое време не са спирани, но филми изрязвах. Това се случи така.

Бях на посещение в Рим при Марчело Данон, световен кинопродуцент, работещ с най-големи световни режисьори и артисти, български евреин от Пловдив. При него ме заведе Антон Дончев. (Данон към края на войната, есента на 1943 г., с едно магаре минава пътя Пловдив–Солун–Скопие–Тирана и се озовава в Рим. Когато в града влезли американските войски, го срещат в американска униформа на капитан.) С Данон работехме активно, той снимаше копродукции в България. Отнасяше се с мен добре. „Ти си крупен продуцент, казваше той, произвеждаш

20 филма за киното и 20 за телевизията и купуваш 200 филма годишно, имаш 3000 киносалона. Ти си един от големите продуценти и киномениджъри според критериите на Европа." Той живееше на „Виа Венето", най-представителната улица на Рим, в особняк, малък дворец. На соарето, което даде в чест на Антон Дончев, присъстваха седем министри и нашият посланик Борис Цветков. Влиянието на Данон сред политическия елит на Рим бе очевидно.

Една вечер Данон ме покани на вечеря и ме запозна с Фелини. Преди това гледахме новия му филм „Амаркорд". Това беше някъде през 1973 г. Според Данон, който не беше изцяло негов продуцент или разпространител, но имаше някакво отношение към филма, „Амаркорд" беше прекрасен и аз бях първият му чужд зрител. Любезни хора. Стоях като истукан пред великия режисьор, режисьора на века, а по-късно лауреат на „Оскар". Успях да кажа само, че в България сме гледали „Осем и половина", „Сладък живот", „Нощите на Кабирия", „Жулиета и духовете". Остана изненадан. Уж социалистическа страна, пък....

По време на вечерята Данон извади чекова книжка, попълни един чек и го подаде на Фелини. На другия ден отидох в ателието на Данон и какво да видя: Данон клекнал пред една монтажна маса, нарежда на монтажистката: „Махни това, залепи, върни отново да видя." Питам: „Какво правиш бе, Данон?" – „Не виждаш ли, съкращавам. Направил филм по-дълъг от два часа, кое кино може да го прожектира три-четири пъти на ден." „Кой бе?" – „Ами Фелини! Трябва да се съкрати с десетина минути." „Не видя ли, че платих моята част. Ако си го беше направил със свои пари, да бъде дълъг колкото си иска. Аз трябва да си върна парите, ти не съкращаваш ли?" –„Не, от мен държавата не иска пари, тя само дава", отвърнах му аз. „Затова сте на това дередже, такава ви е държавата", тросна се Данон.

Като се върнах, и аз започнах да кръцкам филмите, ама по други причини. Най напред пострада „Последно лято" на Христо Христов. Изрязахме сюрреалистичните картини от подводния свят на езерото, край което се развива историята на героя на Григор Вачков, както и някои кадри от обора, в който слепият герой на новелата на Радичков дои кравата. Научил за това, Александър Лилов ме повика на разговор. „Кое е произведението на изкуството, попита той, това, което е създал авторът, или това, което пускате вие на екрана? Какво пращате на фестивалите?" Хванах се за последния въпрос и казах, че на фестивалите изпращаме филмите в оригиналния им вид, а прокатната версия, както е по цял свят, е търговски вариант и той може да бъде и малко по-различен. Лилов не остана много доволен от моите витиевати обяснения.

Държавата имаше пари за огромно кинопроизводство, но други бяха нашите дертове. Кинематографията получаваше от държавния бюджет директно в своите банкови сметки милиони левове годишно. През 1978 г., когато напуснах, приходите достигнаха до 56 милиона, от които 2 милиона в долари – за заплати и хонорари, за филмопроизводство, за международна дейност, фестивали, строеж на кина и закупуване на филми, филмова лента, прожекционни апарати и снимачна техника. Приходите от продажбата на билети и филми отиваха в държавната хазна. Бюджетът ни беше с активно салдо. Държавата печелеше един милион лева, плюс платените данъци – общо два милиона лева.

Давахме и 250 хил. долара печалба от услуги и продажби на филми. Пари имаше, свободата беше ограничена. И въпреки това се създадоха филми шедьоври, написаха се великолепни романи, поставиха се магически пиеси, лееше се българска музика и песен народна и композиторска, в ателиетата художниците майсторяха картини.

Работехме под зоркото око на партията. Кой знае кога някой член на Политбюро ще гледа във вилата си филм, български или западен, или ще иде на театър и ядосан от жена си или напомпан от свой душеприказчик артист, режисьор, писател, ще съзре вражеска диверсия и ще вдигне скандал. Тано Цолов гледал филма на Людмил Кирков и Георги Мишев, който пуснахме под заглавието „Шапка на тояга". Извика ме и почна да се кара: „Ние, когато завършвахме гимназия, отивахме да се борим, бяхме партизани, какви са тези шапки на тояга?". „Колко души от вашата гимназия станаха партизани", питам другаря Тано Цолов и той ми казва с гордост: „седем момчета". „За тях правим по десетина филма годишно, а за другите сто души, завършили гимназията, също трябват филми." Това, разбира се, си го казах на акъла. Все пак извиках Георги Мишев и сменихме името на филма, стана „Момчето си отива". Класика, този филм и досега живее с великолепната игра на Невена Коканова и Филип Трифонов. Георги Мишев и Людмил Кирков сътвориха цяла епоха в киното, освен темата за миграцията, те разнищиха проблемите на живота на малкия човек от града и селото, честно и с обич към народа. Техните филми си бяха остра критика на обществото, на социализма и досега се гледат с наслада.

Как само се гледат тези филми, правени преди 35 години! Пречеха „отгоре", но никога не са ми пречили Александър Лилов, Станко Тодоров или Живко Живков, както и Добри Джуров, Иван Попов, Павел Матев или Людмила Живкова. Напротив, те помагаха, защитаваха творците. „Секирите" идваха от високо, от ограничени хора като Митко Григоров или Милко Балев, че и от самия Тодор Живков. Половината от скандалите предизвикваше самата интелигенция, творците сътворяваха и интриги. Аз ги разбирам, те генетично не харесваха друго, различно творчество. Борбата помежду им е безмилостно жестока, за място под слънцето, за да останат в историята. Често за слънце те вземат поредния министър, министър-председател, президент. Стефан Гецов не търпеше Ицко Финци, Въло Радев не обичаше Шаралиев, Бинка Желязкова, Георги Мишев и Людмил Кирков. „Това сте вие, другарю Живков", казали едни именити творци, за да натопят други, когато той гледал „Привързаният балон" на Бинка Желязкова. А там Гришата Вачков и другите вдигали на ръце едно магаре нагоре. Но Въло Радев беше голям творец, великодушен и търпеше различия. Все пак и него Тодор Павлов го гонеше за „Цар и генерал" и за „Най-дългата нощ". Но другите не бяха рицари като Въло Радев или Христо Христов. Забранени бяха „Животът си тече тихо" и „Басейнът" на Бинка Желязкова и Христо Ганев, „Прокурорът" на Шарланджиев, „Понеделник сутрин" на Христо Писков и Ирина Акташева, „Подводничари". Тези забрани дойдоха отгоре, от ЦК, от Митко Григоров и Тодор Живков. Това беше голяма травма за творците.

Мога много конкретно да разкажа кой режисьор, артист или писател, кого и какво е клепал, ама не бива да върша това. Те вече не са сред живите, няма

ги, за да ме опровергаят или за да се защитят. Да се оправят помежду си на оня свят, като не можаха на този.

Но нека разкажа за тези спрени филми по-подробно. След Девети септември, когато се национализира кинопроизводството и киноразпространението, заварват един игрален филм, на който снимките са започнали – „Калин Орелът". Той не е забранен, режисьорът Борис Борозанов преработва сценария и освободеният от Диарбекир български въстаник, като се връща в България, се среща с първите социалисти и преминава на тяхна страна. Направена е връзка между борбата за национално и социално освобождение. Една измишльотина, защото социализмът в България започва да се разпространява десет-петнадесет години по-късно. В случая този натиск за обслужване на идейните задачи на партията от киноизкуството е все пак пипане с меки ръкавици. Филмът излиза на екран и е приет с възторг от публиката и от критиката. Първият брутално спрян филм е „Животът си тече тихо" с работно заглавие „Партизани". Филмът, завършен през 1957 г., е на Христо Ганев, сценарист, партизанин от отряда „Чавдар", и на режисьорката Бинка Желязкова – активна антифашистка. Христо Ганев току-що се е върнал от Москва, където е завършил ВГИК, съветското киноучилище. Филмът разказва за живота на партизаните и политзатворниците антифашисти десетина години след победата. Едни са министри, други – генерали, партийни ръководители, вече бюрократизирали се, подредили живота си. Във филма има и един герой от Съпротивата с дървен крак, който не напредва в новото общество и като се изкачва до таванската стая, шумно тропа по стълбите. Филмът се гледа от партизаните от отряда „Чавдар" и те са възмутени. Авторите показват голямата разлика между идеал и действителност, а бившите антифашисти искат да бъдат представяни идеализирани, герои и велики, а не такива, каквито са станали – еснафи и бюрократи. На прожекцията избухва скандал, всички се нахвърлят срещу Христо Ганев и искат филмът да се преработи изцяло. За филма са информирали Тодор Живков, Добри Джуров, Веселин Андреев, Желязко Колев и други известни чавдарци. Никой не защитава Христо Ганев и Бинка Желязкова, а те не се съгласяват да променят нищо и казват на бойните си другари, че не разбират от изкуство. Филмът е забранен, защото зрителите не трябвало да гледат произведение, в което идеалите на загиналите не са осъществени, а някои от останалите живи бивши герои са се превърнали в службогонци. През същата година излиза на екран „На малкия остров" на Рангел Вълчанов, който също е приет на нож от партийното ръководство и критиката, защото във филма не е показана ръководната роля на партията в антифашистката борба.

Сега казват, че тези филми са били забранени, но не на всички съдбата е една и съща. Някои са само критикувани и след това спрени. Други са свалени от екран поради липса на зрители. Аз например съм гледал в кината „На малкия остров" и „Балонът", а когато станах шеф на киното, пуснах в кино „Славейков" в София и страната „Понеделник сутрин" на И. Акташева и Хр. Писков.

По това време секретар по идеологията и член на Политбюро бе Митко Григоров. Опознах го, когато работех в „Работническо дело", често го придружавах на партийни конференции из страната и чужбина. Той беше честен чо-

век, образован, юрист, но аскет, студен, твърд, догматик до крайност, суров моралист и фанатик. Партийно беше това, което на него му харесваше. По негова инициатива излезе постановление за антипартийния характер на редица филми. На киното бяха наложени схеми при трактовката на антифашисткаta тема – всичко трябваше да се героизира, партията да се издига като ръководител на борбата, няма колебания, страх, човешки мъки и лутания, всички да хванат пушките и по нареждане на партийните секретари и партизанските командири да разгромят фашизма.

За това е пострадал и филмът „Привързаният балон", който също е на антифашистка и военна тематика. В него народът бил показан като идейно неориентиран, политически примитивен.

От изкуството се изискваше да следва чрез картини партийните схеми и лозунги. Тодор Павлов не харесал филма на Въло Радев „Цар и генерал". Образът на цар Борис доминирал над образа на генерал Заимов. „Прокурорът" на Шарланджиев бе спрян, защото си е позволил да задълбае в проблема за налагането на милицията и прокуратурата над партията и т.н. През тези години аз бях в „Работническо дело", след това в Париж и като се върнах, започнах работа в телевизията.

Когато отидох в киното, бях далеч от тези киноразправии и скъсах с тази практика. За мене това беше относително лесно, защото не бях заангажиран с дотогавашните борби и взаимоотношения. В Париж гледах световни шедьоври и бях под влияние на друга атмосфера на духовния живот и на изкуствата. Но промените може би станаха възможни и защото до тогава аз не бях свързан с киното. Предишният генерален директор Христо Сантов беше завършил в Москва Сценарния факултет и имаше сложни лични отношения с колегите си. Те – талантливи, но не са началници, той – началник, но не е талантлив. Бях гледал всички заклеймени филми, харесвах ги и дадох път на изгонените от киното. Не съм питал никого, защото наивно смятах, че всичко е плод само на вътрешни борби и българска завист. И сигурно много скоро щях да бъда изгонен от киното.

По едно време в киното се завъртя голяма борба между младите режисьори, които бързо навлизаха в киното, и изгонените преди режисьори, които направиха нови филми, и то какви. Някои от тях ревнуваха, нарушаваше се изградената йерархия и те започнаха да злословят срещу мене и срещу колегите си пред Венелин Коцев, тогава секретар на ЦК на БКП по идеологията. Зачестиха критиките му към филмите на Бинка Желязкова и Христо Ганев, към Христо Христов, Борислав Шаралиев, към младите Георги Стоянов, Еди Захариев, към филмите на Георги Мишев и на Людмил Кирков. Венелин Коцев защити консервативната тенденция в киното, започна да ми прави забележки – този филм антипартиен, онзи плод на нездрави тенденции и други подобни. Веднъж ми се обади по телефона да спра снимките на филма „Наковалня или чук" за Георги Димитров с режисьор Христо Христов, защото сценарият не бил одобрен от него, т.е. от ЦК. Казах му, че няма такава практика. А истината беше, че друг режисьор от завист го беше посъветвал да постъпи така, като обвини Христо Христов, че не е правил сам филми и че се рискува много. Той, дебютантът, да прави филм за Димитров.

В тази обстановка Рангел Вълчанов предложи да заснеме филм по стар свой сценарий – „Лачените обувки на незнайния воин". Изплаших се, сценарият гениален –десет години преди Фелини открива нова ера в киното. Та аз ли ще го пусна, след като толкова време вече чака. Това направи след мене Никола Ненов и филмът днес е шедьовър.

Реших, че ако по-нататък така продължават нещата, или аз щях да си отида, или трябваше да се превърна в цербер и да спирам сценарии и готови филми. Отидох при Тодор Живков и се оплаках, казах му: „Др. Венелин Коцев се бърка в моята работа, ако толкова иска да се занимава с кино, да се върне генерален директор на киното, какъвто беше, пък аз ще стана секретар на ЦК." Тодор Живков се изуми, после се засмя: „Няма ли да ти е много?". Но после каза, че на Венелин Коцев му е дошло времето да си ходи. Изглежда, че е имало и други причини, защото след време го преместиха в Министерския съвет, а после го освободиха. Тогава избраха Александър Лилов за секретар по идеологията и аз си отдъхнах. Атмосферата започна бързо да се променя.

В киното се запознах с Николай Хайтов покрай филмите „Козият рог", на който режисьор беше Методи Андонов, а оператор Димо Коларов, „Мъжки времена" с режисьор Едуард Захариев, „Краят на песента" с режисьор Милен Николов и „Шарен свят" на режисьора Георги Дюлгеров. Има и други филми по Хайтов, но, както се вижда, всички са от класа. С него за пръв път се срещнахме в телевизията, започнаха сериите „Семейство Калинкови" по негови сценарии. „Стига с тези битови сцени, следващият сериал да показва нова България – наука, техника, електроника, курортите по морето" – казах аз, а той: „Всеки да си гледа работата, не учете писателите как да пишат." В киното не си позволявах да давам акъл, пуснах напред Павел Вежинов, Петър Караангов и Христо Христов, а аз наблюдавах отстрани. Да се оправят писатели, сценаристи, режисьори, кинокритици, те са си свои хора, от една черга. Не е лесно да спориш с Въло Радев, с Борислав Шаралиев или с Бинка Желязкова, които от никого нищо не приемат. „Съгласен съм", казвах на Бинка Желязкова още като отвореше вратата на кабинета ми. Тя правеше божествени филми, но беше много прецизна – снимаше бавно с по десетина дубъла, докато остане доволна. Харчеше много лента, в нарушение на всички правилници, не спазваше никакви срокове, гледаше си изкуството, а с реда и законите да се оправят началниците. Те да търсят пари и оправдание.

С Павел Вежинов започнах работа още от първия ден в киното. Венелин Коцев нареди той да бъде председател на художествения съвет – да одобрява сценариите, да пуска филмите, които съветът гледа на две ленти. Той беше неоспорим авторитет за мене и за всички кинодейци. Сам той автор на великолепни сценарии за прекрасни филми. Твърде скоро обаче започнаха конфликти. Когато приемахме филма на бай Захари Жандов „Птици долитат", Павел Вежинов не хареса една сцена, в която циганче целува българско момиченце. Детска целувка. По-късно не хареса филма „Мъже без работа" на режисьора Иван Терзиев и сценаристите Николай Никифоров и Боян Папазов и се наложи режисьорът да преснима половината филм. Разбрах, че Павел Вежинов проявява вкусовщина, ревност, не харесва нищо освен своето. Не допуска млади автори и режисьори, настроен е против другите в киното – Христо Ганев и Бинка Желязкова, Шара-

лиев, Валери Петров и Джеки Вагенщайн. Какво да правя? Той беше и в близки отношения с Венелин Коцев. Голям писател, но как ще работя с него?

Използвах смяната на Венелин Коцев с Александър Лилов, а и наближаващия 60-годишен юбилей на Павел Вежинов и предложих да му благодарим и да го изпратим с почести, нека си пише на свобода, да няма административни задължения. А и той гледаше на службата си като на тегоба, партийно задължение, което му губеше времето за писане и за игра на покер. Написа много скоро след това „Бариерата" – великолепната повест, която е може би най-доброто в българската психологическа фантастика. По нея Христо Христов направи изключителен филм. Поздравих го за юбилея и направихме седмица на филмите на Павел Вежинов в кино „Славейков".

В киното плащаха добре. Филмът „Козият рог" беше черно-бял и евтин, около 300 000 лева, но с рекорден брой зрители, около 5 милиона души, и продаден в 50 страни. По 0.22 лв. средно за билет, плюс приходи от продажбите в чужбина. Излизаше, че на Николай Хайтов и на Методи Андонов трябваше да изплатим невероятна премия. За лош късмет на нашите приятели точно по това време в киното имаше финансова ревизия, която беше констатирала този факт, и ревизорите ме помолиха да отида при финансовия министър Димитър Попов да го информирам. Дадоха ми написана справка и казаха, че такъв случай на премии няма в нито един сектор в цялата страна и че ще стане огромен скандал, който ще завърши със затвор за виновните. Отидох при министъра, готов да се съглася тази практика да се отмени, толкова бях наплашен от финансистите. Но възрастният министър каза: „А, не, като сме дали нещо, няма да го отменяме, но ще сложим граница, тази премия да не бъде по-голяма от четири пъти основния среден хонорар" – и отсече – „не повече от 20 000 лева премия." „Киното може да поеме тези разходи, каза министърът, вие сте на самоиздръжка, давате данъци, а и чиста печалба на държавата около 2 милиона лева, киното има 120 милиона зрители!" За „Козият рог" авторите получиха общо по около 50 хил. лева, сума за 3–4 добри апартамента по това време, без да дават или да осигуряват и един лев за производството на филма, а освен това през цялото време бяха и на заплата. Какво беше тогава, какво е сега!

Когато Хайтов и Андонов дойдоха да си получат премията, те очакваха по своето изчисление по старата методика да вземат всеки по близо 80 000 лева. Аз им обясних с тъжна физиономия, като на погребение, какво е положението сега – още по 20 хил. лева. Те пиха по едно кафе и по една кока-кола и Хайтов каза: „Това е най-скъпото кафе, което съм пил в живота си." Хайтов ме гледаше накриво чак до 10 ноември, след което големите събития изтриха всички стари кавги. Те вече изглеждаха дребнави.

В киното основното са режисьорите. Казват филмът на еди-кой си и споменават режисьора, а не сценариста. При слаб сценарий и добър режисьор става среден филм, при добър сценарий и силен режисьор голям филм, ако и двамата са талантливи – шедьовър. Аз заварих кино, в което вече имаше големи майстори. Въло Радев, Бинка Желязкова, Рангел Вълчанов, Борислав Шаралиев, Никола Корабов, Захари Жандов, Методи Андонов, Иван Андонов, Зако Хеския. Техните филми „Цар и генерал", „Крадецът на праскови" и „Чер-

ните ангели" на Въло Радев, „А бяхме млади" на Бинка Желязкова, „На малкия остров", „Първи урок", „Слънцето и сянката" на Рангел Вълчанов, „Тютюн" на Николай Корабов, „Сбогом, приятели" и „Рицар без броня" на Шаралиев и „Земя" на Захари Жандов, „Бялата стая" на Методи Андонов, „Осмият" на Зако Хеския бяха вече минали по екраните, бяха получили големи национални и международни награди. Това бяха творци с престиж и самочувствие. Не беше лесно да се работи с тях.

Но около тези имена имаше проблеми. Първо, някои от тях не се търпяха помежду си, което е разбираемо. Пенчо Славейков е наричал Иван Вазов фасулковец. При големите творци талантът е генетично оформен и те не приемат друга естетика. Второ, повечето от тях по разни поводи бяха критикувани от ЦК на БКП, като Ирина Акташева и Христо Писков за техния филм „Понеделник сутрин". Аз виждах пътя на българското кино в работата на тези майстори, трябваше да се облегна на тях, те бяха създателите на съвременното българско кино. Други нямаше. Но нужна бе и нова кохорта творци.

И така, появиха се Христо Христов, Людмил Стайков, Едуард Захариев, Людмил Кирков, Георги Дюлгеров, Георги Стоянов, Владо Икономов, Николай Волев, Иван Ничев, Иля Велчев, Маргарит Николов, Киран Коларов, Милен Гетов, Иванка Гръбчева, Мариана Евстатиева и други. Иванка Гръбчева и Мариана Евстатиева заедно и след Димитър Петков („Таралежите се раждат без бодли", „С деца на море" и „Фильо и Макензен", „Васко да Гама от село Рупча") са създатели на българското кино за деца. Дали детски, или и за възрастни, тези филми са великолепни и се гледат и досега. А Иванка Гръбчева отиде далече в киноизкуството, направи и големи филми, и телевизионни серии. Четох едно интервю на Иванка Гръбчева във в. „Сега". Не се отказа тя от своето време и от своето творчество. Достоен човек!

Повечето от младите създадоха първите си филми по това време, рискувахме, но това беше успешен риск. Всяка година по един нов филм. Дадохме им път, à да ви видим! Към утвърдената група сценаристи Христо Ганев, великия Валери Петров, Анжел Вагенщайн, Павел Вежинов, Богомил Райнов, Любен Станев, Свобода Бъчварова се присъедини нова и много талантлива смяна: Станко Стратиев, Георги Мишев, Георги Данаилов, Братя Мормареви, Никола Русев, Михаил Кирков, Боян Папазов, Атанас Ценев, Николай Никифоров, Никола Статков, братя Браневи и бих споменал Иван Дечев – той беше редактор, но има голяма роля в написването и създаването на най-добрите сценарии и филми, около 30 първокласни игрални филма, от „Момчето си отива", „Звезди в косите, сълзи в очите" до „Всичко е любов".

Голяма сполука за българското кино беше и Михаил Кирков – главен редактор на Киностудията. Всички филми са минали през него, сценарист, редактор, че и артист във филма „Десет дни неплатени". Заснеха се сложни филми, трудни от постановъчна гледна точка, скъпи, със сложна организация. Филмите „Осъдени души" на Въло Радев, „Сватбите на Йоан Асен" на Вили Цанков, „Графиня Вревская" и „Иван Кондарев" на Корабов, „Зарево над Драва" и „Бой последен" на Зако Хеския, „Наковалня или чук" на Христо Христов правят чест на българското кино, сложни продукции от холивудски мащаб.

Разви се филмопроизводството и в телевизията. Ще напомня само сериите със Стефан Данаилов и Григор Вачков „На всеки километър", „Записки по българските въстания" и „Капитан Петко войвода". Зрителите полудяха, улиците вечер опустяваха.

Голяма суматоха настана след смъртта на Апостол Карамитев – как да продължи филмът на Вили Цанков. Апостол до последния момент на своя живот излизаше от болницата, за да се снима. Спомням си, беше навършил 50 години. По този повод отидох в ЦК да поискам да го наградят с орден „Георги Димитров". Вместо юбилей стана погребение. Подсказах на Вили Цанков, че Коста Цонев може да изиграе останалото, като операторът го снима от ракурс, който да прикрива доколкото е възможно лицето му. Филмът беше приключен успешно и бе приет добре от зрителите.

Другите ми преки намеси в творческата работа са незначителни. Само Методи Андонов поиска разрешение да смени актрисата на „Козият рог" с Катя Паскалева. Вече беше заснел 300 метра с друга. Съгласих се, обяснявайки му, че това е въпрос от негова компетенция и той може да прави това, което смята за правилно. Изрязах и една сцена от „Сватбите на Йоан Асен" с Коста Цонев, който бе сниман чисто гол, като се къпе.

Киното е синтетично изкуство. Попълненията от нови млади кадри дойдоха във всички направления. Утвърдиха се нови млади кинокритици. След Александър Тихов, бай Яко Молхов, Александър Александров, Георги Стоянов-Бигор около списание „Филмови новини" се скупчиха Искра Димитрова, Дима Димова, Искра Божинова и Калина Стойновска. Тогава вестниците и списанията отделяха много място за критиката на филми, изложби, книги, театрални и оперни постановки. Сега това място е заето от реклами. А край сп. „Киноизкуство" на Емил Петров израснаха плеяда автори – Владимир Игнатовски, Олга Маркова, Тони Андрейков, Александър Грозев, Атанас Свиленов, Ивайло Знеполски, Иван Стефанов, Неделчо Милев, Вера Найденова, Григор Чернев. Те публикуваха и в списанието на Иван Стоянович „Български филми". Иван Стоянович беше знаменита фигура в киното. От древен български род, сам фин интелектуалец, говорещ чужди езици, той обикаляше света и пропагандираше успешно българското кино.

Ако подредя по научни степени, титли и рангове българските кинокритици, ще трябва да разбъркам тази поредица. Ами документалното кино – Юли Стоянов, Невена Тошева, Нюма Белогорски, Христо Ковачев, братята Обрешкови, Веселина Геринска, Адела Пеева. Мултфилмът – великите Тодор Динов и Доньо Донев и Стоян Дуков, Иван Веселинов, Зденка Дойчева, Слав Бакалов. А оператори – Димо Коларов, Атанас Тасев, Христо Тотев, Яцек Тодоров, Венец Димитров, Крум Крумов, Борислав Пунчев, Радослав Спасов, който, както много други оператори, продължи развитието си като режисьор, и още, и още. Голяма е ролята на художниците постановчици за разцвета на българския филм – на Мария Иванова, на Константин Джидров, на Богоя Сапунджиев.

За артистите, без които филм няма, те са десетки, стотици и широко известни на публиката, каквото и да напиша ще е недостатъчно. Те са кинобогини и богове –Катя Паскалева, Цветана Манева, Татяна Лолова, Стоянка Мутафова,

Виолета Гиндева, Стефан Данаилов, Григор Вачков, Георги Георгиев-Гец, Апостол Карамитев, Коста Цонев, Никола Анастасов, Георги Калоянчев, Антон Карастоянов. Нито мога да ги изброя, нито да ги подредя по заслуги, те всички са на върха. А монтажисти, звукооператори, директори на продукции, организатори и т.н. Всички знаем, че киното е колективен труд. Има филми, станали хубави само защото монтажът им е динамичен.

Докато беше жива Людмила Живкова, забрани нямаше. До такава степен атмосферата се промени, че Вили Цанков си позволи, без да пита никого, да създаде вкъщи домашен театър и постави няколко пиеси в хола си, за двадесетина зрители. Лично канеше зрителите си и една вечер аз и Цвети бяхме на театър у тях заедно с члена на Политбюро и секретар по идеологията Александър Лилов и съпругата му Ани, професор по немски език и литература. Театър без директор и партиен секретар, без утвърден от властта репертоар. Вили – юнкер във Военното училище на Негово царско величество и режисьор на пиеси и филми: „Игрек 17", „Демонът на империята", „Сватбите на Йоан Асен", „Буна", можеше да си позволи това. Той вече беше веднъж гонен от Бургаския театър. Зад гърба на Лилов ГК на БКП и МВР извикаха артистите – членове на партията, а Дикин, заместник-кмет на София, извика Вили Цанков и след това театърът прекрати своите представления. Но скандал не стана. Бояха се, кой смееше да се бърка в работата на Комитета за култура, да затруднява влиянието на партията, т.е. на Живков, сред интелигенцията, макар забраната да идваше пряко от него. Вили Цанков не беше от любимците му.

Имаше един ген. Гърков – зам.-началник на Главното политическо управление, който ме извика и поиска да спрем един филм – „Последният ерген". Комедия на Володя Янчев, в която Гец играеше ролята на капитан, директор на военен музей, който, за да ожени приятеля си заклет ерген (Тодор Колев), изважда от музея топ да го гърми, да разбие спокойствието му на стар ерген. Окарикатурили сме били армията. Информирах за това Лилов, попитах дали да спирам филма. И другарят генерал Гърков, партизанин и заслужил военен, изхвърча чак до Варшава – военен аташе, без да знае може би коя е причината за този му кариерен възход. Така беше – какво да си кривя душата. Работех под чадър. Под чадъра на всестранно развитата личност и всеобщото естетическо възпитание, чадъра на Асамблеята „Знаме на мира" – Единство, Творчество, Красота!

Голяма роля в киното играеше Варненският кинофестивал. Там в специална фестивална зала за 10 000 зрители, на огромен екран се прожектираха всички филми, някои от които получаваха награди. Присъстваха творческите колективи, около 100 чужди гости и кинокритици, режисьори и артисти от Съветския съюз и от всички социалистически страни, от Франция, Италия, Германия, от други световни фестивали. Иска ми се да отбележа, че гости на фестивала бяха и членове на Политбюро – Тодор Живков и Александър Лилов, идваха Павел Матев и Людмила Живкова, представители на местното варненско партийно ръководство. До късно имаше прожекции, дискусии, приеми. Кинофестивалът продължаваше една седмица и се връщахме с доста наградени филми, което беше повод за гордост години наред. Филмите тръгваха по други световни фес-

тивали. На този фестивал идваше цветът на българската, съветската и западната киноинтелигенция. Беше празник за душата.

През моя период на управление на киното художественотворческата интелигенция пое глътка въздух, свободата е питателна среда за творчеството. Назначих изгонени от театрите и киното режисьори – Вили Цанков, Бинка Желязкова и Христо Ганев, които имаха забрана да работят, започнаха снимки. Възроди се за работа и Анжел Вагенщайн. Любен Гройс, Цветана Манева и Явор Милушев бяха поканени от провинцията, а след тях и Леон Даниел и Коко Азарян. Дико Фучеджиев пое Народния театър, Кольо Георгиев стана директор на театър „София", върна се Рангел Вълчанов от Прага. В киното дойде големият български поет Коцето Павлов, който направи заедно с режисьора Шарланджиев филма „Спомен за близначката" и филмите „Чуй петела", „Селцето", „Масово чудо" и още, и още. Издаде стихосбирка. Събуди се за живот след десетгодишен тормоз и забрани. Коцето Павлов е най-добрият съвременен български модернистичен поет според Анна Ахматова. Той е наистина такъв.

А според мене защо това да не е Петър Караангов, аз обичам тиха, нежна, красива, образна поезия. За умни, дълбоки мисли има философия, за силни фрази – политика. Въпрос на вкус, но мене никой не ме пита. Освен това в изкуството едва ли има най- и по-. Не е ставало дума тези назначения да се съгласуват, обсъждат, да се поставят условия на кандидатите, това всичко говори за дълбока промяна на атмосферата.

В киното аз бях на политическата теглилка, да браня равновесието, да се пазим отгоре от ЦК и отдолу и отвътре от острите междуличностни борби на творците. Художествените въпроси на киното ги решаваше Петър Караангов, един от най-добрите съвременни поети, лиричен, човек колкото мек, толкова и твърд, с тънък вкус, благороден и безукорно честен. Той даваше път на филмите, работеше с творческите колективи, които имаха големи права и бяха истинската кинолаборатория, одобряваше сценариите и творческите състави.

А Иван Попйорданов организираше филмопроизводството. Цял завод за производството на 20–25 игрални и 20–25 телевизионни филма. Декори, реквизит, транспорт, монтаж, филмови експедиции в страната, работа с около 200–300 души годишно на хонорар – артисти, писатели, оператори, режисьори, всеки един от които се взема за гениален. И още хиляда души в Киноцентъра. Иван Попйорданов майсторски се справяше със задачите си и господстваше над този хаос с професионализма си на киноинженер, завършил в Прага, с финес и артистична култура. Заварих го веднъж скочил върху бюрото си и крещи на един по-луд и от него режисьор за огромния преразход на лента. Обичаха го кинаджиите.

Голяма роля в киното играеше Съюзът на филмовите дейци, на който тартори бяха режисьорът Христо Христов, кинокритикът Емил Петров и Вечната Амбър на киното – бай Захари Жандов, аристократ и артист от класа, помагаше много. Бай Захари е режисьор на първия български филм, показан в Кан, „Земя", завел Гинка Станчева, облечена в народна носия, да се поклони след прожекцията. Създал е и филмите „Шибил", „Тревога", „Септемврийци", „Боянският майстор", „Птици долитат" и други. От него останаха много доку-

ментални филми – „Един ден в София", „Хора сред облаците", той е заснел, и най-важното запазил, филм за погребението на цар Борис. Той беше планинар, скиор, танцьор, бонвиван. Когато работех в телевизията и в киното, бяха още живи първите българи кинотворци – Васил Гендов и Жана Гендова, те получиха званието заслужил артист, Васил Холиолчев, Васил Бакърджиев, Александър Вазов, бащата на Януш Вазов, Иван Фичев и други.

Изостанала била България. Глупости. България има богат киноархив още от времето на Балканската война. Заснет е документален филм „Балканската война" през декември 1912 г. В историята на киното тя е сред първите двадесет страни в света по време на първа прожекция, на първи кинокадри, на киносалон и заснемане на филм.

Първата кинопрожекция в България става в края деветдесетте години на пò миналия век в Русе, две години след прожекцията на Люмиер в Париж. Ходихме с Христо Христов и поставихме паметна плоча там, където е станало събитието. В хола на една чорбаджийска къща.

Веднага започват прожекции първо в една палатка, а постепенно това дело се разширява в страната – в началото от чужденци, а после от българи. Първите кина в София „Модерен театър" и „Одеон" са от началото на XX век. Творческо-професионалният съюз на кинодейците е създаден през 30-те години на миналия век. Преди това има съюзи на кинооператори, на собственици на кина, на филморазпространители. Към средата на 30-те години в читалищата на всички градове и по-големи села вече са се прожектирали филми – първо неми, после звукови. През миналия век излизат и първите киносписания в България. Такава дейност в Европа и в света няма навсякъде. Създава се държавна киноорганизация „Българско фото" с поделение в армията.

България се превърна в напреднала държава по филмопроизводство и киноразпространение. 25 игрални филма, 20 серии за телевизия, 15 анимационни филма и около 350 късометражни, 3000 кинотеатъра, кинорепертоар от 180 филма годишно, участие в 50 кинофестивала и седмици на българското кино, специален Кинофакултет за висше образование. Израсна плеяда от талантливи кинорежисьори, киноартисти, сценаристи и оператори. Имаше българска киношкола, която бе световно призната. Излязоха десетина книги за българското кино в Германия, Франция, Италия, Русия и много други страни. Професор Георги Дюлгеров пише, че е чул един английски кинокритик да говори за „тихото българско киночудо", на което Дюлгеров е един от авторите.

Инженер Стефан Стефанов модернизира кинотехниката, а Марко Марков осигуряваше милионите долари за техника, за да функционира киносистемата и да се развиваме по световен образец. Да, имаше самоцензура и идеен надзор, но имаше и пари. Сега е обратното – няма пари и има пълна свобода, но и филмите са пет пъти по-малко оттогава. След 20 години бедност киното живна малко. Дано това да продължи и занапред. Добре че са Иван Павлов и Георги Стоянов, които подпомогнаха този процес.

Колко бяхме напреднали в киното личеше от това, че ни търсеха и за копродукции. Жак Шарие, бивш съпруг на Бриджит Бардо, дойде у нас като продуцент да прави филм за Алиенде – „Над Сантяго вали", и доведе Елвио Сото

за режисьор и Биби Андерсен, Жан-Луи Трентинян, Ани Жирардо, Лоран Терзиев. Филми снимаха Данон, Кони Волф – „Звезди", който взе награда в Кан, Николай Машченко снима за телевизията „Пътят към София" по Стефан Дичев, Николай Корабов – „Юлия Вревская" с Людмила Савелиева, Юрий Озеров – „Войници на свободата", и много други.

Около филма на Юрий Озеров станаха големи разправии. В него се разказваше за Втората световна война и за Съпротивата. Героите на филма бяха Сталин, Брежнев, Тито, Димитров, Живков, Кадар, Чаушеску и други исторически величия с тяхната роля във Втората световна война. Като гледахме филма в Москва с Иван Попйорданов и генерал Атанас Семерджиев, който беше военен и политически консултант от българска страна, изтръпнахме. Живков не издържаше на фона на измишльотините за Чаушеску, който сам писал сценария за себе си и се изкарал велик. А и ролята на цар Борис доминираше в българската част. Ако се представехме в ЦК с този филм, отрязваха ни главите. Още повече че подмазвачите щяха да опяват: „Другарю Живков, вашата роля е принизена" и т.н., „как Писарев е допуснал тази работа?". Възразихме на Мосфилм и в София се изсипа цяла делегация начело с Шауро, завеждащия отдел „Култура" на ЦК на КПСС, нивото високо – от лъв нагоре. Българската делегация в преговорите беше начело с Александър Лилов.

Преговаряхме в една малка вила на Генералния щаб. Ние уплашени, че руснаците ще държат на филма такъв, какъвто е, а руснаците, че ние ще сме упорити и ще настояваме за поправки. Но накрая с облекчение заедно решихме нашата част да се преснима по наш сценарий и от нас. За да намалим напрежението, ние, кинаджиите, отидохме да си пийнем в бара на хотел „София". Там Иван Попйорданов, на когото му пукаше жилетката, започна една препирня със сценариста Оскар Курганов и режисьора Юрий Озеров на историческа тема. Той – „Защо ни преправяте историята?", те – „Вие не си знаете историята, цар Борис не е отрицателна фигура, документите са у нас, чели сме ги". Бяхме в сладкарницата на хотела, отсреща се виждаше паметникът – руският император на кон. Оскар Курганов посочи паметника и каза: „Ако си знаете историята, ще сложите на коня цар Борис, той не е отрицателна фигура поне по отношение на Русия. Установил е дипломатически отношения през трийсетте години, не е изпратил войска на Източния фронт, спорил е по този въпрос с Хитлер." Цар Борис е източноправославен, кръстник му е руският император. Той не е забранил изучаването на руски език даже по време на войната, не е изпратил българските евреи в немските газови камери. Но не може да се забравят проявите на този германец – потушаването на Септемврийското въстание 1923 г., убийствата през 1925 г. и фашистката диктатура, установена в продължение на двадесет години, затворите и побоищата, концлагерите и антиеврейските погроми, участието в Тристранния пакт и обявяването на война на САЩ и Англия. „Като документите са у вас, защо не ни ги върнете?" – каза Иван Попйорданов. „Стига сте се препирали, дайте да пием по още едно. И българската част да се преснима" – казах аз. Руснаците се съгласиха. След това генерал Семерджиев изкара цяла армия войници на Витоша да играят фашисти и партизани и стана едно сражение, каквото нашата Съпротива не познава. И този вариант срещна

неодобрение. На мене вече ми писна и отидох при поета Димитър Методиев, сътрудник на Тодор Живков. „Митко, какво искате бе, във филма др. Живков е барабар Петко с мъжете, заедно със Сталин, Рузвелт и Чърчил, с Георги Димитров. Нашата Съпротива е изравнена по мащаби с Титовата, с въстанията във Варшава и Словакия." Крещях като малоумен. Какво е правил Митко Методиев не знам, но филмът тръгна по екраните, а режисьорът Озеров получи писмо от Тодор Живков, към което той бе приложил копие от автобиографията си, написана в края на 1944 г., когато го избират в ГК на БРП(к). От нея личи, че той е районен, а не национален партиен функционер до Девети септември. „Защо ми праща това?", пита ме Озеров. „Ами оставя за историята свидетелство, че е скромен, че измишльотините за неговата грандиозна роля в Съпротивата са твое дело."

Всичките интриги ги правеше Милко Балев. Той гледа филма и той подкокоросваше Тодор Живков, че не е изобразен героично на фона на Тито и Чаушеску. А това му беше на него болното място – манията за величие. В началото аз не се познавах с Милко Балев. Когато отивах на среща с Тодор Живков в ЦК, Милко Балев винаги ме причакваше пред вратата на кабинета на шефа си. Той като негов дългогодишен сътрудник работеше в една малка стая до първия секретар. Очевидно Милко Балев следеше дневния ред на работния ден на генералния секретар. На излизане ме чакаше и канеше при себе си в стая, отрупана с книги, и внимателно ме подпитваше какво е казал Тодор Живков, за какво ме е извикал и т.н. Аз бях дискретен, разбрах неговите игри – подпитва посетителите на важния кабинет, ориентира се в нещата и после се нагажда към тях. Докладва в духа на това, което е научил от посетителите. Аз обаче не го осведомявах. Освен това той имаше свои агенти в киноцентъра, които аз, като ги установих, ги уволних. Така започна войната между мен и Балев. Спечелих си много силен враг, той после стана шеф на кабинета, а и член на Политбюро.

Или друг интересен случай в киното. Тръгна по екраните, понесен от зрителския възторг, „Козият рог" на Николай Хайтов и Методи Андонов. И в Пловдив на един фестивал на документалното кино ме питат как да се казва голямата награда и аз подхвърлих „Златното драже". Дража Вълчева ме извика да ми се сърди, че си правя майтап с нея, и изведнъж изтърси: „Какъв е този филм „Козият рог", много жестоки сме ние, българите, в него." Така беше, за филмите всеки даваше акъл, като във футбола. Аз обаче се стреснах. В провинцията Дража Вълчева да дава оценки за филми, значи е чула нещо в София и според мен не от къде да е, а от Политбюро, и не от кого да е, а от Тодор Живков. Иначе не би посмяла, тя, с акъла на пионерска ръководителка, да се произнася за филми. Зачаках, затаих се. И наистина един път Тодор Живков казва: „Не сме ли ние, българите, много жестоки в този филм?". Събрах кураж и отговорих: „А-а, другарю Живков, това е хайдутството, то наистина е било за отмъщение." Работата приключи леко. Живков не хареса филма заради Методи Андонов. Имали са някакви конфликти.

По-трудно беше с филма на Христо Христов „Последно лято" – с неговите сюрреалистични сцени. Един ден ми позвъни секретарката на Тодор Живков Горинова: „Писарев, др. Живков моли в 11 часа да дойдете в ЦК." Какво ще ме

моли, аз само чакам да ме повика за нещо. Влизам в кабинета, сядам на дивана, а той на стол с облегалка. Горинова поднася кафе, а той започва: „Как е, как е киното?". Аз съм напрегнат, чакам да каже за какво ме вика. „Какъв е този филм бе, Писарев – „Последно лято" на Христо Христов?" „А-а-а, другарю Живков, казвам му, това е филм-притча." Хареса му много думата притча, повтори я няколко пъти, притча, притча, филм-притча. „Кажи на Борис Велчев, че е филм-притча, и аз ще му кажа да се успокои." Разбрах, че в Политбюро е имало разправия за филма и че ми се клатят краката.

Така беше, докато не ме преместиха да отговарям за театрите и сценичните изкуства. Писна им на началниците от мене и от киното, да ги поставяме на изпитание и да предизвикваме между тях конфликт. Те смятаха, че като марксисти разбират от всичко, че като са ръководители, ръководят всичко – и душите на поетите, на писателите, на художниците, на режисьорите, на артистите. Ама повечето от тях не бяха марксисти, всичко, което знаеха, беше по краткия курс на ВКП(б), а за ръководители се обявяваха един друг.

Аз усещах, че над мен надвисват тъмни облаци. Събрах ръководството на Кинематографията, казах им за критиките, които се носят по адрес на филмите, и им напомних да си опичат акъла, защото ще вземат да ни накажат и всеки отива там, откъдето е дошъл – едни по селата или в провинцията, други – на низова работа, а аз – обратно в Париж. Ако не беше Людмила Живкова и Александър Лилов, щяха да ме отстранят още тогава. Произход, либерален, класово-партиен подход и т.н. – кусури достатъчно.

На Тодор Живков му прожектираха всички български филми във вилата му в Бояна, обикновено в компанията на Георги Джагаров, Ангел Балевски и Пантелей Зарев. Един български и един съветски. Западни филми той не гледаше. Към Политбюро имаше кинооператор. Веднъж Живков поиска филма на Франсис Копола „Кръстникът". В Студентското градче беше станало масово убийство и убиецът – лудо момче, признал, че подражава на Ал Пачино, героя от този филм. Успях да наредя от филма да махнат най-кървавите сцени, хвърлянето на отрязаната конска глава в леглото на героя, няколко разстрела и други ужаси, и пратих филма в Бояна. Оттам нищо, размина ми се. Операторът ми казваше какви реплики е имало по време на прожекциите на българските филми и аз се ориентирах в обстановката.

Някъде към май 1972 г., когато беше готов филмът на Христо Христов за Георги Димитров по случай 90-годишнината от рождението му, Тодор Живков дойде в Киноцентъра, за да го гледа още на две ленти. Поздрави режисьора за успеха и каза уж на шега: „Ако си обръснеш и брадата, цена няма да имаш, може и за председател на Съюза на кинематографистите да те изберем." Не помня Христо обръсна ли се, но смени на този пост големия кинотворец и създател на българската анимация Тодор Динов, който отдавна искаше да се махне от тази тегоба, за да си гледа изкуството. Но филмът не беше пуснат на екран през юни, когато беше годишнината. Получих нареждане от отдела на ЦК. Нямах никакво обяснение, освен че идваше лято, и ако го пуснехме, нямаше да събере нужния брой зрители, щяхме да го изхабим. По-добре това да стане есента, някъде в началото на октомври. Но не беше тази причината.

Срещите с Тодор Живков зачестиха. Всъщност аз получих пряк достъп до него, когато ме преместиха в киното. Поисках среща и той ме прие още същия ден. „О-о-о, каза той, реши се да дойдеш, досега ме изобикаляше." Каза ми, че киното е много важно. Било синтетично изкуство – писатели, артисти, режисьори, кинокритици, оператори и технически персонал, големи международни контакти и сто милиона зрители годишно. Но е разбито, че на хората трябва да се вдъхне вяра, да им се даде простор за работа, че са талантливи, но бамбашка – ни се водят, ни се карат. Че никой досега не е могъл да им надвие, че трябва да се сплотят в процеса на работата, че това с българи ставало най-вече на софра, че трябва да направя тържествени фестивалите с много награди, ядене и пиене. Изкуството се нуждаело от келепир още от времето на фараоните. Той щял да идва да се среща с нас, да съм пращал големи делегации в чужбина на фестивали и седмици на българското кино. В кварталите на всеки град и във всяко село имало кино и прожекциите са по-важни от събранията, защото там хората ходели сами и си плащали билетчето, а на събранията ги водели под строй. „Сега произвеждаме десетина филма, ще започнеш да ги увеличаваш годишно с по още два. Обадѝ се на Павел Матев да ви увеличи двойно парите за обеди, вечери и командировки." И накрая каза: „С киното ще се занимаваме само аз и ти. Никого няма да слушаш, като имаш проблеми, ще идваш при мене."

Не след дълго Тодор Живков ни покани на вечеря – Ангел Балевски, Пантелей Зарев, Георги Джагаров, Стефан Гецов и мен. Каза, че ни събира по повод предстоящата международна конференция, посветена на годишнината на Георги Димитров, на която ще присъстват партийни величия и учени и творци от страната и чужбина. Искал да си свери часовника по повод на оценката за Димитров и да се консултира за това, което ще говори пред международната конференция. Каза, че Димитров е голяма фигура, че минават вече деветдесет години от рождението му и покрай големите му заслуги трябва вече да се оценят и някои грешки. И започна от Септемврийското въстание, от сталинизма, от убийствата на дейци на международното комунистическо движение и на българи в СССР, от убийството на Никола Петков и обесването на Трайчо Костов, от отдаването на Пиринския край и Македония на Тито. Заслугите на Георги Димитров като сгратник на Димитър Благоев за болшевизирането на партията, защитата му на Лайпцигския процес, мястото му като генерален секретар на Коминтерна, антифашистката борба, ролята му за организиране на българската и европейската съпротива против Хитлеровия фашизъм по време на войната, теорията му за народната демокрация, Петият конгрес на партията 1948 г. са толкова значителни, че името и делото на Георги Димитров ще издържат и някои негативни оценки.

Ние всичките слушахме с наведени глави, аз мислех не толкова за Георги Димитров, колкото за филма, очевидно затова бях поканен да присъствам на срещата. Създаде се тежка атмосфера, явно всички бяхме шокирани и потиснати, а и уплашени. Само Стефан Гецов се надигна, стана прав, надвеси се над Тодор Живков и като Георги Димитров на Лайпцигския процес против Гьоринг размаха пръст и с гробовен глас, почти имитирайки Димитров, решително възрази: „Не бива да се прави това, не ние, българите, трябва да сме инициатори,

от Георги Димитров нищо няма да остане, ако се кажат тия работи, а и Вие ще поемете голям грях, партията и българите няма да Ви го простят, другарю Живков." Стефан Гецов беше или пийнал набързо, или защитаваше филма, който току-що беше сътворил с талант и сърце и се беше вживял, взел се беше за Георги Димитров, не мога да преценя. Откъде събра тоя кураж, не знам. Но зачервен, той беше вън от нормалното поведение и чинопочитанието, което винаги спазвахме пред Тодор Живков. Тодор Живков се сви, вдигна ръце пред лицето си, като да се защити, и започна: „Чакай бе, Стефане, чакай бе, аз само се съветвам с вас, няма бе, няма такава оценка на ЦК, аз само се консултирам." Тодор Живков веднага смени темата на вечерята, за да разведри атмосферата, но тя вече беше развалена.

Международната конференция мина и замина, Тодор Живков си прочете обичайното хвалебствено слово пред международната публика и българската знат, а филмът се пусна есента на екран. Само че предложението, което направихме до отдела на ЦК – на авторите на филма Христо Христов и Стефан Гецов да се даде орден „Георги Димитров", не видя бял свят. А скоро след това и Стефан Гецов изчезна от ловната дружинка и приятелския кръг на Тодор Живков. Използвано бе едно пиянско изстъпление на артиста. След 15 години в условията на перестройката от абревиатурата на Комсомола по предложение на Тодор Живков, направено на пленум на ЦК на БКП, падна думата „Димитровски". А след това и самият Комсомол изчезна заедно със социализма и с Тодор Живков в небитието и се пренесоха в историята.

Христо Друмев и Жана Моллова, които ръководеха външнотърговската кантора на киното, и Капка Пеева, която завеждаше международните връзки, продаваха българските филми много успешно, а и ги изпращаха на десетки световни фестивали и седмици на българското кино. Български филми бяха прожектирани и награждавани на най-престижните фестивали в Кан, Берлин, Москва, Карлови Вари, Чикаго, Сан Франциско, Сан Ремо, Оберхаузен, Локарно, Лайпциг, Сан Себастиян, Делхи, Солун и други, десетки кинофестивали по света. Жана Моллова имаше големи връзки на Запад, тя си беше истинска дама, владееше испански и италиански език, а Христо Друмев – изискан джентълмен с френски, немски и английски език. Канеше го Кисинджър да играят бридж. Тук, в България, идва уж да се снима, а то излезе, че за да играе бридж с Христо Друмев, знаменитият египетски и световен киноартист Омар Шариф. В този спорт нашият Христо е световен първенец. Христо Друмев като истински европеец не позволи да се заличи образът на Людмила Живкова от великолепно пано на стената в зала № 7 с образите на всички български будители, изографисано от големия художник Христо Стефанов. Христо Друмев, като Патриарха, не даде да се бутне храмът – НДК, който и до днес е културен център на столицата.

Христо Друмев организира в Кан, когато беше нашата прожекция на филма на Бинка Желязкова „Последната дума", голям прием в казиното за 1000 гости, начело с директора на фестивала г-н Беси и всички световни знаменитости. Присъстваха и българи, дошли от Алжир, чели във вестниците. Не получихме награда, защото в журито станал скандал, не заради качествата на филма, който

беше бурно аплодиран. Били сме неизвестна страна, комунистическа, защо да ни дават награда. Това ни каза Беси. А той лично дойде преди това във Варна на фестивала и избра този филм, защото и жена му била по време на войната в германски затвор и лагер.

С Христо и Жана обиколихме света, почти всеки месец бяхме някъде на фестивал, на който има наш филм, или на седмица на българското кино. Често аз пътувах с Цвети. Обличах се по последната парижка мода. Руснаците, когато отивах в Москва, ми казваха: „Павел, ти си западняк, като римски сенатор." Някои от началниците там ме гледаха накриво, но на мене не ми пукаше, руските кинаджии, писателите и артистите ми се радваха. „Ех, София, казваха те, вие сте между Виена и Истанбул, а ние – между Урал и Астрахан." Чудни хора, граждани на велика страна, някои от тях световноизвестни личности, изключителна култура и цивилизация, а с комплекси на тема Европа. Но тука му е мястото да подчертая, че ако не бяха съветските кинодейци – Караганов, Сергей Герасимов, Тамара Макарова и десетки други, ако не бяха наградите на кинофестивала в Москва, нашето кино нямаше да получи този разцвет.

Голяма роля играеше киноразпространението. Активно се развиваха връзките с културите на други страни, имаше какво да предлагаме, търсеха ни – и от Съветския съюз, и от социалистическите страни, и от Запада. Преувеличение е, че съветската култура е доминирала. В киното нещата стояха така – 15% от разпространяваните заглавия бяха български, 34% – на социалистическите страни, 28% – съветски и 23% – западни. Българските и западните филми обаче имаха много повече прожекции, по 4–5 на ден, зрителите на западните филми бяха около 35%. Кината обявяваха в един и същи ден две, три прожекции на западни и български филми и една на съветски и отчитаха билетите на съветския филм. Така правеха и в самия Съветски съюз и във всички социалистически страни, киноразпространителите обменяха на международни срещи своя опит. Това не значи, че нямаше ежегодно десетина съветски филма на световно равнище, но ние купувахме 40, за да продаваме наши 8, на клиринг, съобразно с броя на кината и зрителите. Ние имахме 3000 кина, а те повече от сто хиляди.

Показваха се всички филми, наградени с „Оскар", филмите от фестивала в Кан и други западни фестивали. Ето какви филми се показваха в двадесетте кина на София, а и в 3000-те кина в страната. „Великолепната седморка" на Джон Стърджис с Чарлз Бронсън, „Кабаре" на Боб Фос с Лайза Минели, „Борсалино" на Жак Дерай с Ал Пачино и Ален Делон, „Уестсайдска история" на Робърт Уайз с Леонард Бърнстейн, „Кръстникът" на Франсис Копола с Ал Пачино, „Френска връзка" на Уилям Фридкин с Джийн Хекман. Филми като „Ловец на елени" и „Последно танго в Париж" не пускахме за масов прокат, но те се гледаха в Дома на киното. Над 200 западни филма годишно се показваха за софийската интелигенция, за висшия партиен и държавен апарат в четири кина – Дома на киното, киносалона на Министерския съвет, киносалона на ЦК на БКП и киното в БИАД.

Имаше и тежки проблеми през този период. Защо сме изпратили филма на Бинка Желязкова и Христо Ганев „Басейнът" в Москва. Този въпрос ми постави Тодор Живков. „Какво защитава този филм?", попита той остро. „Против какво

е, аз знам, против мене, кой го изпрати в Москва?" Спокойно му обясних, че филмът е селектиран от руснаците и че има решение на Председателството на Комитета за култура да го изпратя. Това стана така. Докладвах пред ръководството му за филма и Живкова нареди цялото Председателство да го гледа. Направих това само в този случай, за да си вържа гащите. Знаех, че може да имаме неприятности. Уредих прожекция и дойде само Александър Фол с шофьора си.

Започна прожекцията, но на Фол не му се гледаше кино. Там нямаше нищо за траките и затова излязохме да пием по едно уиски. Като свърши прожекцията, Фол попита шофьора си: „Как е филмът?". И получи отговор – „Екстра". На другия ден Фол се обади на Председателството: „Хубав е филмът, ще вземе награда", и наистина взе. „Всички социалистически страни ни завиждат", казах аз на Живков, нямаме дисиденти."

„А, нямаме дисиденти, имаме десетина", и Тодор Живков започна да изброява – Христо Ганев, Бинка Желязкова, Валери Петров, Блага Димитрова, Джеки Вагенщайн, Радой Ралин, Борис Димовски, Христо Радевски, когото той не обичаше, и спря да свива пръстите. Нямаше никакъв Желю Желев и други, които после се обявиха за дисиденти. Всичките върли комунисти, участници в Съпротивата, политзатворници и партизани, какви дисиденти! Не знам дали Тодор Живков знаеше какво означава думата дисидент, от *deside*, решил се да си смени боята, религията. В средните векове така са наричали протестантите, били католици, но се обявили за протестанти. Така и комунистите, обявили се против учението и неговото приложение, стават дисиденти. Но Тодор Живков под дисиденти разбираше всички, които са против него, такива бяха всички цитирани дотук.

Но стига с това кино, прожекцията завърши.

НОВО МИСЛЕНЕ, НОВА ОБРАЗНОСТ, НОВ ПОГЛЕД КЪМ СВЕТА (ПОЕМАТА „ГРАНИТОВО“ НА Л. ЕЛЕНКОВ)

Кръстьо Г. Кръстев

***Кръстьо Г. Кръстев** – писател, журналист. Сътрудничи на Радио „Пловдив", Радио „Веселина", в. „24 часа", в. „Марица", в. „Пловдивски новини" и други. Член е на Съюза на българските писатели и председател на Дружеството на писателите „Т. Караславов" в гр. Първомай. Творческите му интереси са в областта на прозата и есеистиката. Издал е много книги – „Истински истории", „Вълненията ме изгарят", „В полунощ съм сам", „Когато беше вчера", „Под лъча на прожектора", очерци и есета.*

Разгръщам вътрешната заглавна страница на поемата „Гранитово" от поета Лъчезар Еленков... Стъписвам се... От белия лист гледат седем портрета на млади момчета: някои закачливо усмихнати, други със сериозна – нетипична за възрастта – поза пред обектива на фотоапарата, трети – не успяват да скрият още детската невинност... Вкупом белезите на проявените темпераменти излъчват жизненост, радост от първите крачки в живота, неспокоен дух, неосъзнато благородство, непроявена дързост. Избликът е предстоящ... По-късно... Съвсем скоро...

Позволявам си спестено обстойно въведение не от съображение за оригиналност, а защото смайва откритието, че младите партизани от Гранитово удивително приличат на младежите партизани от борисовградската дружина „Райчо Кирков", които оставят бели кости на „Слънкова скеля". Със същите живи погледи, в които се чете присъщата за годините самоотверженост, непосредственост и невинност. Преди всичко мъдрост: неосъзната, неовладяна, ала чертаеща серпантините на мечтаното бъдно. Дори ученическите куртки и фуражки говорят за идейно родство и сродни съдби. Даже кончината им не е кой знае колко различна... Седемте се самовзривяват край Гранитово, за да не попаднат в плен. А само 6 дни преди победата, в Свещената планина остават 15 млади революционери: невъоръжени, безхлебни, с школски каяфет и широкоотворени, невиждащи синевата очи. А изпълнението на смъртните присъди е отменено.

Лъчезар Еленков е плодотворен поет. Автор е на 36 книги. Част от съдържанието им са поеми.

Серия от поеми. Предимно с тематика от Съпротивата. В по-широк смисъл – революцията.

Авторът е лирик с артистично перо, собствен художествен похват, характерна изразност, типична живост, оригинална метафоричност. В поезията му са закодирани – в своя абсолютизъм! – добродетелите, опитът, мъдростта и естетиката на поколението творци, призвано да възпее победата над фашизма и изграждането на свободна България.

На нашето внимание е поемата „Гранитово". Посвещението гласи: „На тези, които останаха завинаги в революцията". Художествено-документално, вдъхновено поетът възпява действителен случай, стриктно придържайки се към автентичността на събитието. Творбата печели с особената форма, съзнателно натоварена с драматургични белези: вътрешно напрежение, динамика на стиха, пестеливост и експресивност на словото, висок градус на сблъсъка, наситен със стоицизъм... Всичко туй – жива картина на вътрешния мир на прототипите пред неизбежното.

Ето ви драма, респективно трагедия... Пресечна точка на философията и поезията или на поезията и философията. Тук диря обяснението: защо „Гранитово" привлича вниманието на киноспециалистите, на актьорите – бъдещи звезди в гилдията.

Началото на поемата е разказ, въвеждащ читателя в мястото на действието – село Гранитово. Природен дар именува поселището и е първенстващ сред палитрата образи в творбата. Появява се ту като камък, ту като скала, ту като гранит... Носител на идеен или романтичен, или живописен пълнеж.

Стоя в Гранитово. В Гранитово. В Гранитово стоя.
Между селяни – от труд и пушене изсъхнали.
Засипва ни снегът. И леден вятър вее.
Живея тук. И те със мен. Далече от света.
А може би светът сега във нас живее...
Говоря с тях. Усещам твърдината на гранита
от дланите на тези хора, от думите, които казват.
Измерват ме със погледи. Измерват ме с мълчание.
Сближавам се. А същността им пак остава скрита.

Обитателите на Гранитово старателно, отмерено отмятат сивите делници: премеждията в кръчмата, читалището с любителското изкуство, кооперативът със стопанските и обществените проблеми са жалони на ежедневие колкото несъвършено, толкова и възходящо... Ежедневие, което седемте идеализират в представите и мечтите си... Липсва им усет за свободата. Ала знаят, че е красива!... Чародействието ги отвежда в Балкана...

Еленков композира текста като условно самостоятелни части. В драматургичен смисъл се възприемат като етюди – не, като картини от трагедия, разбирана в художествен и исторически смисъл, възпяваща класически стихотворно епизод от Съпротивата. Авторът хвърля логически, идеен и философски мост помежду им, умело и широко използва ретроспекциите – похват в изкуството,

широко прилаган в драматургията, като елегантно дискретно наднича в битието на младите, в сърдечните им увлечения. В хода на изложението се изкушавам да цитирам куплет от „Лиричен монолог на Перчо Йорданов":

Не съм ранен.
Под мен тревата е зелена.
Над мен – снегът огромен.
По пътя преминават слънчеви момичета.
Но аз съм старомоден.
С коси охлаждат моето чело.
И... вече си отиват...

Няма как да подмина „Една от майките на седемте":

Не си отиваш ти от мен.
Не си отиваш...
С фуражката,
с куртката си,
със книгите от шкафа,
с портрета си над моето кандило,
с другарите върху гранита тежък,
с децата от съседските дворове –
оставаш в моя ден,
изгряваш в моя сън.

Цитирам стиховете не за да гъделичкам самолюбието си, а защото полагам усилия да привлека вниманието върху прецизния подбор на словото, изисканата съдържателност и благозвучие на стиха. С малко въображение „да видите" почти релефните образи: червен сняг, зелена трева, сняг – гранитен, бездомно куче и прочее. Еленков постига изящен слог в поемата с магическата сплав на епичното и лиричното. По-уникално е умението на поета да трансформира и дозира епичното в лирично. Най-после талантът му демонстрира свръхчувствителност. Романтичното набира преднина, тушира повествованието, без да го погубва, представяйки събитието пестеливо, възвишено ненатрапчиво. Ето кое извисява героя, извисява идеята, извисява същността на жертвоготовността. Понеже седмината – нито юноши, нито младежи – пъхат учебници и тетрадки в домашните шкафове „за по-добри дни"; хващат Балкана не защото се виждат герои, а защото в битието им водеща е тенденцията за полет. Първенстващ е образът на бъдния ден: слънчев, безоблачен, „без леден вятър", без полицейски свирки, без блокади, засади, арести. Седемте излизат в Балкана със своя визия за мъдростта на нравите.

Все пак за тях – юношите младежи или младежите юноши – свободата съществува като въображение. Хипотетично. Волността е желание... Надежда.

Блян... Близък. Ала блян. Който им посочва и ги направлява по хайдушките пътеки.

Ето кое определя художествената стойност на творбата, оттук – значимия успех на Лъчезар Еленков, който се пренася и на филма, съобразен с изискванията на драматургията.

На перото му принадлежат и други поеми с революционна тематика. Например „Септемврийска поема". Герои в нея са Гео Милев, Христо Ясенов, Сергей Румянцев. Няма как да не вмъкна: пример на Еленков в поезията е Гео Милев. Нему посвещава нарочно стихотворение, в което синтезира възхитата си от своя модел: „Поетът е по-висок от смисъла на делничните сиви дни..."; вижда го като „дете, облечено в костюм на възрастен човек..."; или с удивление шепти „поетът няма да попита какво на него ще се падне..."; и преклонението пред гениалния автор на „Септември" – „Поетът все отвъд невидимото търси начин да погледне...".

Ала ако „Септемврийска поема" е своеобразна панорама на коравосърдечието на военните по време на Белия терор, „Гранитово" възпява крайния, решителен етап в борбата с фашизма: далече по-свирепа, безмилостна, безнравствена.

Авторът реди модерни стихове: плод на ново мислене, нова образност, нови идеи, нов поглед към света, нова естетика, свежа мъдрост.

Сред българската революционна поезия „Гранитово" е водеща творба.

Не го казвам аз, а безстрастният и точен оценител: времето. Казват го специалистите кинотворци и преводачите, превели поемата на 5 езика: руски, английски, френски, испански, турски. От български, естествено.

Резултатът от идейния сблъсък в обществото е поема за падналите в борбата с фашизма 7 герои младежи: Гено Генов, Георги Целов, Лило Лилов, Петър Лилов, Перчо Йорданов, Тошо Вълчев, Тодор Гоцунски. Освен като автор, Еленков влиза в сътворението, присъединявайки се към седемте като герой. Осмият. Ангажира се с описанието за идните поколения на мъжеството на учениците партизани, преценката им за същността на живота, оттук – стойността на всеотдайността, предаността към идеята и логиката на нетленното.

Монолозите на Осмия, по-къси или по-дълги, са „ударни", фрапантни. По-скоро са сурова, свирепа изповед, поднесена с прочувственост, присъща на перото на Лъчезар Еленков. Въздействието върху читателя е следствие от контраста между варварската действителност и лиричното ѝ възпяване с умело използване на подтекста.

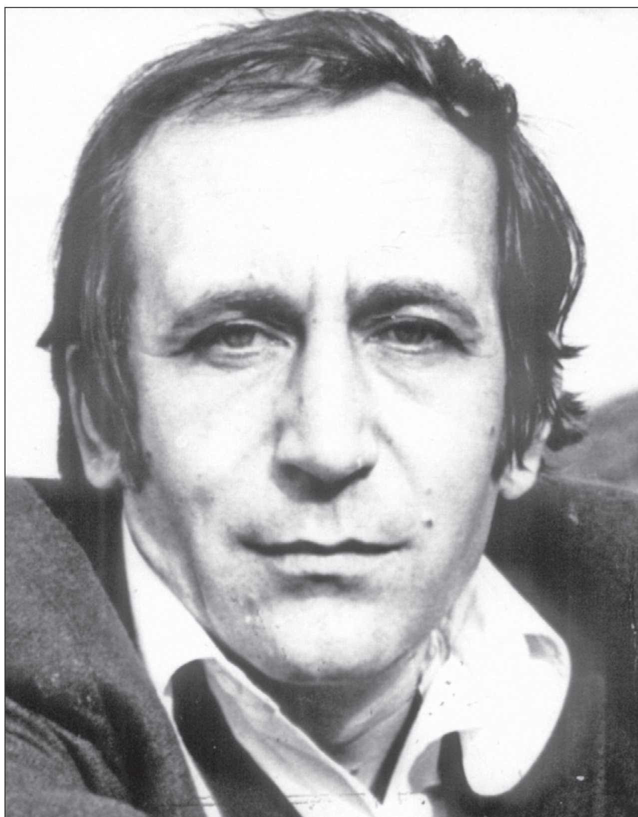

Лъчезар Еленков *– поет. Бил е зам.-главен редактор на Радиостанция „Хоризонт”, секретар и главен секретар на Съюза на българските писатели. Основател е на „Славянски вестник”, директор на вестник „Български писател”. Сега е главен редактор на вестник „Жарава” и директор на Вапцаровския вестник „Моята вяра”. Автор е на 36 книги със стихове, сред които „Отвесни градове”, „Забранена трева”, поемата „Гранитово”, „Септемврийска поема”, „Брод на образи”, „Писмо за Левски”, „Поетът и чудовищата”, „Звездно писмо”. Стиховете му са превеждани на руски, английски, френски, испански, португалски, естонски, чешки, полски, гръцки език. Отделни негови книги са издавани в СССР, Индия, Испания, Чехословакия и Турция.*

За заслуги в развитието на българската литература е удостоен със званието „Народен деятел на културата“. Член е на Перуанската академия на поетите.

ОТКЪСИ ОТ ПОЕМАТА „ГРАНИТОВО“*

СБЛИЖАВАНЕ

Стоя в Гранитово. В Гранитово. В Гранитово стоя.
Между селяни – от труд и пушене изсъхнали.
Засипва ни снегът. И леден вятър вее.
Живея тук. И те със мен. Далече от света.
А може би светът сега във нас живее...
Говоря с тях. Усещам твърдината на гранита
от дланите на тези хора, от думите, които казват.
Измерват ме със погледи. Измерват ме с мълчание.
Сближавам се. А същността им пак остава скрита.

И аз във себе си пътувам като корабокрушенец.
Далеч от тях. Далеч от моята поема.
Но втора вечер в кръчмата не идва никой.
И само със прегракнал глас
един напил се другоселец
за кой ли път една и съща песен пее...

Читалището като кораб на фона на Балкана свети.
Пътува то към комунизма със лозунг на стената,
от дъжда измит.

Отивам в себе си. Без покровители и без съвети.
Лице в лице със времето – дъха си в камъка стаило.
А те гласуват втора вечер кой да бъде председател.
Да е безгрешен, честен и какъв ли още не...
В салона хлътвам
като в забравен трюм:
– На протокола поставете точка!
Намерих ви човек...
...лежи в гранита той... до селото... оттатък
хълма...

* *Еленков, Л.* Гранитово (поема). С., Български писател, 2014.

А те ме гледат със очи, които ми напомнят
за светци от фреска.

Но аз пред тях стоя.
Електрическата крушка през цигарения дим
прилича на кандило.

И бавно като след дълбока треска
в главите им, в сърцата им и в мен самия
върви изправен Лило.

ЕДНА ОТ МАЙКИТЕ НА СЕДЕМТЕ

Не си отиваш ти от мен.
Не си отиваш.
В стаята присъстваш.
На трапезата оставаш.
В съня ми разговаряш.
Защо тогава казват, че те няма!
Не вярвам в никого.
Само в тебе вярвам.
Не си убит!

Ти само си заминал в една страна,
наречена Безсмъртие.
Прости ми, сине! Много често плача.
Не си добър към мен! Не си добър.
Че толкова години от митинги и от събрания
не ти остана време да ме видиш.

Във вестниците срещам те понякога,
но все с една и съща снимка.
Не си отиваш ти от мен.
Не си отиваш.
Съседските деца на революции играят.
И все не могат да решат кое да носи твойто име.
Затворя ли вратите, ти цяла вечер хлопаш.
Събуждам се да ти отворя. Но само вятърът напира...

Другарите ти бавно остаряват.
А твоята коса все същата остава, гъста и красива.
Годините текат.
И чувствам, много скоро
под някоя акация
в земята ще ме спуснат.

Тогава никой няма да помисли,
че аз завинаги при своя син отивам.
А пак ще свържат имената ни
със тази страшна дума – Свобода,
която толкова години упорито ме разделя с тебе.

Не си отиваш ти от мен.
Не си отиваш...
С фуражката,
с куртката си,
със книгите във шкафа
с портрета си над моето кандило,
с другарите върху гранита тежък,
с децата от съседските дворове –
оставаш в моя ден,
изгряваш в моя сън.
Не си отиваш ти от мен.
Не си отиваш...
Огромна болка ме изгаря.
И аз не вярвам в никого.
Само в тебе вярвам...

ВТОРИ РЕЧИТАТИВ НА ОСМИЯ

В Гранитово през януари седем души взривяват
законите на природата.
Над светлите чела, върху пленената планета смъртта
притиска небе, изцъклено като око на риба.
Гърмящите дула не нарушават хармонията на природата.
Срещу тях като трасиращи куршуми работят седем
мозъци.
Последната надежда струи под свитите им вежди
и възпламенява свързаните бомби.

Но миг преди това върху ученическата си куртка,
с лице срещу въздуха, ранен, лежеше Перчо.

Обърнете внимание на червения сняг.
Какво е той във бялото поле? Една калинка, която
ще изчезне.
Обърнете внимание на червения сняг.
Не го сравнявайте със знаме.
Нека бъде само слънце върху зелените рамене на Дунава...

МОНОЛОГ НА ТОШО МЛАДЕНОВ, ЗАМЕСТНИК-ПОЛИТКОМИСАР НА ОТРЯДА

Сега не съм до вас, момчета!
Лежа, от нож прободен, в снега на Вълчешкия дол.
Потъвам надълбоко и живота преоткривам:
– Дали е точка днес, или начало?!

Доведох ви дотук – до извора на свободата.
И не от нашата смърт започва той, а много по-отрано.
Единствено от бедния народ и от страданието
се източва нишката на знамето.

И в този миг, преди да се надвесите
над ръчните гранати,
в Гранитово като дъга избухват между вас
идеята ви седемцветна и последното желание:
– Върху снега ще продължим открито
територията на червеното ни знаме!

А утре на площада може би отново ще лежим един до
друг.
В доловете с куршумите последни нас смъртта ни опозна.

И в сблъсъка барутен на кръв и свобода
синове на Болката оставаме.
Като антени блеснали, пониknали над ридовете зли,
по ритъма звънтящ на пулсовете горди ще улавяме
далечните сигнали

на прегърбената мъка
и на радостта изправена.
Отрядът бе голямата и малката държава
на мъжката ни работа, на мъжката ни смърт за бъдещия
ден.

Огньовете край себе си събираха във кръг лицата ни,
отворени за подвиг сетен,
затворени за изстрел неочакван –
отекнал в боровете глухо като глас абсурден и студен.
А в същност ляга и замлъква той в прекършеното тяло,
на гранита в жилите стаени
и в болката,
изригнала, разкъсала мегдана, минала и днешна,
завинаги замръзнала във сухите очи на майка безутешна.

„Тримата от запаса“, 1971 г.

СЪВЕСТТА НА ЕДИН ИКОНОМИЧЕСКИ КИЛЪР ПРОГОВАРЯ

Любен Петров

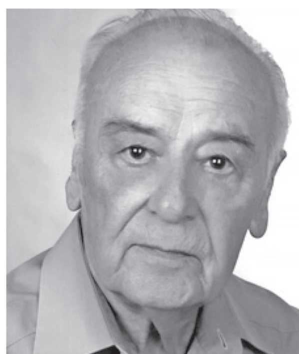

Любен Петров *– доктор по философия, старши научен сътрудник II степен. Работи в областта на международните отношения. Автор е на монографията „Нов" интернационализъм – критичен анализ" (1981), „Неоосманизмът. Новата геополитическа доктрина на Република Турция" (2015), както и на редица публикации по проблемите на международното работническо и националноосвободително движение, на външната политика на България, на европейската и балканската сигурност. Участвал е в колективни монографии на ЦСИ по проблеми на Балканите. Бил е зам.-министър на външните работи и посланик.*

През 2012 година на българския книжен пазар се появи книгата на Джон Пъркинс „Изповедта на един икономически килър", издание на „Световна библиотека", София. Вече повече от три години не съм прочел отзив за нея, дори и критичен, в нашата свободна преса. В мрежата се появиха две кратки статии. През 2007 е заснет филмът „Говорейки свободно" с Джон Пъркинс, продукция на американската *Cinema libre distribution*, в който авторът излага основните тези на книгата си. Българските телевизии се направиха, че не знаят за такъв филм. Интереса ми към книгата привлече именно филмът. После си я купих, прочетох я и разбрах защо у нас се мълчи за нея.

Не е гладък пътят на ръкописа на книгата и до американските издателства. През 2003 г. президентът на голяма издателска къща, притежавана от мощна международна корпорация, след като прочита черновата на „Изповедта...", я определя като „приковаваща вниманието история, която трябва да бъде разказана", но отказва да я издаде, „тъй като ръководителите на международните щабове ще се възпротивят". Предлага на автора да я преработи и публикува като художествена измислица, по модела на новелите на Греъм Грийн. Същата препоръка му дава и самият Греъм Грийн при запознаването им, защото „издателите се страхуват от документалистиката по щекотливи теми, докато белетристиката е по-безопасна".

Джон Пъркинс е наясно с опасностите. Още в деня, в който започва тайното му обучение за икономически килър (през1972), неговата наставничка Клодин Мартин му обяснила, че длъжността е нео-

бичайна и че всичко трябва да остане в пълна дискретност. Казала му, че никой досега не му е давал подробни обяснения за работата, защото само тя е упълномощена да го направи. „Моята задача е да те превърна в икономически килър. Ние сме рядък вид играчи, замесени в мръсна игра. Никой не бива да знае в какво участваш – дори жена ти... Влезеш ли веднъж в играта, това е до живот." Скоро след назначаването му за икономически килър разбира, че истинската му работа всъщност е по-близка до тази на Джеймс Бонд. По време на писането на книгата получава заплахи, правят се опити да бъде подкупен с изгодни предложения за синекурна и добре платени длъжности, при условие че се откаже да я издава. На три пъти прекъсва писането ѝ.

По-късно Джон Пъркинс намира по-смел издател – главния редактор на „Берет-Кьохлер" в Сан Франциско. Книгата излиза през 2004 г. в милионен тираж. Става бестселър. Преведена е на 32 езика, включително и на руски. Използвана е в програмите на много колежи и университети в Америка. За сравнение – у нас от българското издание, в продължение на три години са продадени 2000 екземпляра.

Проблемът е в това, че „Изповедта на един икономически килър" по своето съдържание е документална книга. Една действителна, а не измислена история. „Това е моята лична история – пише Джон Пъркинс. – Положил съм всички възможни усилия, за да пресъздам точно образите, разговорите и преживяванията ми. Когато коментирам исторически събития или възпроизвеждам разговорите си с други хора, прибягвам до различни прийоми и източници: публикувани вече документи; архиви и лични записки; лични спомени, както и разкази на други участници; петте вече започнати от мен ръкописа; също така и исторически сведения от други автори, преди всичко наскоро публикувани, разкриващи информация, която до този момент е била недостъпна."

Силата на книгата му е в това, че тя е негова преживяна история. И затова той отказва да я преработи като новела.

Разказът на Джон Пъркинс във филма и в книгата пренася читателя в един друг свят – непознат, тайнствен, жесток. Това е светът на създаването на новата световна империя – *американската глобална империя*. Ние сме съвременници на този исторически процес, но не го познаваме. А Джон Пъркинс ни го представя без грим и без украшения, такъв, какъвто е. Защото е активен участник в него. Може да се вярва на думите му, че неговата изповед не е само лична история, а е и история на създаването на новата империя. Заглавието на книгата е много сполучливо – „Изповедта на един икономически килър". „Изповед" е религиозен термин и означава, според Българския тълковен речник, „искрено и пълно признаване на своите грехове, придружено обикновено с разкаяние". Изповедта на Джон Пъркинс е откровена, искрена, правдива, с горчиви самопризнания, терзания и чувство за вина. Това е откровение на човек, който, по собствените му думи, е допуснал да стане пионка, икономически килър. Човек, продал се на една корумпирана система заради предимствата, предлагани му от нея, за което дори би намерил оправдание. Човек, който съзнателно се е присъединил към ония, които поради чудовищна алчност са се отдали на експлоатацията на отчаяни хора, на съсипването на страните им, на разрушава-

нето на цялата планета. Човек, който се възползва от обстоятелството, че се е родил в едно от най-богатите общества, познати в историята, независимо че родителите му не са били на върха на социалната пирамида. Човек, попил безкритично преподаваните му лекции по икономическо развитие и после последвал примера на други мъже и жени, легитимиращи всяко действие, допринасящо за налагането на глобалната империя, която да прибягва до убийства, геноцид и унищожение на околната среда. Човек, който е обучавал и други да следват стъпките му. В това именно се състои същността на неговата изповед.

Личната история на Джон Пъркинс безспорно е много интригуваща и вълнуваща със своя драматизъм, но не по-малко интересна и значима е историята на създаването на новата империя – американската, за която разказва фрагментарно. Двата аспекта на изповедта се допълват взаимно и правят книгата не само увлекателно четиво, но и документ с политическа и научно-познавателна стойност. От нея научаваме кога и как се е създала новата империя, по какво си прилича и по какво се отличава от познатите ни в миналото Римска, Испанска, Португалска, Британска, Френска, Холандска империи. Каква роля са играли и играят икономическите и други видове килъри в нейното изграждане, какви са последствията от господството ѝ над другите народи и изобщо каква е ролята ѝ за съдбата на човечеството. Авторът я представя като „империалистическа конструкция". Но от изложението се налага мнението, че става дума за нов колониализъм, за неоколониализъм. Казано с други думи*, авторът ни прави свидетели на нов етап от историческия процес – на завръщане на човечеството към колониалната епоха от миналите векове.*

Този процес започва от средата на XX в. През изминалия век американската империя придобива действително световни, глобални размери. В сравнение с нея известните ни от миналото империи изглеждат като регионални. За разлика от тях американската е без император. Ролята на император играе корпоратокрацията (термин, въведен в употреба или използван от автора). Това са най-големите корпорации, правителството и банките, които изповядват общи ценности и интереси и използват своята финансова и политическа мощ за създаване и управляване на американската империя. Друга съществена разлика е, че американската империя поставя под своя политическа и икономическа, а и културно-идеологическа зависимост страни не само от Третия свят, но и от Първия – развити капиталистически държави.

Още много особености отличават американския неоколониализъм от колониалната политика, която преди него провеждаха европейските държави. Авторът не го нарича така, но описаните резултати не оставят съмнение за същността му. Затова пък не друг, а папа Франциск I назовава нещата с истинските им имена. В речта си на Световната среща на народните движения в Санта Крус де ла Сиера (Боливия, 9 юли 2015 г.) той казва:

„Новият колониализъм има различни лица. Понякога той се проявява като анонимно явление на мамона: корпорации, кредитни учреждения, договори за „свободна търговия", въвеждане на мерки за „строги икономии", които винаги водят до затягане на коланите на работниците и бедняците." И още: „Колониализмът – и старият, и новият, принизява бедните страни до обикновени достав-

чици на суровини и евтина работна ръка. Той предизвиква насилие, бедност, принудителни миграции и всички злини, които вървят ръка за ръка...” (Цит. по сп. „Понеделник”, бр. 5–6/2015, с. 51).

Точно това прави американската империя, както пише Джон Пъркинс в книгата си. Икономическите килъри са важен инструмент в градежа на империята, или казано по-точно – в борбата за световно господство.

Националната агенция за сигурност (НАС) на САЩ още през 1968 г. дава на Джон Пъркинс характеристика като идеален икономически килър. След две години дейност като доброволец от „Корпуса на мира” в Еквадор, през 1970 г. той преминава на работа в международната консултантска фирма „МЕЙН”, чийто вицепрезидент – Ейнър Грийв, по твърдението на Пъркинс е същевременно и офицер за свръзка с НАС. След това кариерата му върви стремглаво нагоре.

Що за професия е това „икономически килър”? Упражняващите я наистина са се наричали така, макар обикновено да са използвали само инициалите ИК. Този термин се асоциира с криминални престъпници и те действително са такива, прикрити под мантията на бизнеса.

Икономическите килъри не са държавни чиновници – като дипломатите или разузнавачите от ЦРУ. Те са високоплатени служители на мощни глобални корпорации като „МЕЙН”, „Монсанто”, „Дженерал Илектрик”, „НАЙК”, „Дженерал Мотърс”, „Уолмарт”, „Шеврон-Тексако”, „Шел” и други. В началото са били относително малка група, а днес са доста повече. Пръснати са в различни страни, които представляват интерес за Съединените щати. Те са елитна група мъже и жени, „едно много сплотено братство”, които използват международните финансови организации, за да създадат условия, подчиняващи други народи на корпоратокрацията.

Инструментариумът, който използват икономическите килъри, включва даване на неверни финансови отчети, подправяне на изборни резултати, подкупи, изнудване, секс и убийства. Те разиграват игра, стара колкото света, но вече придобила нови и ужасяващи размери в епохата на глобализация.

Във филма „Говорейки свободно” авторът разказва кога и как се е появила професията икономически килър и как се изгражда системата за ограбване и поробване на други народи.

„Това започна в Иран в началото на 50-те години, когато Мохамед Мосадък бе демократично избран за президент и започна да национализира петролните компании. Ние не харесвахме това и решихме да се отървем от него. Изпратихме агента на ЦРУ Кърмит Рузвелт, внука на президента Теодор Рузвелт. И той се справи много успешно, като изхвърли този демократично избран президент и го замени с един ужасен диктатор – шаха. Направи това много тихо, почти без насилие, с няколко милиона долара и без риск от война със Съветския съюз. Той ни изпрати много силно послание. И ние решихме. Номерът работи! Ето го новия начин за изграждане на империята. Ако САЩ искат да осъществят мечтата си за световна империя, трябва да започнат да прилагат стратегии, подобни на тази на Рузвелт в Иран. Това е единственият начин да надвият СССР без опасност от ядрена война.

За щастие на стратезите, през 60-те години започва друг вид революция: усилва се влиянието на транснационалните корпорации и на международните организации като Световната банка и Международния валутен фонд. Те са финансирани основно от САЩ и от подобни на тях империалистично настроени държави в Европа. Оформи се симбиотична връзка между правителства, корпорации и международни организации.

Кърмит Рузвелт беше първият икономически убиец. Той е човекът, провел първата американска операция по свалянето на чуждестранно правителство, и е било твърде вероятно примерът му да бъде последван. Но той беше две в едно. Беше агент на ЦРУ и правителствен служител. Бързо осъзнахме, че това не е хубаво. Ако беше хванат, щяхме да се изложим. Налагаше се да намерим подход, който да не намесва Вашингтон. Затова създадохме нов клас хора – като мен, работещи за частни компании, консултантски фирми и т.н. Икономически убийци. На практика работим за корпорацията и правителството, но не ни се плаща от тях, а от консултантската фирма."

Как работи всъщност системата? Нейният механизъм е представен по следния начин. „Ние, икономическите убийци, правим това по различни начини. Но най-разпространеният е да набележим държава от развиващите се страни, притежаваща богатства, които интересуват корпорацията, след това уреждаме огромен заем от Световната банка и използваме дълга, за да ги заробим. Това е удивителна система и докато я прилагаме – на практика изграждаме империята.

Също както своите колеги от мафията, така и икономическите килъри правят услуги. Услугите са под формата на заеми за развитие на инфраструктурата – електрически централи, магистрали, пристанища, летища или индустриални паркове. Условие за тези кредити е инженерните или строителните компании, които ще изпълнят всички тези проекти, да бъдат американски. По същество повечето от парите изобщо не напускат Съединените щати. Те са прехвърляни от банките във Вашингтон до инженерни офиси в Ню Йорк, Хюстън или Сан Франциско.

Въпреки факта, че парите почти веднага се връщат обратно в корпорациите, които са част от корпоратокрацията, те изискват от държавата кредитополучател да изплати целия кредит – главница плюс лихва. Ако ИК постигне целта си, заемите стават толкова големи, че няколко години по-късно вноските вече са непосилни за изплащане. Когато това се случи, ние, също както мафията, си искаме парчето жива плът. Често това включва едно или повече от следните неща: контрол над гласовете в ООН, разполагане на военни бази или достъп до безценни богатства като нефт или контрола на Панамския канал. Длъжникът, разбира се, все още ни дължи парите – и още една държава бива добавена към световната империя."

Пак според автора: ако икономическите килъри се провалят в дадена държава, се намесват другият тип килъри – „чакалите" на ЦРУ, които винаги са на мястото си, дебнещи в сянката. Щом излязат на повърхността, държавни глави падат или загиват в трагични „катастрофи". Ако и това се окаже недостатъчно, влизат в действие военните. Както в Панама, Ирак, Афганистан.

За да са в състояние да изпълняват възложените им задачи, икономическите убийци трябва да имат съответната професионална подготовка и квалификация – набор от различни знания и умения. Преди всичко икономически. Но това не е достатъчно. Те трябва да са запознати със състоянието на икономиката и на екологията на страната, в която ще работят, с нейната история, демография (население и етнически състав); да посещават и изучават районите, в които се намират природните ресурси, представляващи интерес за корпорацията. Трябва да умеят да контактуват и да се сближават с президенти и висши правителствени чиновници, с влиятелни политически фигури в страната, да печелят доверието им за постигане на двете главни цели на корпорацията: първата – чрез мащабни инженерни и строителни проекти да осигуряват вземането на огромни международни заеми, които да източват пари обратно към корпорациите, и втората – да работят за банкрутиране на страните, получили тези заеми, така че те да бъдат превърнати в лесна мишена, когато кредиторът поиска услуги.

От книгата, а още повече от филма, проличава, че Джон Пъркинс е притежавал естествена способност да убеждава събеседниците си. Важно в случая е неговото признание, че е фалшифицирал икономически проучвания и прогнози и е раздувал разработваните проекти, за да увеличи размера на кредитите, съответно на лихвите по тях. Целта му е била да направи изплащането им непосилно бреме за длъжника. Интересно е и още едно самопризнание – че се е сблъсквал с компетентни американски икономисти, които са разкривали и оспорвали негови машинации. Вършейки съзнателно всичко това, той разбира, че е лъгал, за да осигури на корпорацията баснословни печалби. Изпитвал е угризения на съвестта за причинените нещастия на милиони хора, но пък е получавал високи оценки в документи на корпорацията – „като свръхкомпетентен икономист, глава на отдел към престижна консултантска фирма, пътуващ по света, провеждайки широк набор от проучвания, които ще направят земята едно по-цивилизовано и благоденстващо място". А като лична придобивка – изкачване на поредно стъпало в служебната йерархия, придружено с нови материални облаги, и така нататък.

Самият Джон Пъркинс дава друга оценка за дейността си като икономически килър, която заслужава да бъде цитирана. „Всъщност никога не се бях възприемал като истински икономист. Бях се дипломирал като бакалавър по бизнес администрация в Бостънския университет с профил „Маркетинг". Винаги съм бил зле по математика и статистика. В колежа „Мидълбъри" специализирах американска литература; писането ми се отдаваше. Статусът ми на главен икономист и мениджър по икономическо и регионално планиране не можеше да бъде следствие на способностите ми нито по икономика, нито по планиране. По-скоро той беше функция от готовността ми да предоставям онези изследвания и заключения, които шефовете и клиентите искаха, съчетана с една естествена способност в убеждаването на другите. Като допълнение бях достатъчно умен, за да назначавам много компетентни хора, мнозина от които с магистърски степени и двама с докторантури, сдобивайки се със служители, които знаеха доста повече за техническите подробности на моя бранш, отколкото аз."

По различни поводи авторът привежда в книгата официални статистически данни за практическите резултати от дейността на ИК. За Еквадор например посочва, че след 1970 г. предоставените за 30 години заеми в милиарди долари са довели страната до тотален банкрут. Те са направили шепа местни богати фамилии още по-богати, а равнището на бедността се е покачило от 50 на 70 процента. Безработицата се е вдигнала от 15 на 70%, а държавният дълг се е повишил от 240 млн. на 16 млрд. долара. Днес Еквадор трябва да отделя около 50% от националния си бюджет за изплащане на дълговете си. Обширни местности от дъждовната гора в Амазония са загинали, папагалите ара и ягуарите са изчезнали, три местни еквадорски култури са пред прага на гибелта, а древните реки са се превърнали в клоаки. Гледката, както я описва авторът, „наподобява Дантевия „Ад".

Почти всяка страна, която ИК са привлекли „под чадъра" на глобалната империя, е сполетяна от сходна участ. Дългът на Третия свят след 1970 г. се е увеличил с повече от 2.5 трилиона долара, а таксите и лихвите по обслужването му от 2004 г. възлизат на над 375 млрд. долара годишно. Това е повече, отколкото целият Трети свят изразходва за здравеопазване и образование, и надхвърля двадесет пъти чуждестранната помощ, която годишно получават развиващите се страни. Над половината население в света оцелява с по-малко от два долара на ден, което прави приблизително същата сума, която са получавали през първите години след 1970 г. В същото време най-богатите фамилии в Третия свят (около 1% от населението) притежават от 70 до 90% от цялото финансово и недвижимо имущество в отделните страни; фактическите проценти зависят от конкретната страна.

В последно време се говори много за опрощаване на дълговете, 18 държави са в списъка на чакащите. По този повод Джон Пъркинс изказва следното мнение. Разбира се, приветства такова намерение на кредиторите, ако то става безусловно. Но не става така. Това, което се прави, е една невероятна уловка, една много добре нагласена система в стила на икономическите килъри. Истината е, че държавата длъжник трябва да приеме условия, от които печелят корпорациите. Като например приватизация на ресурси. Това е голямо нещо. Корпорацията не само посочва обектите, но и иска да бъдат приватизирани от нея, при нейните условия. Длъжникът трябва да приеме и ограничения: не може да изнася готови продукти или необработени материали, които ще конкурират американските. Например селскостопанска продукция. Така че държавата кредитор иска повече пари от онези, които ще опрощава.

За неосведомените опрощаването изглежда като благодеяние: ето, ние сме им предоставили пари, за да се възмогнат, а сега отново им помагаме, като опрощаваме част от задълженията им. Благородно, нали? Така го представят и официални лица в някои от развиващите се страни. Но новите ръководители в Латинска Америка, а и в други страни, с които е работил Джон Пъркинс, не мислят така. Те му казват: не искаме никаква помощ от вас, само не крадете повече ресурсите ни. Ние можем сами да помогнем на населението си, като използваме собствените си ресурси. В отделни страни се стига до бунтове срещу корпорациите. В Боливия например по времето на сегашния президент Моралес амери-

канската корпорация „Бехтел" е принудена да напусне страната, без да получи печалбите от предоставените заеми. В Индонезия самият Пъркинс се чувства като „натрапен доброжелател" – учтиво му показват нежелание да им помага за модернизиране на тяхната икономика. В Ирак Саддам Хюсеин не приема предложения от Пъркинс модел, който е показал добри резултати в Саудитска Арабия. За което заплатил с живота си. Както и президентите на Панама (Омар Торихос), на Еквадор (Хайме Ролдос) и много други.

Джон Пъркинс е участвал в изработването на модела за Саудитска Арабия, който по-късно е използван и в други страни. Това е спогодба, в която кралската фамилия се съгласява да инвестира милиарди долари от петролни приходи в американски ценни книжа и да позволи на американското министерство на финансите да използва лихвите от тези инвестиции, за да изгради енергийни и водноелектрически централи, магистрали, пристанища и цели градове в кралството. В замяна Съединените щати гарантират властта на кралската фамилия. „Трябва да призная, отбелязва Джон Пъркинс, че тази работа ми достави огромно удоволствие. Саудитска Арабия беше една истинска мечта, а също и храна за въображението на всеки, свързан с инженерния и строителния бранш. Тя представляваше една икономическа възможност, несъизмерима с никоя друга в историята – една развиваща се страна с буквално неограничени финансови ресурси и желание да навлезе в модерната епоха по един категоричен и бърз начин."

Документалистиката в изповедта на Джон Пъркинс не се изчерпва със статистически данни. Той документира и ролята на президентите Картър, Рейгън и Буш (баща и син) в нелицеприятни събития в Еквадор и Панама, Иран и Ирак, Афганистан, Саудитска Арабия и др., както и на ръководители на ЦРУ и на отделни корпорации. Това прави книгата му остро политическо оръжие за разобличаване на американската глобална империя. А фактът, че това оръжие е изработено от американец, който не е революционер, още по-малко социалист, който изпитва уважение и дори гордост от страната си, станала най-могъщата сила в света, дала на човечеството и велики идеи за равнопоставеност и демократично развитие, придава още по-голяма сила на въздействието на книгата. Четейки и препрочитайки я, се питах: как е могла да бъде публикувана в САЩ, че дори и филмирана. И как ли са я посрещнали шефовете на корпорацията „МЕЙН", в която е работил авторът.

Книгата, публикувана през 2004 г. в САЩ, не е загубила актуалността си. Американската империя продължава да се разширява, впримчвайки нови държави в мрежите си. В последно време това са Либия, Сирия, Йемен. Последваха Гърция, Украйна. Замисълът и тук е като при икономическите килъри – заробване с икономически средства, но не само. Ново направление е посегателството към суверенитета и икономическата независимост на развити капиталистически държави в Европа, включително и на Европейския съюз като обединение. Тук вече не става въпрос за суровини и евтина работна ръка, но икономическият аспект пак е силно застъпен – засмукване на огромни печалби от американските корпорации, включително с мегапроекти от рода на „Трансатлантическо партньорство за търговия и инвестиции" (ТПТИ). Стратегическата цел

е икономическо изтощаване на Европа, преди всичко на Германия, и подчиняване. Кошмарът на САЩ е симбиозата Германия – Русия, което освен всичко друго означава и една всесилна Евразия и изтласкване на САЩ до границите на американския континент. Същата цел се преследва и с преселническото цунами, което залива Европа. Предизвикано от действията на САЩ в Ирак и Афганистан, а също в Либия и Сирия, неговото предназначение е създаване на икономически трудности, хаос, напрежение, етно-религиозни конфликти в Европа и в крайна сметка – отслабване на конкурентния партньор.

България е сред европейските страни, които вече са в обсега на американската империя. Тя не е спомената изрично в книгата на Джон Пъркинс, но едва ли е и нужно, защото американското присъствие е факт не само в българската икономика, политика и културна сфера, а и в целия Европейски съюз. Все пак се чувствам задължен като българин да го маркирам. В енергетиката например то се проявява не толкова с пряко участие (макар че и това го има), колкото със забраната на изгодни за страната ни енергийни проекти. В политическата сфера сме образец на колониална зависимост. В областта на сигурността – имаме си и американски военни бази (пардон – „съвместни българо-американски"). Да не пропусна и НПО-тата, които под чадъра на „Отворено общество" на Сорос и агенцията „Америка за България" се стремят с активните си прояви във всички области да оправдаят отпусканите им финансови поощрения.

И след всичко това, което е известно не само на мен, аз си позволявам като наивник да питам – защо няма отзиви в българските медии за книгата на Джон Пъркинс?

Тези нови прояви на глобалната империя са много тревожни, с трайни непредсказуеми последици за съдбата на човечеството. Те занимават умовете на много анализатори и политици. Не знам как би ги оценил Джон Пъркинс. Аз нямам право, в рамките на бележките си за книгата му, да влизам в ролята на негов тълкувател. Ще си позволя да отбележа само някои парадокси, подсказани ми от прочетеното.

Докато в миналото европейски държави нахлуваха и колонизираха цели страни и народи в Азия, Африка, Америка и Близкия изток, сега мигранти от тези страни „колонизират" Европа. Някога Европа християнизираше езичниците по света, сега тя е подложена на ислямизиране от заселващите се мюсюлмани. В края на XVIII в. САЩ се бореха за освобождение от тиранията на Британската империя, подпомагани от европейски държави – Франция, Испания, Холандия. Днешните Съединени американски щати се стремят да поставят под свой контрол и управление Европа. Пак тогава, след победата, САЩ провъзгласиха Декларацията за правата на човека, която даде тласък за Френската революция през XVIII в., а в наши дни са се превърнали в световен жандарм.

Остава ми утешението на Джон Пъркинс: „Империите никога не траят вечно. Всяка от тях е претърпяла трагично крушение. Те унищожават много култури в стремежа си за все по-обширно господство, но накрая самите те се сриват."

Повестта на Джон Пъркинс е изстрадана книга. „Повярвайте ми, като ви казвам, че писането на тази книга за мен бе дълбоко емоционално преживява-

не, в което чувството на болка и на срам нерядко преобладаваха. Беше и плашещо като нещо, с което не се бях сблъсквал до този момент... За мен тази изповед е и зов за борба за пробуждане. И като всяка изповед тя е и първата крачка към изкуплението на греха." В този контекст е и чувството му за дълг пред всички онези, на които е причинил толкова злини и нещастия със своята дейност.

Искам в аванс да отговоря на онези, които ще ми възразят, че Джон Пъркинс е написал една мемоарна книга и няма защо да ѝ се придава сериозно значение. Посочете ми обаче мемоари на български или на чужди автори, които да съдържат такива горчиви самопризнания за вина и отговорност, с каквито изобилства изповедта на Джон Пъркинс. Няма такава книга!

Силно впечатлява и краят на книгата. Авторът призовава читателя, след като я прочете, да предприеме действия, с които да допринесе за спирането на корпоратокрацията и на марша на глобалната империя. И предлага списък от идеи и непосредствени практически действия:

– Организирайте групи за изучаване на съдържащото се в изповедта ми.
– Изпращайте имейли на своите познати в страната си и по света, както и на такива с подобен светоглед, предизвиквайки обсъждания на тази книга.
– Намалете колкото се може повече обичайните си разходи, протестирайте срещу „свободните" търговски договорености и срещу компаниите, експлоатиращи отчаяните хора по света или съсипващи природата им.

Смисълът на тези действия е да се разобличава системата, да се разкъса булото, с което се прикрива нейната истинска експлоататорска, нечовешка същност, да се убедят хората в това и да обединят усилията и енергията си за нейното отхвърляне. Това според Джон Пъркинс може да стане със „силата на словото". Тази сила, припомня той, е била чудодейното оръжие, което са използвали успешно американските борци за освобождение от британското колониално господство.

И тук се сблъскваме със следния парадокс. В търсенето на опорни точки за лоста, който да пребори империята, Джон Пъркинс обръща поглед пак към... империята! Защо? Защото, пояснява той, „за пръв път в човешката история именно в наше време една държава притежава способността, парите и мощта да промени общото състояние на нещата. И това е държавата, в която съм роден и на която служих като икономически килър: Съединените американски щати". Звучи като недоразумение. Но следващият текст пояснява: „Дори и в сегашната система има надежда, защото не банките, корпорациите и правителствата като институции са лоши сами по себе си, нито пък са непременно лоши всичките им ръководители. Лошо е, че те изграждат и поддържат корпоратокрацията." Според него съвременните високоефективни комуникационни и дистрибуторски мрежи на компании като „НАЙК", „Макдоналдс" или „Кока-кола" могат да станат символи на компании, чиито главни цели са да обличат и хранят бедните по света, и то без да нанасят поражения на околната среда. Достатъчно е да се смени логото им. (Логото на „НАЙК" е „Направи го!")

Да очакваш „със силата на словото" да убедиш тази могъща държава кардинално да промени политиката си, е най-малкото наивно. И все пак в тези

разсъждения на Джон Пъркинс има и доза истина. Тя е в изумителния технологичен напредък на човечеството, достигнат при съвременния капитализъм. И никой разумен човек не би посегнал да го унищожава. Банките например са такъв съвършен механизъм, без който не би могла да функционира нормално никоя икономика в днешния свят. В първите години на съветската власт имаше случаи на унищожаване на жп релси, защото били капиталистически, но и тогава никой не се реши да премахне банките.

Цялата истина е другаде. Тя е в системата. Съгласен съм с казаното от папа Франциск I в Боливия: „Трябва да променим системата!"

„Когато капиталът става идол и направлява решенията на хората, когато алчността за пари господства над социално-икономическата система, това разрушава обществото, осъжда и поробва мъже и жени, унищожава човешкото братство, настройва хората един срещу друг и както ясно се вижда – излага на риск нашия общ дом."

Папата знае за силата на словото. Нали в библията е записано: „В началото бе словото." И го използва много ефикасно за разобличаване на капиталистическата система."Тази система вече е непоносима." „Искаме промени, реални промени, структурни промени." Но за реализирането на тия промени не се уповава само на силата на словото. Според него „бъдещето на човечеството не е единствено в ръцете на великите лидери, великите сили и елитите. То е в ръцете на народите и в способността им да се организират". Затова отрежда съществена роля на народните движения и ги призовава да дадат решителен и общ принос в решаването на три големи задачи:

- Да се постави икономиката в служба на хората. „Да кажем НЕ на икономиката на изключването и неравенството, в която управляват парите, а не потребностите."
- Да се обединят народите по пътя на мира и справедливостта в името на принципа: „Мирът е основан на уважението не само на „правата на човека", но и на „правата на народите", в частност – правото на независимост."
- Да защитаваме Майката Земя. „Да не позволяваме нашият общ дом да се разхищава, разрушава и уврежда безнаказано."

Високо ценя творбата на Джон Пъркинс „Изповедта на един икономически килър", както и неговия кураж да я напише и публикува. В духа на препоръките му е и моето пожелание: *тази книга да се прочете от повече българи.*

„Вчера", 1988 г.

ВЪЗХОДЪТ НА КОРПОРАТОКРАЦИЯТА

Владимир Трифонов

Владимир Трифонов *– журналист, икономист. Изследва проблеми в областта на геополитиката, икономиката, историята и футурологията. Автор е на публикации по актуални политически и икономически въпроси и е съавтор в научни сборници.*

Излизането на превърналия се в класически труд „Изповедта на един икономически килър" от Джон Пъркинс е истинско събитие за българския книжен пазар. Има нещо знаменателно в това, че бестселърът се появява у нас паралелно с нарастващото недоволство срещу високите цени на електроенергията, срещу монополистите и други корпоративни гиганти. Желанието за промяна понякога обаче не е достатъчно. За да бъде постигната тя, са необходими и знания за същността на процесите, които текат у нас и по света. Книгата на Пъркинс може да бъде изключително полезна за всеки обществено активен гражданин, който иска да промени статуквото, търсейки по-справедливо решение на злободневните проблеми.

Феноменът корпоратокрация

Големият прелом в световната политика, изместването на центъра на властта от националните държави към глобалните корпорации след Втората световна война, както и последствията за живота на обикновения човек от промените са предметът на изследване в придобилото световна популярност произведение. „Една дума изплува в съзнанието ми – „корпоратокрация". Не бях сигурен дали съм я чувал преди, или току-що я бях измислил, но тя като че ли изразяваше идеално характера на новия елит, решил да господства над света. Тя представляваше едно сплотено братство от немногобройна група хора, споделящи общи цели, чиито членове често и с лекота се придвижваха между корпоративни бордове и правителствени постове", пише Пъркинс, а

всичко това няма как да не навява асоциации и с българската политическа действителност.

Според автора корпоратокрацията се крепи на три стълба: водещите корпорации, международните банки и съзаклятническите правителства. Ключова роля играят и подчинените на икономическите концерни медии.

Повратната точка е през 1953 г., когато корпоратокрацията за пръв път се появява като глобален политически играч. Тогава са свалени демократично избраният министър-председател на Иран д-р Мохамед Мосадък и лидерът на Гватемала Хакобо Арбенс. Прегрешенията им са, че са се опитали да защитят интересите на своите държави от глобалните икономически гиганти. Затова са елиминирани – Мосадък след организирана от ЦРУ „цветна революция", а Арбенс – с преврат, който също е проектиран от американските служби.

Това са първите големи удари на корпоратокрацията, която бързо набира скорост. Постепенно тя се освобождава от опеката на националните правителства и укрепва могъществото си, което става видимо за всички в западното общество през 70-те години на XX век.

Пъркинс започва своя път като икономически килър *(economic hit man)* през 1971 г. Тогава той е едва 26-годишен, но добре се ориентира в обстановката и прави главоломна кариера, издигайки се в йерархията на международната консултантска фирма „Чез. Т. Мейн" или просто „МЕЙН". Паралено с това обаче той съдейства за разоряването на икономиките на няколко държави в различни точки на земното кълбо – Индонезия, Еквадор, Панама и други.

Схемата, по която работят Пъркинс и колегите му, е ефективна

От позицията си на експерти те убеждават набелязаните правителства да започнат мащабни инфраструктурни проекти (електроцентрали, язовири, летища, магистрали), които според техните прогнози ще осигурят на страната просперитет и икономически растеж. За да бъде осъществено всичко това, килърите настояват правителствата на съответните държави да изтеглят многомилиардни кредити, с които на практика остават заробени и под влиянието на транснационалните корпорации за дълги години напред. След известно време става ясно, че обещанията за светло бъдеще не са оправдани, а държавата жертва изпада в политическа и икономическа зависимост от глобалните корпорации, които по правило действат съгласувано с правителството на САЩ. Така се стига до споразумения за военни бази и за контролиране на важни геополитически и икономически обекти – като Панамския канал. Тук могат да се направят достатъчно аналогии със схемите, разигравани в България през изминалия четвърт век.

Пъркинс свидетелства как в повечето случаи представителите на националните правителства се съгласяват с условията на корпоратокрацията срещу лично облагодетелстване. Ако някой все пак реши да упорства, тогава на сцената излизат „чакалите". Те организират отстраняването на президенти, например на Панама – Омар Торихос, и на Еквадор – Хайме Ролдос, които

загиват при мистериозни самолетни катастрофи. Ако и чакалите се провалят, тогава се прибягва до преки военни действия. Най-често корпорациите търсят подкрепата на САЩ, за да защитят интересите си. Но има немалко случаи, в които се използва помощта на други велики сили.

Дълго време Пъркинс изпълнява възложените му мисии, преди да се оттегли през 80-те години на изминалия век. По-късно той се съгласява мълчанието му да бъде откупено със синекурни консултантски длъжности в големи корпорации, но след атентата на 11 септември 2001 г. решава, че няма право повече да бъде безмълвен, и запознава света със своите откровения.

„Изповедта на един икономически килър" отдавна е бестселър в САЩ, тя е предмет на сериозни дискусии, а правата за филмирането вече са изкупени в Холивуд. „Книгата не е рецепта, а изповед", споделя Пъркинс, оставяйки на читателите си мисията да намерят пътя към решение на проблемите, които той конфигурира. Той все пак не пропуска да даде и някои свои препоръки в това отношение. „Светът е такъв, какъвто става в мечтите ни", убеден е авторът, който вярва, че промяната към по-добро е в ръцете на самите хора.

ОТКЪСИ ОТ КНИГАТА „ИЗПОВЕДТА НА ЕДИН ИКОНОМИЧЕСКИ КИЛЪР"*

Джон Пъркинс

***Джон Пъркинс** – писател, икономист, работи като доброволец в Корпуса на мира в Еквадор от 1968 до 1970 г. Главен икономист в голямата консултантска фирма "МЕЙН" през 70-те години, сътрудничил е на Световната банка, ООН, МВФ, Министерството на финансите на САЩ, на правителства от Азия, Африка и Латинска Америка. Автор е на книгите: "Изповедта на един икономически килър" и "Тайната история на Американската империя".*

Саудитската афера с пране на пари

(...) На 16 октомври (1973 г.) Иран и петте страни от Персийския залив, включително Саудитска Арабия, обявиха 70-процентно увеличение на цената на петрола.

(...) Петролното ембарго беше прекратено на 18 март 1974 г. Продължителността му беше кратка, последиците – огромни. Продажната цена на саудитския петрол скочи от 1 долар и 39 цента на барел (1 януари 1970 г.) на 8 долара и 32 цента (1 януари 1974 г.). Политиците и бъдещите администратори никога нямаше да забравят уроците, научени от началото до средата на 70-те години. В дългосрочен план травмата от този период послужи за укрепване на корпоратокрацията; нейните три опори – големите корпорации, международните банки и правителството – се сплотиха както никога преди. И този съюз щеше да бъде дълготраен.

Ембаргото доведе и до значителни промени в поведенческо и политическо отношение. То убеди Уолстрийт и Вашингтон, че подобно ограничение не би могло да бъде толерирано никога повече. (...) Ембаргото повиши статуса на Саудитска Арабия като ключов играч в световната политика и принуди Вашингтон да признае стратегическата важност на кралството за нашата икономика. Освен това то подтикна щатските лидери на корпоратокрацията отчаяно да търсят методи, за да изливат петродолари обратно в Америка и да обмислят факта, че саудитското

* *Пъркинс, Дж.* Изповедта на един икономически килър. С., Световна библиотека, 2012.

правителство не притежава достатъчен административен и институционален капацитет, за да управлява правилно бързорастящото си благосъстояние.

За Саудитска Арабия допълнителните приходи от петрол вследствие на ценовите увеличения бяха нож с две остриета. Те напълниха държавните хазни с милиарди долари; това обаче подкопа някои от строгите религиозни предписания на уахабитите. Богатите саудитци пътуваха по света. Посещаваха училища и университети в Европа и САЩ. Купуваха си луксозни коли и обзавеждаха домовете си по западен образец. Консервативните религиозни догми бяха заменени с нова форма на материализъм – и точно в него се криеше начинът за избягване на бъдещи петролни кризи.

Почти веднага след падането на ембаргото Вашингтон започна преговори със саудитците, предлагайки им техническа помощ, военна техника и обучение, както и възможност да въведат страната си в двадесети век в замяна на петродолари и, най-важното, уверения, че никога повече няма да има друго петролно ембарго. Преговорите доведоха до създаването на една доста необичайна организация – Американско-саудитска съвместна икономическа комисия. Известна като *JECOR*, тя се основаваше на една иновативна концепция, контрастираща на традиционните програми за чуждестранна помощ: разчиташе на саудитски средства за наемането на американски фирми, които да развиват Саудитска Арабия.

Въпреки че цялостното управление и фискална отговорност бяха делегирани на финансовото министерство на САЩ, въпросната комисия беше абсолютно независима. В края на краищата тя щеше да похарчи милиарди долари за период по-дълъг от двадесет и пет години без фактически никакъв конгресен надзор. Тъй като финансирането не беше американско, Конгресът нямаше думата въпреки ролята на Министерството на финансите. (...)

Финансовото министерство призова „МЕЙН" като консултант. Бях повикан и ми бе казано, че работата ми ще бъде от критично значение и че всичко, което правя и научавам, е крайно конфиденциално. От моя гледна точка това си беше тайна операция. (...)

(...) Наясно бях, че стечението на обстоятелствата поставяше нови стандарти пред икономическите килъри и че създаваше иновативни алтернативи на традиционните подходи за укрепване интересите на империята. Имах също така предчувствието, че повечето от сценариите, произтичащи от проучванията ми, в крайна сметка ще бъдат приложени, че „МЕЙН" ще бъде възнаградена с един от първите водещи – и изключително изгодни – договори в Саудитска Арабия и че аз ще получа голям бонус през тази година.

Работата ми се състоеше в това, да изготвя прогнози за това какво би се случило в Саудитска Арабия, ако огромни суми бъдат инвестирани в нейната инфраструктура, и да изготвям сценарии за тяхното разходване. Накратко, бе ми наредено да приложа колкото се може повече креативност, за да оправдая наливането на стотици милиони долари в саудитската икономика при условия, които да включат американски инженерни и строителни компании. Беше ми казано да разчитам изцяло на себе си, а не на екипа си и бях изолиран в малка конферентна зала няколко етажа над този, в който беше разположен отделът

ни. Предупредиха ме, че работата ми е едновременно въпрос на национална сигурност и потенциално много изгодна за „МЕЙН".

Разбира се, аз бях наясно, че главната цел тук не беше обичайната – да заробим страната с дългове, които никога не би могла да изплати, – а да гарантираме, че огромна част от петродоларите ще намерят пътя си обратно към САЩ. В този процес Саудитска Арабия щеше да бъде привлечена към нас, нейната икономика щеше да става все по-обвързана и зависима от нашата и както можеше да се предполага, щеше да започне да усвоява все повече и повече западната култура, като по този начин щеше да стане по-адаптирана и интегрирана към нашата система.

(...)

Отвъд чисто икономическата имаше и друга уловка, която щеше да направи Саудитска Арабия зависима от нас, макар и в много по-различен аспект. Модернизацията на тази богата на петрол страна щеше да породи враждебни реакции. Например консервативните мюсюлмани щяха да са гневни, а Израел и другите съседни държави щяха да се почувстват застрашени. Икономическото развитие вероятно щеше да доведе до разцвет на друга индустрия – тази, свързана със сигурността на Арабския полуостров. Частни компании, специализирани в подобни дейности, както и американската военна и отбранителна индустрия можеха да очакват щедри договори, а също и дългосрочни споразумения по управление и поддръжка. Присъствието им щеше да изисква още една фаза инженерни и строителни проекти, включващи летища, ракетни площадки, база за персонала и цялата инфраструктура, свързана с тези съоръжения.

(...)

По време на нашите срещи ние също така дискутирахме вероятността *SAMA* и цялата операция *JECOR* да създаде нови прецеденти. Тя представляваше един иновативен подход, който щеше да донесе работа в развиващите се страни без необходимостта от тяхното затъване в дългове пред световните банки. Веднага на ум идваха Иран и Ирак като два допълнителни примера. (...)

(...) Все повече хора разбираха, че се случва нещо голямо, свързано със Саудитска Арабия. Вълнението се разрасна, плъзнаха и какви ли не слухове. (...)

При така развиващия се план Вашингтон искаше от саудитците да гарантират, че ще поддържат цените на петрола на нива, които макар и подлежащи на флуктуации, ще останат приемливи за Съединените щати и нашите съюзници. Ако други страни, като Иран, Ирак, Индонезия или Венецуела, заплашеха с ембарго, Саудитска Арабия, със своите огромни петролни залежи, щеше да се намеси, за да запълни празнината; дори само знанието за постоянното наличие на тази възможност щеше да възпре другите доставчици изобщо да мислят за ембарго. Като замяна на тази гаранция Вашингтон щеше да предложи на династията Сауд една поразително изгодна сделка: ангажимент да предостави пълна и недвусмислена политическа и – при необходимост – военна помощ, гарантираща властта им в тази страна.

Това беше сделка, която Саудитска Арабия трудно можеше да откаже, като се имаше предвид географското ѝ положение, липсата на военна мощ и общата ѝ уязвимост от съседи като Иран, Сирия, Ирак и Израел. Следователно Вашингтон

използваше своето предимство, за да наложи още едно ключово условие – условие, което променяше ролята на икономическите килъри в световен мащаб и служеше като модел, който на по-късен етап щяхме да се опитаме да приложим и в други страни, най-вече в Ирак. Връщайки се назад, понякога ми се вижда неразбираемо как Саудитска Арабия можа да приеме подобно условие. Определено повечето от останалите страни от Арабския свят, ОПЕК и други ислямски държави бяха ужасени, щом научиха условията на сделката и начина, по който кралската династия капитулира пред изискванията на Вашингтон.

(...)

Въпреки че местните си бяха запазили правото да определят общото естество на тези проекти, истината беше, че бъдещият облик и икономическият характер на Арабския полуостров щеше да се определя от елитен корпус чужденци (неверници в очите на мюсюлманите). И това щеше да се случва в кралство, основано на консервативните принципи на уахабизма и движено според повелите им векове наред. Беше огромно отстъпление от вярата от тяхна страна и все пак при тези обстоятелства и заради политическия и военния натиск, несъмнено оказван от Вашингтон, подозирах, че фамилията Сауд е усещала, че няма почти никакви алтернативи.

(...)

Определянето на мащабите на това историческо начинание отне по-малко време, отколкото някой можеше да си представи. След което обаче трябваше да намерим начин да го осъществим. За да се задвижи този процес, някой от най-високите етажи на властта беше изпратен в Саудитска Арабия на изключително поверителна мисия. Така и не разбрах със сигурност, но ми се струва, че пратеникът беше Хенри Кисънджър.

(...) Когато пратеникът се завърна във Вашингтон, той донесе вестта, че саудитците ще сътрудничат.

Да сводничиш и да финансираш Осама бин Ладен

Саудитската афера и Съвместната комисия поставиха също така нови прецеденти в международното право. (...)

По-деликатна и в края на краищата много по-вредна беше ролята, отредена на Саудитска Арабия във финансирането на международния тероризъм. САЩ не криеха желанието си династията Сауд да финансира афганистанската война на Осама бин Ладен срещу Съветския съюз през осемдесетте години, а Рияд съвместно с Вашингтон дадоха приблизително 3.5 млрд. долара на муджахидините. Обаче американското и саудитското участие далеч не свършваше дотук.

Към края на 2003 г. *U.S. News & World Report* проведе изчерпателно проучване под името „Саудитската връзка". (...) В обобщението наред с други неща се казваше следното:

Фактите са неоспорими: Саудитска Арабия, дългогодишен съюзник на САЩ и най-големият производител на петрол в света, по един или друг начин

е станала, по думите на един висш чиновник от Министерството на финансите, „епицентърът" на финансирането на тероризма...

Към края на 80-те години – след двойния трус от Иранската революция и съветската война в Афганистан – полуофициалните дарения на Саудитска Арабия се превърнаха в основен източник на средства за бързо разрастващото се джихадистко движение. В около 20 държави парите се използваха за дейността на полувоенни тренировъчни лагери, за закупуването на оръжия и за вербуването на нови членове...

Саудитската щедрост кара американските официални представители да извръщат поглед настрани, както споделят някои офицери, ветерани в разузнавателните служби. Милиарди долари в договори, субсидии и заплати са влезли в джобовете на огромен брой бивши щатски служители, работили със саудитците: посланици, шефове на ЦРУ, дори секретарки...

Електронни засичания на разговори намесват членове на кралското семейство в подпомагането не само на Ал Кайда, но и на други терористични групи.

След атаките по Международния търговски център и Пентагона на 11 септември 2001 г. се появиха още доказателства за тайните отношения между Вашингтон и Рияд. През октомври 2003 г. списание *Vanity Fair* разкри недостъпна публично до момента информация в задълбочен доклад, озаглавен „Спасяването на саудитците". Излязлата наяве история за отношенията между фамилията Буш, фамилията Сауд и фамилията Бин Ладен не ме изненада. Знаех, че тези взаимоотношения датираха поне от времето на Саудитската афера с пране на пари, започнала през 1974 г. и от времето на Джордж Буш като американски посланик в ООН (от 1971 до 1973 г.) и след това като шеф на ЦРУ (от 1976 до 1977 г.). Това, което ме изненада, бе фактът, че най-накрая истината бе достигнала до пресата. *Vanity Fair* заключава:

Фамилията Буш и фамилията Сауд, всъщност най-силните династии в света, са имали близки лични, делови и политически връзки в продължение на повече от 20 години...

(...)

Броени дни след 11 септември заможни саудитци, включително членове на фамилията на Бин Ладен, са били откарани от САЩ с частни самолети. Никой няма да признае за заличаването на следите от тези полети, чиито пасажери са се оказали извън обсега на всякакви разпити. Дали дългогодишните отношения на фамилията Буш със саудитците не са спомогнали това да се случи?

Провалът в Ирак

(...)

Режимите на Рейгън и Буш бяха решени да превърнат страната в още една Саудитска Арабия. Саддам Хюсеин имаше доста неустоими причини да последва примера на династията Сауд. Само трябваше да види изгодите, които тя беше извлякла от Саудитската афера с пране на пари. След като бе сключена сделката, в Саудитската пустиня бяха изникнали модерни градове, козите

боклукосъбирачки на град Рияд бяха заменени от лъскави камиони и сега саудитците се наслаждаваха на плодовете на едни от най-напредничавите технологии в света: съвременни заводи за обезсоляване, отводнителни системи, комуникационни и електроразпределителни мрежи.

(...)

Присъствието на икономически килъри в Багдад беше особено силно през осемдесетте години. Те вярваха, че Саддам в крайна сметка ще прогледне и аз не можех да не се съглася с това предположение. В края на краищата, ако Ирак се договореше с Вашингтон по примера на саудитците, то иракският лидер щеше да гарантира пожизненото си управление на страната, а и да разшири влиянието си върху тази част на света.

Нямаше почти никакво значение фактът, че той представляваше един патологичен тиранин, че ръцете му бяха оцапани с кръвта на масови убийства или че маниерите и бруталните му действия напомняха за Адолф Хитлер. Много пъти в миналото Съединените щати са толерирали и дори са подкрепяли подобни хора. (...)

За нас Ирак беше изключително важен, много по-важен, отколкото изглеждаше на пръв поглед. Противно на общоразпространеното мнение тази държава не беше ценна единствено заради петрола. Ставаше дума и за водните ресурси, и за геополитиката. През Ирак тече както река Тигър, така и река Ефрат; оттук следва, че от всички страни в тази част на света Ирак контролира най-важните източници на ключови водни ресурси. През 80-те години значението на водата както в политическо, така и в икономическо отношение бе станало очевидно за всички, които работеха в енергийните и инженерните области. В генералния устрем към приватизация много от големите компании, след като погълнаха по-малките и независими, се прицелиха във водните системи на Африка, Латинска Америка и Близкия изток.

Освен че разполага с петрол и вода, Ирак има и много стратегическо местоположение. Той граничи с Иран, Кувейт, Саудитска Арабия, Йордания, Сирия и Турция, а има и брегова ивица към Персийския залив. Освен това е и отличен ракетен плацдарм към всички страни на Близкия изток, включително и към бившия Съветски съюз. (...) Днес е общоизвестно, че който има контрол над Ирак, държи ключа и на контрола над Близкия изток.

И най-вече Ирак представляваше голямо пазарно поле за приложение на американски технологично-инженерни проекти. Фактът, че той се простира върху едно от най-големите петролни находища на света (по някои преценки дори по-голямо от това в Саудитска Арабия), го правеше способен да осигури финансирането на широкомащабни инфраструктурни и индустриални програми. Всички големи играчи – инженерно-строителни компании, доставчици на компютърни системи, производители на самолети, ракетни системи и танкове, както и на фармацевтични и химически продукти – бяха съсредоточили вниманието си върху Ирак.

Но към края на 80-те години стана ясно, че Саддам не се подлъгва по сценария на ИК. Това причини голямо разочарование и объркване в администрацията на Буш, защото заедно с казуса на Панама добавяше към имиджа

на Х. У. Буш и нерешителност. Докато Буш търсеше някакъв изход, Саддам направи ход, с който го улесни. А именно през август той нападна също така богатия на петрол Кувейт. Буш реагира с обвинение срещу Саддам в нарушаване на международните закони, въпреки че не бе минала и година, откакто самият той ги наруши със самоволната инвазия в Панама.

(*Тук са интересни някои подробности от разказа на Джон Пъркинс във филма „Говорейки свободно" – цитирам: „Икономическите убийци не можаха да го обработят. Чакалите не успяха да го убият. Той имаше много лоялна охрана и двойници, така че беше трудно да го убием. Наложи се да изпратим военните. Първия път, когато ги изпратихме, определено можехме да го убием, но не искахме. Той беше типът силен човек, който корпоратокрацията обича. Той можеше да държи иранците в границите им, кюрдите да държи под контрол и да ни праща петрол. И решихме, през 1991 г., че сме го сплашили достатъчно и сега ще заиграе по свирката ни. Когато икононономическите убийци се върнаха, той пак отказваше. Така че този път изпратихме военните и го убихме. Останалото е история.") (Бел. Л.П.)*

Не беше изненадващо, че президентът най-накрая заповяда мащабна военна атака. 500-хилядна американска войска бе изпратена там като част от международна сила. В първите месеци на 1991 г. бяха предприети въздушни нападения срещу военни и цивилни цели. Те бяха последвани от наземни нападения срещу слабовъоръжената и деморализирана иракска армия. Кувейт беше спасен. Истинският деспот беше вразумен, макар да не беше изправен пред правосъдието. Рейтингът на Буш сред американците скочи на 90%.

(...)

Възторг цареше не само сред онези, които очакваха преки облаги от войната. По-голямата част от нацията като че жадуваше за военното преутвърждаване на страната. (...)

Като оставим настрана патриотичната реторика и причините за действие, по мое убеждение в начина, по който изглеждаше светът през призмата на американските търговски интереси, а и през тази на повечето хора, работещи за американските корпорации, ставаха и много по-сложни трансформации. Походът към глобална империя беше станал една реалност, в която страната заемаше челно място. Паралелно налаганите идеи за глобализация и приватизация бяха натрапчиво обсебили съзнанието на мнозина.

В крайна сметка не ставаше въпрос само за САЩ. Глобалната империя вече не признаваше никакви граници, а американските корпорации се превърнаха в транснационални дори и от легална гледна точка. Голям брой от тях проникнаха в множество страни и имаха широката възможност да си избират правилата и регулациите, по които да развиват своята дейност, тъй като самите търговски споразумения вече бяха приведени към духа на глобалистичните повеи и много улесняваха това. Понятия като „демокрация", „социализъм" и „капитализъм" постепенно се превърнаха в отживелици без смисъл. Корпоратокрацията беше станала факт и все повече налагаше влиянието си в света на икономиката и политиката.

(...)

Под глазурата

Скоро след като се прибрах у дома от Еквадор през 2003 г., Съединените щати нападнаха Ирак за втори път през последното десетилетие. Икономическите килъри се бяха провалили. Чакалите – също. Така че там бяха изпратени млади мъже и жени, за да убиват и умират сред пясъците на пустинята. Тази инвазия повдигаше един важен въпрос, който според мен малко американци си задаваха: какво щеше да се случи със саудитската кралска династия? Ако Съединените щати надделееха над Ирак, който според преобладаващите преценки разполагаше с повече петрол от Саудитска Арабия, то тогава нямаше да бъде особено необходимо да спазваме договора, сключен със саудитската кралска фамилия през 70-те години.

(...) След като наложехме контрол над Ирак, щяхме ли да можем да разбием ОПЕК? Щеше ли саудитската кралска фамилия да престане да бъде важен играч на полето на глобалната петролна политика? Някои наблюдатели вече задаваха въпроса защо Буш нападаше Ирак, вместо да съсредоточи всичките ни ресурси в преследването на Ал Кайда в Афганистан. Дали защото от гледна точка на тази администрация – на тази петролна фамилия – осигуряването на петролни запаси, както и на строителни договори беше по-важното от борбата срещу терористите?

Беше възможно и друго последствие – ОПЕК можеше да се опита да се укрепи. В случай че Съединените щати поемеха контрол над Ирак, другите богати на петрол страни нямаше да загубят много, вдигайки цените на петрола или пък редуцирайки доставките. Тази вероятност бе свързана с друг сценарий, чиито последствия, макар да засягат малко хора извън света на високите етажи на международните финансови кръгове, все пак можеха да разклатят геополитическия баланс и в края на краищата да сринат системата, толкова дълго и упорито градена от корпоратокрацията. Те можеха да се превърнат в главния фактор, който би причинил саморазрушението на първата истински глобална империя в човешката история.

В крайна сметка глобалната империя в голяма степен зависи от факта, че доларът играе ролята на световна валута еталон, емитирана от монетния двор на Съединените щати. И така ние даваме заеми на страни като Еквадор с чистото съзнание, че те никога няма да бъдат в състояние да ги върнат; а и ние не държим да ни ги връщат, тъй като тази задлъжнялост ни осигурява възможността да получим своето парче „месо" от плътта на съответните държави. При нормални условия ние бихме се подложили на риска да обезсилим собствените си фондове. Никой кредитор не може да си позволи твърде много невъзвръщаеми заеми. Да, но ние не се намираме в нормални условия. Съединените щати печатат пари, които не са обезпечени със злато. Те не са обезпечени от нищо друго освен от световното доверие в нашата икономика и от нашата способност да нареждаме и пренареждаме създадените от нас поддържащи сили и ресурси на империята.

Възможността да печатаме пари ни осигурява огромна мощ. Тя означава, измежду всичко друго, че можем да продължим да даваме заеми, които никога

не ще бъдат върнати, а и че самите ние можем да акумулираме големи дългове. Към началото на 2003 г. националният дълг на Съединените щати надскочи зашеметяващите 6 трилиона долара и се предвиждаше да достигне 7 трилиона преди края на годината – около 24 000 на всеки американски гражданин. (...) *(По данни на „Вашингтон таймс" от 2.11.2015 г. държавният дълг на САЩ сега, към 1.11.2015 г., е 18.15 трилиона долари, а след изтичането на мандата на президента Барак Обама ще достигне 20 трилиона, б.м. – Л. П.)* Голяма част от тази задлъжнялост е към азиатските страни, най-вече Япония и Китай, които купуват американски ценни книжа чрез фондове, акумулирани от продажба на артикули – електроника, компютри, автомобили и разнородни прибори – на Съединените щати и световния пазар.

Докато светът приема долара като еталонна валута, огромната задлъжнялост не поставя сериозен проблем пред корпоратокрацията. Обаче ако друга валута замести долара и ако някои от кредиторите на САЩ (Япония или Китай например) си поискат своето, ситуацията драстично ще се промени. Съединените щати изведнъж ще се намерят в твърде несигурно положение.

Впрочем днес появата на такава валута вече не е само хипотеза – еврото излезе на международната финансова сцена на 1 януари 2002 г. и престижът и мощта му растат с всеки изминат месец. В случай че ОПЕК реши да си отмъсти за нашествието в Ирак или пък по някакъв друг повод сметне за нужно да покаже мускули пред САЩ, еврото дава своеобразна възможност на въпросната организация да стори това. Едно евентуално решение на ОПЕК да замести долара с еврото като еталонна валута би разклатило империята изоснови. Ако това стане и ако някой от големите ни кредитори реши да поиска да си изплатим дълговете в евро, ударът ще е разтърсващ.

Именно тези мисли се въртяха из главата ми в утрото на Разпети петък на 18 април 2003 г. (...) Във в. „Ню Йорк Таймс" бяха публикувани статии, които ме върнаха към старата ми професия: „САЩ дават на „Бехтел" голям договор за реконструкцията на Ирак". Отдолу следваха уточнения: „Администрацията на Буш избра групировката „Бехтел" със седалище в Сан Франциско като титуляр на първия голям договор по мащабния план за реконструкцията на Ирак". (...)

(...)

Тези статии се отнасяха за инвазията в Ирак през 2003 г. и за подписаните договори, отнасящи се до възстановяването на разрушената от военните ни сили страна, както и до нейната реконструкция по модела на изискванията на западния свят. (...) Никъде в тези вестникарски материали не се споменаваше, че случаят с Ирак през 2003 г. е просто продължение на една и съща позорна история. Нито пък дори се намекваше, че тази стара колкото империализма история сега бе приела нови и ужасяващи измерения поради мащабността на глобализацията, както и поради изтънченото коварство, до което се прибягваше. (...)

(...)

Истината се състои в това, че живеем в лъжа. Точно както при моята професионална биография сме създали една глазура, криеща фаталните ракови образувания под нея. (...)

(...)

Това е ситуацията, от която следваха още въпроси. Как да се изправиш срещу система, благодарение на която имаш къща, кола, храна, дрехи, електричество и медицинско обслужване – дори и да знаеш, че тя създава свят, в който ежедневно умират от глад двадесет и четири хиляди души, а още милиони те мразят или поне мразят политиката, провеждана от избрани от теб държавни представители? Как да събереш смелост, за да излезеш от коловоза и да се изправиш срещу представи, които твоите съседи, а и ти самият сте възприемали винаги като неоспорима истина въпреки прокрадващите се съмнения, че системата върви към самоунищожение?

(...)

Тези размисли ме отправиха към моята лична история и към многото години, през които бях се колебал да я разкажа, макар да бях разбрал отдавна, че съм длъжен да го направя, и то под формата на изповед...

Взех окончателно решение да не се суетя повече, а да продължа към финалната реализация на онова, което бях започвал толкова пъти през годините – да се пречистя, да се изповядам, написвайки нужните думи в тази книга.

Подбрал: *Любен Петров*

„Момчето си отива", 1972 г.

TABLE OF CONTENTS

ПОНЕДЕЛНИК
(„MONDAY" – *A JOURNAL FOR THEORY, POLITICS AND CULTURE*)

TABLE OF CONTENTS

CULTURE

REVIEWS

Sommaire

ПОНЕДЕЛНИК

(„LE LUNDI“ *– MAGAZINE DE THÉORIE, DE POLITIQUE ET DE CULTURE***)**

SOMMAIRE

CULTURE

COMPTE-RENDU

INHALT

ПОНЕДЕЛНИК

(„MONTAG“ *– ZEITSCHRIFT FÜR THEORIE, POLITIK UND KULTUR*)

INHALT

KULTUR

REZENSIONEN

Содержание

ПОНЕДЕЛНИК
(**„ПОНЕДЕЛЬНИК“** – *ЖУРНАЛ ТЕОРИИ, ПОЛИТИКИ И КУЛЬТУРЫ*)

Содержание

Культура

Рецензии